

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Die Fortem der Eren
Sind Nacht.

Harald Pöcher

A hadtudomány
megítélése és helyzete
napjainkban

Harald Pöcher

A hadtudomány megítélése és helyzete napjainkban

Vákát

Harald Pöcher

A hadtudomány megítélése és helyzete napjainkban

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

Fordította: Ondr k József

Szakmai lektor:
Padányi József

A borítón Albrecht Dürer *A Hatalom  s Dicsőség kapuja* című metszetének részlete látható.

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Varga Zoltán
Olvasószerkesztő: Kalcsics Ildikó
Korrektor: Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor

Borítóterv: Kar csy Fanni

ISBN 978-963-531-947-3 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-948-0 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-949-7 (ePub)

  A szerző, 2023
  A ford t , 2023
  A kiadó, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

Előszó	9
Bevezetés	11
Igény a hadtudományra	13
A hadtudomány fejlődésének rövid története	15
Szun-ce	15
Raimondo Montecuccoli	16
Zrínyi Miklós	19
Tábori kis tracta	19
Vitéz hadnagy	19
Mátyás király életéről való elmélkedések	20
Az török áfium ellen való orvosság (Ne bánts d a magyart!)	21
Névtelen levél (Montecuccolinak)	23
Hadtudomány a Habsburg Birodalomban	23
Fogalmak és módszerek	29
A tudományos kérdés	33
Elmélet, megközelítés	34
Módszer	38
Az eredmények bemutatása, következtetések	41
A hadtudomány helyzete Európa német nyelvterületein	43
Német Szövetségi Köztársaság	43
Oktatás Németországban	45
Kutatások, nemzetközi együttműködések	48
Svájc	50
Oktatás	51
Hadtörténelem-oktatás	52
Hadigazdaság-oktatás	53
Katonapszichológia és katonai oktatás	53
Projektek	55
Nemzeti és nemzetközi kutatási együttműködés	56
Ausztria	59
A hadtudomány helye a tudományok között	62
Oktatás	63

A tisztek egyetemi szintű képzésének helyzete Ausztriában	64
A Theresianum Katonai Akadémia (Theresianische Militärakademie, TherMilAk)	65
A Nemzetvédelmi Akadémia (Landesverteidigungsakademie, LVAK)	66
A kutatás tárgya: a probléma	69
Alkalmazott kutatás és fejlesztés az Osztrák Szövetségi Hadseregnél	71
Aktuális kutatási projektek	71
A hadtudomány alapjai Andreas Stupka szerint	73
A hadtudomány alapjai Hollerer és Peischel szemléletében	77
Az Österreichische Militärische Zeitschrift és a Truppendienst	79
A hadtudomány megítélése néhány európai országban	83
Belgium	84
Csehország	85
Dánia	86
Finnország	87
Franciaország	89
Görögország	91
Hollandia	93
Lengyelország	95
Magyarország	96
Nagy-Britannia	97
Norvégia	99
Olaszország	100
Portugália	102
Románia	104
Spanyolország	105
Svédország	106
Szerbia	107
Szlovákia	109
Törökország	110
A hadtudomány Oroszországban	111
Közös hadtudomány egy közös európai hadsereg számára – a legjobbnak kell lenni a világon!	115
Az Európai Egyetemek kezdeményezés alapvető céljai	116
Az „Egyesült Európa” hadtudománya	117
A hadtudomány helyzete egyes amerikai demokráciákban	119

Amerikai Egyesült Államok	119
Brazília	121
Chile	123
Kanada	125
A hadtudomány helyzete egyes ázsiai és óceániai országokban	127
Ausztrália	127
India	127
Japán	132
Kína	132
A Nemzetközi Hadtudományi Társaság	135
Gazdasági hadviselés – súlyos károk okozása vérontás nélkül	137
Mit is jelent ez a kifejezés, hogy „gazdasági hadviselés”?	138
Gazdasági hadviselés a múltban – néhány klasszikus példán bemutatva	139
Napóleon kontinentális zárlata	139
A Bernhard-hadművelet	140
Hogyan folytassunk sikeresen gazdasági háborút?	141
A gazdasági hadviselés eszközei és fegyverei	141
Fiskális eszközök és fegyverek	142
Monetáris eszközök és fegyverek	143
Kereskedelmi eszközök és fegyverek	143
Kémkedési eszközök és fegyverek	144
Fejvadászat	145
Biológiai-gazdasági hadviselés	145
Az információ mint fegyverrendszer	146
A kiberhadviselés alkalmazása a gazdasági hadviselésen belül	146
A gazdasági hadviselés fajtái és szervezete	147
Döntéshozatali folyamatok és a vezetési-kiképzési rendszer	148
Jövőbeni kilátások	149
Következtetések és végső megjegyzések	151
Felhasznált irodalom	153
Internetes források	156

Vákát

Előszó

Egyetlen könyv sem születik mások segítségével, és ez alól jelen könyv sem kivétel. Próbára tenné az emlékezetemet, ha mindenkit, aki hozzájárult a munkámhoz, felsorolnék, ráadásul az olvasót sem szeretném elijeszteni egy hosszú listával.

A könyv témái közül több a bécsi Nemzetvédelmi Akadémia (*Landesverteidigungsakademie*) által kiadott könyvekben és tanulmányokban már megjelent, és ezeket kiváló tudományos kutatók írták. Az ő megjegyzéseiből és kritikáikból is dolgoztam. Ezenkívül beszélgettem a könyvben elemzett országok katonai attaséival a hadtudomány fontosságáról a saját országukban. Névtelenül is köszönöm mindenkinek a segítségét.

Hálásan köszönöm továbbá, hogy a budapesti Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán működő Ludovika-történeti Kutatóműhely vezetője, Padányi József vezérőrnagy úr megadta nekem a lehetőséget a könyv elkészítésére. Az egyetem támogatása és az ő ösztönzése nélkül nem tudtam volna elkészíteni ezt a munkát.

Végezetül pedig, mint mindig, köszönöm, hogy feleségem, Sakura és gyermekeim, Haruna és Musashi nagy türelemmel támogattak.

Bécs, 2021. július 31.

Harald Pöcher nyugalmazott vezérőrnagy

Vákát

Bevezetés

A hadtudomány mint tudományág egyedülálló helyet foglal el a tudományok rendszerében. Ez abból adódik, hogy korábban nem volt jellemző a kapcsolódó tárgyak oktatása és kutatása a civil egyetemeken, ezért a katonai egyetemek feladata a hadtudományi témák gondozása. Attól függően, hogy egy adott államban a katonai erő milyen helyet foglal el a társadalomban, a hadtudomány is ehhez képest vagy kiemelkedő, vagy éppen ellenkezőleg, kevésbé fontos szerepet játszik. A könyv fő részében többek között a hadtudomány szerepéről lesz szó a vizsgált államokban.

Azok az összetett követelmények, amelyekkel a modern fegyveres erők ma szembesülnek, tudományos megalapozottságot igényelnek mind a kutatásban, mind az oktatásban. Napjainkban ezért már vitathatatlan, hogy a hadtudomány önálló tudományág, de heves vita folyik arról, mi mindent kell valójában a hadtudomány kutatási tartalma alatt érteni. Ez azt jelenti, hogy meg kell vizsgálni, vannak-e alapvető kutatási irányai, és melyek az ezeket kiegészítő tárgyak, amelyek valójában más tudományágakhoz tartoznak. Ezt a lehatárolást is tárgyalja a könyv.

A Nyugat földrajzi egységként is homályos, nem egyértelműen meghatározott, a könyvben ezért e kifejezés a „nyugati civilizációra” vonatkozik. Ez leginkább azzal jellemezhető, hogy az ide sorolt államok nagyon hasonló társadalmi normákkal, etikai értékekkel, hagyományokkal, szokásokkal, hitrendszerekkel, politikai rendszerekkel, műalkotásokkal és technológiával rendelkeznek. E meghatározás használatával ráadásul számos állam megvizsgálható. Számuk észszerű határon belül tartása érdekében azonban csak azokat az államokat választottuk ki, amelyek jelentős katonai hagyományokkal rendelkeznek. A könyv tehát az Európai Unió válogatott államait, valamint az Egyesült Királyságot, Norvégiát, Svájcot, Kanadát, az Amerikai Egyesült Államokat, Brazíliát, Chilét, Ausztráliát, Japánt és Indiát mutatja be a hadtudományhoz való viszonyuk tükrében, kiegészítve a sort Törökországgal, Oroszországgal és Kínával. Az osztrák hadsereg nyugalmazott vezérőrnagya hivatásánál fogva, valamint a német nyelvű szakirodalomhoz való szélesebb körű hozzáférése okán a német nyelvterületre helyezte a fő hangsúlyt.

Vákát

Igény a hadtudományra

A hadsereg és ennél fogva a fegyveres erők egy közösség számára egyfelől a határok védelmét, másfelől pedig a határon túli békefenntartás szerepét töltik be. E két fő feladaton kívül egyéb, másodlagos célokat is szolgálnak, mint például az állam belbiztonságának és rendjének fenntartása a hatóságok kérésének megfelelően, vagy a segítségnyújtás rendkívüli katasztrófák esetén.¹

A fegyveres erőknek ilyen kihívásokhoz és veszélyekhez kell optimálisan alkalmazkodniuk. Mindig szükséges a cél és az eszköz összehangolása, amelynek a lehető legjobb eredmények elérése érdekében tudományos módszereket kell alkalmaznia. A hadsereg céljainak eléréséhez tehát állandóan szükség van tudományos kutatások folytatására és ezek alapján szervezeti-technikai-technológiai fejlesztések végrehajtására. A kutatásoknak tudományos alapossággal kell megtörténniük annak érdekében, hogy objektív kritériumokat lehessen felállítani, és az eredmények is megbízhatóak legyenek. Mindenekelőtt szükséges jelentősen csökkenteni azoknak a megfoghatatlan, nem mérhető tényezőknek a mennyiségét, amelyek egy katonai konfliktus során szerepet játszhatnak.

A háború jelenségének következetes megismerése, az élet védelme érdekében hozható lehetséges intézkedések, illetve a hadsereg igényeinek megfelelő, célirányos kutatások több évezredes múltra tekintenek vissza. Jóval azelőtt, hogy a tudomány utat tört volna a mindennapokba, az emberek szisztematikusan szerezték meg, majd fejlesztették tovább a háború művészetének és a katonai vezetésnek az ismeretét. Mivel egy közösség túlélése nagyban függött e tudás hatékonyságától, a katonai mesterség esetében mindig a tények kerültek előtérbe, és kevésbé a hit kérdései, amelyek legfeljebb bizonyos propaganda- vagy szociálpszichológiai-motivációs értékkel bírtak. Ez a megközelítés mind a mai napig fennáll, és a fegyveres erők alkalmazzák is.

Ebből kifolyólag a hadtudomány nem új keletű, hanem történelme, hagyománya és meghatározott tevékenységi köre is van. Ezek a tényezők jól kirajzolódnak

¹ Részletesebben lásd Padányi József: *A Magyar Honvédség műszaki csapatainak lehetőségei és feladatai békeidőben a természeti és civilizációs katasztrófák megelőzésében és a következmények felszámolásában*. Kandidátusi értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1994; valamint uő: *A NATO-tagság hatása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára*. MTA doktori értekezés. Budapest, 2007.

a szovjet hadtudománnyal foglalkozó szerzőknél, amint az alábbi idézet is mutatja:

„Eszerint a hadtudomány a fegyveres küzdelemre való felkészüléssel és annak megvívásával kapcsolatos tudásunk egységes rendszere, amelynek segítségével megvédehetjük a szovjet államot az imperialista agressziótól. A szovjet hadtudomány a fegyveres küzdelem objektív törvényei alapján kutatja saját maga és az ellenség gazdasági és politikai-erkölcsi lehetőségeinek kérdéseit. Kutatja a felszerelés és a technológia kérdéskörét, a fegyveres konfliktusok eszközeit, formáit, a fegyveres erők felépítésének, továbbképzésének és oktatásának alapjait, illetve foglalkozik a fegyveres erők háborús biztonságának kérdéseivel. Következésképpen, a szovjet hadtudomány nemcsak a háború művészetének elméletével foglalkozik – ami a hadászati, hadműveleti és harcászati kérdéseket vizsgálja –, hanem az ország gazdasági, politikai-erkölcsi lehetőségeit és ezeknek a felkészítésre gyakorolt hatását, valamint a fegyveres konfliktusok folyamatát és eredményét is figyelemmel kíséri. Ezenfelül egyéb tudományágakat is magában foglal.”²

Amerikai és német források is hasonló gondolatokat fogalmaznak meg a hadtudománnyal kapcsolatban. Amerikai források gyakran szinonimaként használják a hadtudomány és a hadművészet fogalmát, noha a „művészet” alatt olyan mesterséget értünk, amely művészetté vált:

„A hadtörténelem tanulása során a hallgatók találkozni fognak olyan tantárgyakkal és *utalásokkal, amelyek állítólag* a hadtudományról szólnak, míg mások látszólag hasonló ismereteket fednek le, és a hadművészet témakörét dolgozzák fel. Sokkal fontosabb azonban annak felismerése, hogy a katonai témák, legyen szó művészetről vagy tudományról, intenzív és szigorú vizsgálatot igényelnek a szakma minden művelőjének *réséről*.”³

² M. W. Smirnow et al.: *Über sowjetische Militärwissenschaft*. Berlin, Deutscher Militärverlag, 1961. 66.

³ John I. Alger: *Definitions and Doctrine of the Military Art*. West Point – New York, Avery, 1985. 13.

A hadtudomány fejlődésének rövid története

A hadtudomány önálló tudományág, amely a hadviselés egyre összetettebbé válásának következtében alakult ki. Megjelenése feltehetően az emberi társadalom fejlődésével köthető össze. A *Biblia* nemcsak a háború minden addig ismert formáját ábrázolja, hanem bemutat több megközelítést is a háború doktrínájának megfogalmazására.

Számos mezopotámiai és ókori egyiptomi templomfelirat mutatja az i. e. 1274-ben vívott kádesi csata történetét, amelyet II. Ramszesz fáraó és II. Muvatallisz, a Hettita Birodalom uralkodója vívott. Ezek a feliratok az időszámításunk előtti időkben készültek, és gyakorlatilag a hadtudományi dokumentumok előfutárainak tekinthetők. Nevezhetjük ezeket egy háború, illetve a háború természetének első dokumentált ókori leírásának is.

A háborúval foglalkozó első szisztematikus mű Szun-ce kínai tábornok *A háború művészete* című könyve volt az i. e. 5. században. Ezt tartják a katonai stratégiáról írt legrégebbi fennmaradt műnek. Európában a legrégebbi írott emlékek a trójai háború idejéből származnak, és Homérosz munkásságához kötődnek, amelyek több hadtudományi gondolatot is tartalmaznak. Az ókorból számos további hadüggyel és erődítményépítéssel foglalkozó elméleti munka maradt fenn az utókor számára, különösképpen a római időkből. A római hadelméleti író, Flavius Vegetius Renatus a 4. században írta meg az *Epitoma rei militaris* című művét, amely a középkortól egészen a modern időkig alapműnek számított a hadviselés témájában. VI. Leó bizánci császár (866–912) írta az első ismert értekezést a katonai logisztikáról, *A háború művészetének összefoglaló magyarázata* címmel.

Szinte minden országnak megvan a maga kiemelkedő, felvilágosult hadtudományi alakja: Kínának például Szun-ce, Németországnak Clausewitz, Magyarországnak Zrínyi Miklós, Ausztriának pedig Raimondo Montecuccoli és Károly főherceg.

Szun-ce

Szun-ce kb. i. e. 544–496 között élt ókori kínai író, filozófus és hadvezér volt, aki a keleti Csou-korban élt, s hagyományosan őt tartják a később világhírűvé vált

A háború művészete (vagy: *A hadviselés törvényei*) című könyv szerzőjének.⁴ Írása a katonai stratégia egyik legnagyobb hatású alkotása, amely a nyugati és a kelet-ázsiai filozófiát és katonai gondolkodást egyaránt befolyásolta. Munkái sokkal inkább a harc olyan lehetőségeire összpontosítanak, mint a cselszövés, a feltartóztatás, a kémek alkalmazása, illetve magának a háborúnak az alternatívájára a szövetségek létrehozása és megtartása által, a megtévesztés, valamint az erősebb ellenségnek való átmeneti behódolásra hajlandóság révén. Szun-cét a kínai, illetve kelet-ázsiai kultúrában nagyra becsülik, legendás történésznek és kiemelkedő katonai alaknak tartják, ennek megfelelően munkáját a kezdetek óta dicsérik és alkalmazzák is a kelet-ázsiai hadviselésben. A huszadik század során *A háború művészetének* népszerűsége megnőtt, és a nyugati társadalmakban is elismerték a gyakorlati hasznát. A mű gondolatait a mai napig számos területen alkalmazzák, beleértve a kultúrát, a politikát, az üzleti életet, a sportot és természetesen a modern hadviselést.

Raimondo Montecuccoli

Napjainkban kevés olyan szakértő van, aki Montecuccoli teljes munkásságát ismeri, noha legjelentősebb műveit latinra, franciára és németre is lefordították.

Korának egyik legképzettebb stratégiája volt, aki felismerte, hogy a győzelemhez nemcsak a bátorság döntő fontosságú, hanem a hadtudományi ismeretek is. Pomerániai fogsága alatt a vár könyvtárában található könyvek olvasásával mélyítette el tudását. Mivel olasz volt az anyanyelve, a könyvei többségét vagy olaszul, vagy latinul írta, folyékonyan beszélt azonban franciául és németül is.

A fogsága alatt, 1641 és 1642 között készítette el első művét, *Értekezés a háborúról* (*Trattato della guerra*) címmel, amely három könyvből áll: az első A háború tervezése, a második a Hadviselés, a harmadik pedig A háború befejezése címet viseli. Az első könyv a következő négy fejezetet tartalmazza: Tudnivalók a háborúról; A szövetségesekről; A fegyverzetről; A katonákról. A második könyv tíz fejezetből épül fel: Védekező hadviselés; Támadó hadviselés; Hadviselés nyílt terepen; A fegyelemről; Az élelemről; A kémekről és felderítőkről; A menetelésről; A pihenő helyzetről; A harcokról; A besorozott katonákról

⁴ Tokaji Zsolt – P. Szabó Sándor: *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

és a foglyokról. A harmadik könyv pedig A békétárgyalásokról; Az erők elbocsátásáról és A meghódított területek igazgatásáról című fejezeteket foglalja magába.

Montecuccoli másik jelentős műve a *Dell'arte militare*, amelyet 1653-ban fejezett be. A könyv a következő fejezeteket tartalmazza: Tizedes számrendszer; Terület- és térszámítás; Trigonometria; A fegyveres erők osztályozása; A feltetelek biztosítása; A hadműveletekről; A menetelés; A tábor; A csata; A harc; A járőrözés; A tervezett erődítmény; A nem tervezett erődítmény; Az oldalvédelem; Az erődítmény személyzete; A koordinált támadás; Az elhamarkodott támadás; Védelem összehangolt támadás ellen; Védelem elhamarkodott támadás ellen; A felszabadulás.

Montecuccoli legjelentősebb munkája azonban *A magyarországi török háborúkról* (*Della guerra col Turco in Ungheria*) című könyve, amelyet a győztes szentgotthárdi csata után, 1670-ben írt, és három fő könyvből áll. Az első könyv címe Rövid oktatás a hadügyről általában, és a következő fejezeteket foglalja magában: A háborúról; Az előkészületekről; A diszpozícióról; A hadműveletekről; Az erődítményekről; A mezei harcól. A második könyv az Aforizmusok, azaz elmélkedések a legutóbbi magyarországi háborúban történetekről címet viseli, és az 1661–1664. esztendő eseményeit foglalja össze. A harmadik könyv, az Aforizmusok, melyeket a törökkel folytatott magyarországi háborúban lehet alkalmazni, a következő fejezeteket tartalmazza: A háborúról; Az előkészítésről; A diszpozícióról; A hadműveletekről; Az erődítményekről; A nyílt terepen folytatott harcról. Mindezekben felül megtalálható benne a szentgotthárdi csata rövid ismertetése is.

Ezt követően, 1673-ban írta *A csatákról* (*Della battaglia*) című művét, amelynek fejezetei: Fő alapelvek; Előnyös helyzet a csatában; A megfigyelésekről; Általános hibák; és a Gyakorlati tapasztalatok példái.⁵

Montecuccoli hadtudományi értekezései és tanácsai nagy hatást gyakoroltak az osztrák fegyveres erőkre. Ő volt az első osztrák állandó hadsereg létrehozója, és többek között egységesítette, szabványosította a fegyvergyártást is.

A következőkben bemutatom elméletét a herceg (politikai vezető), a katonai vezetők és a katonák szerepéről és kötelezettségeiről. Véleménye szerint a „háború művészete” az uralkodó jogkörébe tartozik, és neki kell biztosítania, hogy az országa megfelelően felkészüljön a hadviselésre. A jó katonai vezető fő ismérveit így fogalmazta meg:

⁵ Raimondo Montecuccoli: *A magyarországi török háborúkról*. Fordította: Domokos György. Budapest, Dialóg Campus, 2019. A mű a Ludovika-történeti Kutatóműhely támogatásával készült, és a Pro Militum Artibus sorozatban jelent meg.

„Isten segítségének felkutatása, tapasztalt és hűséges katonák tanácsainak megfogadása, a megfelelő idő megragadása, csak olyanoknak adjon parancsot, akik képesek azt végrehajtani, az adott helyzet felmérése, nyugodtnak maradni veszélyhelyzetben is, gyorsabbnak lenni az ellenségénél, ellentmondásos parancsok kerülése, figyelmes parancsok kiszabása, a jók jutalmazása és a rosszak büntetése, fegyelmezése. A parancsnoknak rendelkeznie kell harci szellemmel, egészségesnek, erős jelleműnek kell lennie, aki méltóságteljesen viselkedik. Fontos tulajdonsága még a megfelelő kor, a bátorság, a retorikában és a parancsnoklásban való jártasság”.⁶

Ezeket felül a parancsnoknak alapos ismeretekkel kell rendelkeznie a „háború művészetének” mind az elméleti, mind a gyakorlati területén. Néhány fejezetben kifejti, hogy a katonai vezetőknek körültekintően mindent elő kell készíteniük a háború megkezdése előtt; háború alatt a hadieszközök növelése előnyös, valamint a parancsnoknak még szerencsésnek is kell lennie. Ha azonban egy parancsnoknak túl nagy a szerencséje, vigyáznia kell, nehogy meggondolatlan lépéseket tegyen. Tanácskozásokat kell tartania, és célszerű mindenkit meghallgatnia.⁷

Montecuccoli a helyi katonákat egyértelműen előnyben részesíti a zsoldosokkal szemben. Véleménye szerint a kiképzésnek ki kell terjednie a katonák fizikai erőnlétére, a fegyverhasználatra, valamint a szervezet viselkedési normáinak elsajátítására. Számára a fegyelem különösen fontos volt. Ezért is hívja fel a figyelmet a mértéktelen ivás, evés és szexuális élvezetek mellőzésének fontosságára. A szerénységet a szavakon, a tetteken és a ruházaton keresztül kell szemléltetni, és úgy vélte, hogy ennek érvényre juttatásához a büntetés és a jutalmazás feltétlenül szükséges.

A fenti követelményeken és elvárásokon kívül Montecuccoli elemzi a háború előkészítéséhez szükséges tényezőket is. Azt hamar felismerte, hogy a pénz elengedhetetlen feltétele a hadviselésnek, de számos egyéb szükségletet is meghatározott, úgymint az élelmiszer, a lőszer, az eszközök, a mesteremberek, a lovasok, a felderítők és a kémek.

Manapság Ausztriában Montecuccoli munkássága szinte feledésbe merült, és csupán néhány olyan kutató van, aki a szentgotthárdi győzelemben vállalt szerepén felül is ismeri a személyét és tevékenységét. Értekezések és különböző

⁶ Montecuccoli (2019): i. m. 50.

⁷ Montecuccoli nem ismerhette Szun-ce műveit, a katonai vezetőre vonatkozó utalásai ugyanakkor erősen emlékeztetnek a kínai hadtudós gondolataira. Ez is azt bizonyítja, hogy a hadtudomány egyik általános érvényű törvénye a katonai vezetővel és a katonai vezetéssel szemben támasztott szigorú követelményrendszer. Részletesebben lásd Padányi József: Egy kínai hadtudós gondolatai. (Szun-Ce: A hadviselés törvényei) In Göcze István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus, 2017a. 7–16.

diskurzusok során gyakran összekeverik nevét a leszármazottjájával, Rudolf von Montecuccolival, aki a Császári és Királyi Haditengerészet egyik tengernagya volt (Modenában született, 1843-ban, és 1922-ben halt meg Badenben).

Zrínyi Miklós

A következő neves hadtudományi író, akiről szólnunk kell, Zrínyi Miklós, aki jelentős hadtudományi könyvtárat tartott fenn, és művei megírására készülve számos külföldi szerző munkásságát tanulmányozta.⁸ A legnagyobb hatással Machiavelli volt rá, akit eredeti nyelven, olaszul is tudott olvasni. Ezeket a forrásokat Zrínyi nem csupán lefordította, hanem saját gondolatokat fogalmazott meg velük kapcsolatban, és a saját értelmezést is adott hozzájuk. Ennek eredményeképpen egyedülálló remekműveket alkotott. Ebben a könyvben elsősorban a *Tábori kis tracta*, a *Vitéz hadnagy*, a *Mátyás király életéről való elmélkedések*, *Az török áfium ellen való orvosság (Ne bánts d a magyart!)* és a *Névtelen levél* című írásait mutatjuk be.⁹

Tábori kis tracta

Zrínyi 1646 és 1651 között írta a *Tábori kis tractát*, amely előtanulmány egy későbbi, terjedelmesebb műhöz, és egy 24 000 fős (18 000 gyalogos, 6000 lovas), illetve egy 36 000 fős (24 000 gyalogos, 12 000 lovas) hadsereg számára felállított tábor szervezésének technikai részleteit és adminisztratív kérdéseit tárgyalja. A tábor szervezése mellett szóba kerül benne a parancsnok viselkedése és a beosztott katonákkal szembeni magatartás is.

Vitéz hadnagy

A *Vitéz hadnagy* több mint magyar nyelvű prózai mű, egyben katonai értekezés is, amely azonban – a *Tábori kis tractához* hasonlóan – befejezetlenül maradt. Három részből áll, kiegészítve két rövid bevezetéssel, amelyek a fő fejezetek

⁸ Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum, 2013.

⁹ Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi Miklós összes művei*. Budapest, Kortárs, 2003.

jobb megértéséhez adnak segítséget. Az első részhez (*Discursusok*) Jean de Silhonnak, Richelieu bíboros titkárának a *Le Ministre d'Etat, avec le veritable usage de la politique moderne* című írása adta az alapot (olasz fordításban). A rész hat fejezete a következő: 1. Hogy az hadakozó tudomány nagy segítséget veszen az tanulásból; 2. Mely szükséges egy hadviselő emberben az szorgalmatosság, fáradság és vigyázás; 3. Az hadakozás mesterségének nem szabhatni úgy regulákat, mint más dolgoknak, és az okos vitézség leginkább abból áll, hogy a hadnagy tudja változtatni a dolgokat, amint az idő és az alkalmatosság kívánja, az olaszok mondják diversificare; 4. Hogy egy hadviselő kapitány mindenkor az maga szándékának végét nézze, és szándékának véghezvitelére minden cselekedetét igazítsa; 5. Hogy tudni kell meggyőzni az ellenséget és hasznát venni az győzedelemnek. 6. Hogy tudni kell alkalmas időt a hadakozáshoz megválasztani, és hogy most volna idő hozzá, hogy a törökre hadakozhatnánk és visszanyernénk, akit elvesztettünk; Hogy egy hadviselő ember a jó szerencse nélkül semmi. És micsoda legyen a szerencse.

A második rész aforizmákból áll, ez lényegében Tacitus 128 aforizmájának gyűjteménye (*Aphorismák*). A harmadik, befejezetlen rész címe Centuriae, és 52 katonai témájú elmélkedést tartalmaz.

A *Vitéz hadnagyban* Zrínyi aforizmákon és példabeszédeken keresztül mutatja be a hadvezér kívánatos természetét. Véleménye az, hogy a hadvezér a hadsereg lelke, egyenesnek és ébernek kell lennie, s jó példát kell mutatnia az embereinek. Itt is szólnunk kell arról, hogy bár Zrínyi sem ismerhette Szun-ce munkásságát, gondolataik számos területen átfedik egymást.¹⁰

Mátyás király életéről való elmélkedések

A Mátyás királyról szóló írás a történeti kommentárok irodalmi műfajába tartozik. Már a címből kiderül, hogy nem egyszerűen életrajzról van szó, hanem egyben leírást és értékelést is ad Mátyás király sikereiről. Az írás elején Zrínyi felteszi a kérdést, hogy miért nincsen Magyarországnak olyan királya, mint Mátyás volt, majd rámutat arra, hogy egy ilyen kívánság téves, nem teljesíthető, hiú reményeket ébreszt. Mátyás király katona, államférfi, szakértő, a művészetek pártfogója és a reneszánsz kiemelkedő alakja volt, aki hatalma csúcspontján

¹⁰ Padányi József: Szun Ce és Zrínyi Miklós hadtudományi elvei a vezetésről. In Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére / Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, Dialóg Campus, 2017b. 417–432.

uralkodott nemzetén, és a legtöbb alattvalója szerette és tisztelte. Három háborút is megvívott, majd 1485-ben Bécset is elfoglalta, amely rövid ideig a fővárosaként funkcionált.

Mátyás király ellensége volt a Habsburgoknak, akik úgy tekintettek magukra, mint a magyar trón legitim örököseire, őt pedig trónbitorlónak tartották. Trónra kerülésekor különösen veszélyes helyzetben találta magát, amely talán még a gyermek Herkuleséhez képest is veszedelmes volt, akit két kígyó támadott meg a bölcsőjében: Mátyást három uralkodó is fenyegette: a német-római császár, a cseh király és a török szultán. Zrínyi Mátyás alakját és jellemvonásait a Habsburg uralkodóval, III. Ferdinánddal hasonlította össze, akit melankolikus, makacs, a világtól elvonultan élő embernek írt le. Ezzel szemben Mátyást nyitott és nagylelkű emberként jellemezte. Zrínyi saját bevallása szerint nem tudta Mátyás minden tettét megérteni, mivel azok nem voltak mindig logikusak. Például rejtély maradt számára, hogy a gyenge Habsburg Birodalom helyett miért a jól felfegyverzett, erős Oszmán Birodalommal ütközött meg, minden erejét a törökök elleni támadásra fordítva, miközben királyságának nyugati végei védtelenül maradtak. Ennek következtében a Habsburgok hadjáratot indítottak Magyarország ellen, és nagy pusztítást hagytak maguk mögött az ország nyugati részén. A Mátyás uralkodása alatt történeteket a saját idejéhez hasonlított, megállapítva, hogy Ausztria és Magyarország csak akkor tudnak békében egymás mellett élni, ha a császár udvari tanácsadói őszintén adnak tanácsot, és nem szövetkeznek a magyar nép ellen.

Zrínyi a teljes művön keresztül saját hangon szólal meg, véleményt formál, és elemzi, hogy mely vonások fontosak, károsak vagy előnyösek egy ideális király személyiségében – összevetve ezeket például Nagy Sándor, Salamon király, a hun Attila és egyéb híres történelmi alakok jellemzőivel. A mű zárásaként összegezi, hogy Mátyásnak több erényét találta, mint hibáját, és emiatt emelkedhetett történelmi nagyságra, melyet az utána következő magyar királyok képtelenek követni. Ezzel a művével Zrínyi el szeretne volna mondani a népének, hogy nagy szükség lenne az ország élén olyan magyar királyra, aki akár az élete árán is hajlandó harcolni a birodalmáért.

Az török áfium ellen való orvosság (Ne bánts d a magyart!)

Zrínyi ezt a prózát magyarul írta, miután a törökök 1660-ban elfoglalták Nagyváradot. A kötet időrendben haladva mutatja be a történelmi eseményeket,

mindegyik fejezet az előzőre épít. Zrínyi minden tudását felhasználta az íráshoz, és több ötletet külföldi szerzőktől is átvett. A bevezetésben és az első fejezetben Ogier Ghislain de Busbecqnek *Az oszmánok elleni hadjárat terve* című művéből kölcsönzött pár gondolatot. A törököket sárkányként ábrázolta, amely kielégíthetetlen étvággyal falta fel egymás után a magyar falvakat. Mihelyst elfoglalt egy falut, magyarok tömegét kényszerítette rabszolgasorba. Zrínyi később az állatok metaforáját használva szemléltette, hogyan voltak hajlandók az életüket kockáztatva megvédeni a szabadságukat, majd félreérthetetlen tanulságokat vont le a példákából: az egész magyar népnek – ha szükséges, az életét feláldozva – kell küzdenie az ország szabadságáért és függetlenségéért. Ugyanakkor realista is volt, és belátta, hogy akkoriban Magyarországnak nem voltak meg a megfelelő eszközei és lehetőségei, hogy sikeresen harcoljon ezekért.

A helyzetkép felvázolása után az ajánlott teendők részletezése következik. Zrínyi szerint az elsődleges és legfontosabb teendő az önálló nemzeti hadsereg létrehozása. Ennek tervét fejti ki a mű második részében. Az ország fegyveres erőinek gyökeresen új rendszerét tartja szükségesnek. A hadsereg állandó, békeidőben való létszámát 12 000 főben állapítja meg (8000 lovassal és 4000 gyalogossal). De a végvári katonaság fenntartását is szükségesnek ítéli, így a fegyverben álló haderőt lényegesen nagyobbra tervezi. Kiemeli a rendszeres zsoldfizetés és a természetbeni ellátás fontosságát, azért, hogy a vitézek ne kényszerüljenek kóborlásra, fosztogatásra. Fontos kérdésnek tartja, hogy kikből álljon az állandó hadsereg, és hogy kik képezzék ki a katonákat. Azt javasolja, hogy kezdetben külföldi – hozzáértő – tisztek vezessék, tanítsák a csapatokat. De azt is hangsúlyozza, hogy ezt csak átmeneti, időleges megoldásnak tartja. Szerinte a közkatonákat és a tiszteket is az önkéntesen jelentkező parasztokból kell kiválasztani, vagyis röpiratában egy népi hadsereg tervét vázolta fel. Pénzügyekben nem a jobbágy fokozott terhelését, hanem az uralkodó osztály áldozatvállalását kívánja. Az egyháznak és a főuraknak kell a hadsereg anyagi terheit vállalniuk, az uralkodótól pedig a végvárak költségeinek finanszírozását várja.

Végül, de nem utolsósorban szól a felkészülés fontosságáról, arról, hogy igazából csak magunkra számíthatunk:

„Azért magyart kívánok oltalmamra, nem indust, nem garamantát, sem olaszt, sem németet, sem spanyort, csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyére és méltóságára a militáris diszciplinát. Egy nemzetről sem vagyunk

alábbvalók, és ha kevesen vagyunk is, nem oly kevesen azért, hogy a török ebekkel meg ne bánassuk, hogy ily semminek tartott minket.”¹¹

Névtelen levél (Montecuccolinak)

Zrínyi Miklósnak tulajdonítja a szakirodalom azt az írást, amelynek a címzettje Montecuccoli, s amelyben meglehetősen sarkos megfogalmazások szerepelnek.

Zrínyi véleményünk szerint joggal és okkal háborodott fel az olasz származású Montecuccoli röpiratán, melyben a törökök elleni – kevésbé dicső – magyarországi hadjárata után indokolta meg tetteit. Egyrészt annak hangvétele sértő és kioktató volt, másrészt valótlanságokat is állított. Számunkra most a katonai felkészültségről írt gondolatok az izgalmasak, ezért ezt a részt mutatjuk be röviden.¹²

Montecuccoli szerint a magyarok járatlanok a hadtudományban, és így nem tudják megérteni az ő hibátlan stratégiáját. Zrínyi válasza megsemmisítő:

„Azt mondod, Magyarországon nincsenek hadvezérek, de még csak kapitányok sem, akik ismernék a hadakozás szentséges titkait, akik sokéves tapasztalattal rendelkeznének, egyszóval akik tökéletesen értenének a hadi mesterséghez. Beszéld csak be magadnak, hogy mindezt elhisszük neked: ám az még semmivel sem növeli a dicsőségedet, ha mások tehetetlenek, Te magad viszont gyáva vagy. [...] Csakugyan nem tagadom, hogy kevés magyar ismeri a hadtudományt olyan alaposan, amint az egy nagy vezérhez illik. De afelől biztosíthatlak: egyetlen olyan végbeli főkapitány, de még kapitány sincs Magyarországon, aki ezt a derék hadsereget, amely reád volt bízva, olyan tehetetlenül engedte volna elpusztulni, de ha mégis mindenképpen el kellett volna pusztulnia, legalább kétszer annyi ellenség adta volna meg az árát. Mi magyarok csakugyan nem ismerjük a háború halogatásának tudományát, ami abban áll hogy büntetlenül engedjük garázdálkodni az ellenséget, hogy cserbenhagyjunk barátot és szövetségest, hogy inkább engedjük elpusztulni a hazát, mint a hadsereget, hogy pénzt harácsoljunk a háborúban. Ha Te ezt érted a hadtudomány magasztos titkai alatt, akkor mi csakugyan nem tudunk semmit sem.”¹³

Hadtudomány a Habsburg Birodalomban

A Habsburg Birodalom 1805-ben Napóleontól elszenvedett súlyos veresége elkerülhetetlenné tette a birodalom fegyveres erőinek átszervezését, ha az uralkodó

¹¹ Kovács (2003): i. m. 412–413.

¹² A Zrínyi–Montecuccoli-vitáról lásd részletesen Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, Gondolat, 1965. 306–309.

¹³ Kovács (2003): i. m. 828–829.

el akarta kerülni egy hasonló eset megismétlődését. A változások mozgatórugója Károly osztrák főherceg volt (1771–1847), akit az Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*) élére neveztek ki, és részletekbe menő, jól kidolgozott reformokat kezdeményezett nemcsak a hadseregbe, hanem a közigazgatásra vonatkozóan is.

A főherceg ambiciózus reformokba kezdett a hadsereg átszervezése és az Udvari Haditanács modern hadügyminisztériummá alakítása érdekében. Bátyjának, II. Ferenc osztrák császárnak javasolta egy hadtudományi kutatóintézet létrehozását. Így tehát az Udvari Haditanács levéltára átalakult Hadilevéltárrá (*Kriegsarchiv*, 1801), amelynek immár nemcsak a gyűjtés, indexálás és osztályozás volt a feladata, hanem az osztrák hadtörténetírás és a kutatások is.¹⁴

E célból Károly főherceg kezdeményezte az első osztrák katonai folyóirat, az *Österreichische Militärische Zeitschrift* létrehozását,¹⁵ amelynek első száma 1808-ban jelent meg Moritz Gomez y Barrientos altábornagy (1744–1810) szerkesztésében, a Császári és Királyi Hadügyminisztérium (*k. u. k. Kriegsministerium*) kiadásában, a Császári és Királyi Udvari és Állami Nyomda (*k. u. k. Hof- und Staatsdruckerei*) előállításában. A szerkesztés a Hadilevéltárban történt, s a beköszöntő írásban ez állt: „Ezt a művet az osztrák császári állam hadirendjének ajánljuk”, a megjelentetett folyóirat tervezett témakörét pedig így határozták meg: „A hadtudomány minden ága, a közép- és újkori osztrák hadtörténelem, ország- és terepismeret, főleg a hazai – ez ennek a folyóiratnak a tárgya.”¹⁶ A kiadvány a mai napig létezik, noha háborúk idején szünetelt a megjelenése.

Ezt megelőzően a hadügyet és a csapatok vezetését inkább mesterségnek vagy művészetnek tartották, és nem tudománynak. A tiszteket például gyakran a csapatoknál képezték ki, gyakorlati szolgálati idejük alatt. (Magával a katonai műveletekkel és a hadviseléssel való tudományos foglalkozás, illetve a hadtörténelem tanulmányozása ez alól kivétel volt.) A 19. század eleji koalíciós háborúk idején azonban felismerték, hogy a szolgálati típushoz igazodó, tisztán gyakorlati képzés már nem elegendő a katonai vezetők tudásának fejlesztéséhez, így

¹⁴ Az osztrák Hadilevéltár igazgatója Oskar Regele volt 1946. május 15-től 1955. december 31-ig. Az a műszaki tiszt, aki katonai pályafutását a császári és királyi 1. utászászlóaljban kezdte Pozsonyban. Jól beszélt magyarul, így érthető, hogy 1933. június 1-jétől Magyarországra és Romániába akkreditált osztrák katonai attaséként szolgált, Budapest székhellyel. Részletesen lásd Balla Tibor – Harald Pöcher – Padányi József: Műszaki kiválóságok: Oskar Regele. *Műszaki Katonai Közlöny*, 31. (2021), 2. 21–29.

¹⁵ A folyóiratról részletesen szól a kötet *Österreichische Militärische Zeitschrift* és a *Truppendienst* című alfejezete.

¹⁶ Idézi Zachar József: Az *Österreichische Militärische Zeitschrift* és a magyar hadtörténelem. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990), 3. 189.

a hadseregben felértékelődött a tudományosság szerepe. A jelentősebb porosz helyőrségi városokban tisztképző szervezeteket alapítottak, és számos tiszt vett részt egyetemi előadásokon.

A 19. század elején a német ajkú országokban a hadtudománnyal foglalkozó közösségek – más tudományos társaságokhoz hasonlóan – megkövetelték a leendő tagoktól egy önálló hadtudományi tanulmány elkészítését. A korszak legismertebb német nyelvű hadelméleti munkája Carl von Clausewitz tábornok (1780–1831) tollából származik, *A háborúról* címmel. Ennek első kiadása posztumusz kötetként 1832-ben jelent meg, tartalmát tekintve pedig a háború művészetéről vagy a háború megvívásának tudományáról szól. Clausewitz számára a háború művészete és a hadtudomány csak céljaiban különbözött egymástól: alkotás és előállítás szemben a kutatással és tudással. Írásában olyan paradigma-váltó nézetek találhatók, amelyeket számos más tudományág – például a játékelmélet vagy a valószínűségszámítás – is előszeretettel használ a mai napig.

Clausewitz írásait több nyelvre lefordították, és számos kiadást értek meg. Fő művét angolra elsőként James John Graham ültette át: 1873-ra készült el a teljes fordítással, amelyet aztán közel száz évig használtak. Friedrich Engelstől Alfred Thayer Mahanig, Liddell Harton át Dwight D. Eisenhowerig sokan tanulmányozták és idézték gondolatait. Magyar nyelvterületen először Hazai Samu foglalkozott Clausewitz munkásságával a 19. század végén (1892–1894), majd Perjés Géza írt több kötetet életéről és tudományos szerepéről (1983, 1988).¹⁷

A Clausewitz által használt katonai és tudományos terminológia más területeken is bevetté vált, mint például a közgazdaságtanban, a cégvezetésben vagy a marketingben. A szakirodalomban erre jó példák a Boston Consulting Group stratégiai tanácsadó cégnél használt reklámkampányok, amelyekben a klasszikus értelemben vett gyors visszavonulások és a stratégiai képességek mind olyan fogalmak, amelyeknek lehet katonai vonatkozásuk.

A 19. század közepétől kezdve a német hadiakadémiáknak, illetve a császári és királyi haditengerészeti akadémiának egyetemi szintű hadtudományi képzést kellett indítaniuk a leendő tengernagyok és vezérkari tisztek számára. A képzés – a széles körű tudományos műveltség biztosítása érdekében – specifikusan katonai tantárgyakat, hadtörténetet, valamint katonai kiképzési elemeket tartalmazott, mindvégig középpontba helyezve a természettudományokat és a matematikát. Humán tárgyakat és politikatudományt azonban alig oktattak.

¹⁷ A Clausewitz-recepcióhoz lásd Kiss Márton: Carl von Clausewitz és a háború tudománya. Újkor, 2020. június 1. Vö. Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Fordította: Szabó Júlia. Budapest, Zrínyi Kiadó. 2013.

Egy hosszú történelmi folyamat részeként – amely kapcsolódott a népek, államok, osztályok, nemzetek és szövetségek katonapolitikájához, a fegyveres erőkhöz és az általuk folytatott háborúkhoz, valamint a hadművészethez és hadelméleti gondolkodáshoz – a hadtudomány tovább tudott fejlődni. Ugyanakkor Európa német nyelvterületén a két elvesztett világháború miatt a fejlődés üteme megtört. Az I. világháborút követően a hadtudomány fogalma más irányba fejlődött a győztes és a vesztes államokban. A győztes államok esetében, különösen a négy nagy győztes (Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország), illetve Japán számára semmi akadálya nem volt annak, hogy hadtudományi kutatásokat végezzenek, míg Németországban és Ausztriában a vereség következtében ideiglenesen megszűnt a hadtudományi kutatás lehetősége. Németországban azonban az I. világháborút követően vita bontakozott ki a hadtudomány, a háborús tudomány és (az 1930-as évektől) a védelemtudomány fogalma körül. Megalakult a német védelemtudományi iskola, amely nagy hatással volt a szovjet (orosz) hadtudományra is. Ezzel szemben Ausztriában minden olyan próbálkozás, amely a tudományos szemlélet bevezetésére irányult a haderőben, nagy ellenállásba ütközött, és a tudományos kezdeményezések nagy része elhalt, még akkor is, ha az I. világháború eseményeiről születtek figyelemre méltó munkák, és néhány tudós foglalkozott – többek között – a harcokcsi-hadviselés kérdésével.

A II. világháborút követően a viláégés okozta nagy trauma miatt háborúellenes gondolatok bontakoztak ki. Néhány (nyugat)német egyetemen olyan civil- és békezáradékot fogadtak el, amely az egyetem vezetésének és tanári karának megtiltotta a hadtudomány oktatását és az ilyen témájú kutatást. A hadtudomány egyfajta kiegészítéseként civilek kezdték el kutatni a konfliktusok és a béke kérdését. Másrészről azonban a hidegháború kezdete magával hozta a gyakorlati igényt a katonai gondolkodásra. 1952-ben a Német Szövetségi Köztársaságban létrehozták a Védelmi Tanulmányok Társaságát (*Gesellschaft für Wehrkunde*), amelyet 1990-ben Védelmi és Biztonságpolitikai Társasággá (*Gesellschaft für Wehr- und Sicherheitspolitik*), majd 2014-ben Biztonságpolitikai Társasággá (*Gesellschaft für Sicherheitspolitik*) nevezték át. A társaságnak jelenleg több mint 7000 tagja van.¹⁸

A 20. század végétől a hadtudomány fogalma ismét előtérbe került, és ma már egyre nagyobb hangsúlyt kap a nemzeti és nemzetközi oktatásban is. A közös Európai Felsőoktatási Térség (*European Higher Education Area*, EHEA)

¹⁸ Gesellschaft für Sicherheitspolitik: Wir über uns. Geschichte der GSP (é. n.).

létrehozásával és a polgári felsőoktatás ennek megfelelően történő átalakításával bevezették a két- vagy háromlépcsős bolognai rendszert, amelyben, alap- (*Bachelor*), mester- és doktori (PhD-) fokozatot szerezhetnek a hallgatók.

Vákát

Fogalmak és módszerek

A „hadtudomány(ok)” fogalma és tartalma egyre fontosabb nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. E tudományág általában úgy definiálható, mint a fegyveres erők felhasználásával és bevetésével kapcsolatos ismeretek kutatáson keresztül történő feltárása és bővítése, oktatáson keresztül átadása, valamint annak az intézményi keretnek a kialakítása, amelyben a tudásmegosztást megszervezik és működtetik. A harc, a konfliktus, a konfliktuskerülés és a háború (különösen a háború okainak) kutatása a hadtudomány kiindulópontja és lényeges része. Egyik központi kérdésköre pedig a katonai vezetés. A katonai oktatásban – tartalmának, kutatási területének jellege miatt – elsőbbsége van ennek a tudományágnak. A kutatási eredmények gyakorlati alkalmazása a fegyveres konfliktusokban, a nemzetközi békefenntartó és humanitárius műveletekben, valamint a katasztrófavédelemben meghatározó jelentőségű a fegyveres erők fennmaradása és sikere szempontjából. E meghatározás alapján megállapítható, hogy a hadtudomány kifejezést hasonló értelemben használják a vizsgált országokban.

Történelmi szempontból a 19. században elterjedt hadelméleti és kutatási felfogás később ideológiailag átfarmálódott a Szovjetunió marxista-leninista filozófiájának hatására. A Németországban sokáig ellentmondásos hadtudomány kifejezés ma az egyetemeken egyrészt katonai kiképzési, másrészt olyan általános jelentéstartalmat hordoz, amely számos területet foglal magában. Ilyen például a stratégia, a biztonságpolitika, a hadtörténelem, a katonai szociológia, a katonai oktatás, a katonapszichológia, a hadigazdaságtan, a katonaföldrajz vagy a haditechnika. A hadtudomány egyes kutatási területei nem különálló diszciplínaként jelennek meg egymás mellett, hanem interdiszciplináris megközelítéssel kombinálhatók a kutatásban és az oktatásban egyaránt. E területek közül a biztonságpolitikára, a hadászatra és a harcászatra fókuszáló had- és háborútörténet interdiszciplináris szinopszisének jelenléte meghatározó a jelen tanulmányban vizsgált országokban. De azok az oktatási intézmények is részei, amelyek kerültek a hadtudomány kifejezés használatát, akár ideológiai, akár nyelvészeti okok miatt. Ezekben az esetekben a hadtudománnyal tartalmilag összefüggő diszciplínák meglétét vizsgáltam a tantervekben. A tanulmánynak az is célja, hogy bebizonyítsa: a fenti meghatározás szerinti „hadtudomány” kifejezés azokban az országokban is létezik, ahol formailag nem része az oktatási kínálatnak, és magát a kifejezést nem használják.

A 2008-ban megalapított Nemzetközi Hadtudományi Társaság (*International Society of Military Sciences*, ISMS)¹⁹ együttműködési céljai szerint és kutatási területeinek megfelelően a hadtudomány úgyszintén transznacionális, nemzetek feletti fogalom, amelyet egyébként a Dewey-féle könyvtári tizedes osztályozásban is használnak az altudományok rendszerezésére. Ez a nemzetközileg elterjedt osztályozási rendszer a könyvtári állomány tartalmának rendszerezésére szolgál, és így megalapozza a kifejezés tudományos kutatásban való elfogadottságát. Az osztályozási rendszert Melvil Dewey (1851–1931) hozta létre 1873 körül, azzal a céllal, hogy a könyvtári állományt a tartalmának megfelelően lehessen osztályozni. A rendszert a mai napig folyamatosan fejlesztik. A nemzetközileg elterjedt Dewey-féle tizedes osztályozásban napjainkban a hadtudomány a következő részterületeket tartalmazza: filozófia és elmélet, szervezés, oktatás és képzés, történelem és különböző embercsoportok képviselője, történelmi, földrajzi és emberi bánásmód, a hadtudomány alapkérdései, katonai élet és szokások, hadi erőforrások, a fegyveres erők szervezete és személyi állománya, hadműveletek, katonai kiképzés, katonai igazgatás, katonai létesítmények, katonai felszerelések és ellátás (védelmi anyagok).²⁰

Austriában Wolfgang Peischel²¹ dandártábornok (PhD) a hadtudomány progresszív gondolkodója. Elméletét teljes egészében egy későbbi fejezetben fejtem ki, de ezen a ponton is fontosnak érzem, hogy rövid meghatározást adjak a hadtudomány fogalmáról. A hadtudománynak össze kell foglalnia mindazt, amit más tudományágak kutatói (történészek, filozófusok, pedagógusok, szociológusok stb.) gondolnak a katonaságról, vagy amivel a melléktudományok kutatói (hadtörténészek, katonai filozófusok, oktatók és katonaszociológusok) hozzájárulhatnak a hosszú távú állambiztonság kérdéséhez. Ez elősegíti a széles körű megközelítést, de nem eredményezi a hadtudomány egyedi vagy szükséges társadalmi hasznát.

A hadtudományra éppen ezért célszerű úgy gondolni, hogy az nem csak a katonaságról való általános gondolkodás vagy más tudományágaknak az állam biztonságához való hozzájárulása. A hadtudomány ugyanis lehetővé teszi a politikai réteg számára a tanácsadást biztonsági kérdésekben, és egyúttal ellátja

¹⁹ A Nemzetközi Hadtudományi Társaságról részletesebben is lesz szó a kötet utolsó előtti („Kite-kintés” című) alfejezetében.

²⁰ Illinois Library: *Dewey Decimal System – A Guide to Call Numbers* (é. n.).

²¹ Wolfgang Peischel 1956-ban született, 1982 és 1985 között a bécsi Theresianum Katonai Akadémián tanult. 2015-ben a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskolájában védte meg doktori (PhD-) disszertációját.

a fegyveres erőket tudományosan alátámasztott eszközökkel, amelyek szükségesek a katonai műveletek végrehajtásához.

A „milyen egyedi hozzáadott értéket tud nyújtani a hadtudomány az állam egészének biztonsága szempontjából, amelyet más tudományágak nem tudnának generálni?” kérdéssel Wolfgang Peischel foglalkozik. Véleménye szerint a társadalom összetett felépítése mellett egyetlen tudományág sem képes egyedül megbirkózni egy ilyen feladattal, de az is megkérdőjelezhető, hogy az állam biztonságának vizsgálata volna a hadtudomány egyetlen fontos feladata.²²

A háborús tanulmányok (polemológia) a háborúk, illetve konfliktusok kialakulásának okait, működési módjait, a háborúk és konfliktusok társadalmi változásait és az utóbbi következményeit kutatja, ezáltal a különböző tudományágak módszertanához nyúl. A polemológiát a hadtudomány kontextusában leginkább olyan tudományként lehet jellemezni, amely elsődlegesen a nemzetközi kapcsolatok elméletére összpontosít. A kutatások középpontjában pedig a háború elkerülésének és megelőzésének folyamatai állnak.

A *katonai etika* az alkalmazott etikának az a formája, amely erkölcsi kérdésekkel foglalkozik, beleértve a fegyveres erők bevetését és alkalmazását, általában a katonai szolgálatot és az társadalmi intézmények meglétét. A katonai etika és a tiszti hivatás kapcsolatát Lőrincz Kálmán nyugállományú vezérezredes, a Magyar Honvédség egykori parancsnoka foglalja össze a legjobban:

„Mikor hivatást választunk, értékeket is választunk. [...] ugyanakkor van egy állandó törvényszerűség, miszerint a tisztikar a katonai struktúra meghatározó eleme: valójában egy hadsereg arculatát a tisztikar alakítja ki, nem pedig a politika. Azokat az értékeket, amelyeket a hadsereg hordoz, a fegyveres küzdelem, a történelem alakította ki, és nem rendszerfüggőek. Carl von Clausewitz azt mondja: a katonai etika nincs időhöz és helyzethez kötve. [...] Az erkölcs konkrét, állandó és általános érvényű.”²³

Az *általános hadvezetés* egy cél megvalósítása és a szervezet optimalizálása érdekében a (katonai) személyekre vagy szervezeti intézményekre gyakorolt általános, irányító és motiváló befolyásolás alapjaival foglalkozó tudományos

²² Wolfgang Peischel: *The Essence and Core of Military Science: An attempt at a Definition by Means of Applying Two Dialectically Opposed Approaches*. In Wolfgang Peischel – Christoph Bilban (szerk.): *Building Military Science for the Benefit of Society*. Berlin, Carola Hartmann Miles, 2020.

²³ Kánya Andrea: „Mikor hivatást választunk, értékeket is választunk”. [Interjú Lőrincz Kálmán nyugalmazott vezérezredessel.] *Honvédelem*, 2010. január 7. Idézi Tóth András: *Az etikus katonai vezetésben rejlő lehetőségek. Honvédségi Szemle*, 148. (2020), 6. 115.

terület, amely felöleli például a vezetés- és szervezéstudományt, a szervezeti kutatást és a vezetési szimulációt. Ide tartoznak még a hadtudományt kiegészítő területek is, mint az információ- és kommunikációtudomány, a tudásmenedzsment és -fejlesztés, a szervezetfejlesztés és -ellenőrzés, valamint a katonai humán és társadalomtudományok. Az általános katonai vezetés olyan katonai-tudományos tartalmat foglal magában, amely nem része a hadművelleti, harcászati vagy katonai logisztikai vezetésnek, és amely különösen alkalmas a (katonai) vezetés alapvető megértésének kialakítására a civil hallgatók körében.

A *hadászat* felöleli a hadtudományi kutatást és oktatást, valamint a stratégiai szintű vezetés elveit, tekintettel az állam összes eszközének és lehetőségének összehangolt alkalmazására és kiaknázására a biztonságpolitikai célok bármilyen fenyegetéssel szembeni megvalósítása érdekében. A hadászati szintű vezetés részterülete meghatározza egyrészt, hogy milyen módon tudnak a fegyveres erők a politikai célokhoz hozzájárulni, másrészt pedig a politikai célok katonai célokban való megvalósítását, valamint a teljes rendelkezésre álló haderő és erőforrások összehangolt felhasználását.

A hadászat és a hadászati szintű vezetés mellett ide tartoznak még a hadelméleti tanulmányok, a fegyveres erők tervezése és fenntartása, valamint a különböző szituációk leírása. A kiegészítő területek alá a biztonságpolitika hadtudományi vonatkozásai (beleértve a békefenntartást, a konfliktuskezelést és a stratégiaalkotást), a hadtörténelem, ezen belül a hadművelet-történet, a katonaföldrajz, egyéb hadtudományi vonatkozású tudományos témák, a hadigazdaságtan, illetve a hadtudomány szempontjából releváns jogi területek tartoznak.

A *hadművelleti szintű vezetés* magában foglalja a hadtudományos kutatást és oktatást, tekintettel a katonai erők és erőforrások időben és térben összehangolt alkalmazására nemzetközi környezetben. Ez járul hozzá a hadművelleti és hadászati célok eléréséhez, ideértve magának a hadművelleti céloknak a meghatározását, azok megvalósítási módját, a hadművelleti területen végrehajtott katonai akciók összehangolását a nem katonai szereplők tevékenységével, valamint a működésre vonatkozó parancsok kiadását és végrehajtását is.

A *harcászati szintű vezetés* olyan hadtudományos kutatást és oktatást végez, amely elsősorban a fegyveres erők és erőforrások felhasználására irányul a harcban és az olyan hadműveletekben, amelyekben nem várható fegyveres összecsapás. A harcászati szintű vezetés két részre osztható tovább, a közép- és felső szintű vezetésre, beleértve a releváns erők és erőforrások felhasználását, valamint alacsonyabb szinteken ideértve a katonai műszaki csapatokat és a harci felszereléseket is.

A *katonai logisztika* alá tartozik minden olyan kutatás és ismeretszerzés, amely a fegyveres erők támogatásához szükséges anyagi javak és szolgáltatások biztosítására, azok felhasználásának tervezésére vonatkozik a fegyveres erők harckészültségének, harci erejének és fenntarthatóságának megőrzése érdekében békeidőben. A katonai logisztika területei közé tartozik a katonaeorvoslás és a katasztrófavédelmi logisztika.

Egyéb tudományterületek alá sorolható az alaptárgyakat kiegészítő területek mellett a katonai nyelv, a katonai tudományos publikációk és a katonai sporttudomány is.

A tudományos kérdés

A probléma és a kutatások aktuális állása alapján meg kell fogalmazni egy kutatási kérdést, amely révén meghatározható a fő tudományos érdeklődési terület. A kérdést szisztematikusan kell felépíteni. A fő kutatási kérdés több alkérdésből (munkakérdésből) áll, amelyek sok esetben e kérdések közötti kereszthivatkozásokat tartalmaznak. Az alkérdések segítenek a fő kutatási kérdés megválaszolásában, és így kiindulópontokat adnak ahhoz, hogy a különböző kérdések megválaszolásához milyen információkat, adatokat kell kutatni, gyűjteni.

Az egyes kérdéseket és azok összefüggéseit pontosan le kell írni, és a kutatás során többször is vissza kell rájuk térni. A kérdés tudományos jellegét a kutatások aktuális állására való hivatkozással dokumentálni kell. Kulcsfontosságú, hogy a kérdések ne legyenek túl szűken vagy esetleg túl tágan fogalmazva. A követelmények semmi esetre sem lehetnek túl átfogóak, hiszen újra és újra felmerülnek újabb részletekérdések, amelyek veszélyeztethetik a munkára megadott időkerettel való gazdálkodást. Másrészt viszont a túl szűkre szabott kérdések túl kevés tudományos kihívást jelenthetnek.

A hadtudományi kutatómunka eredményének kell választ adnia a feltett kutatási kérdésre. Valamely téma részletes írásos kifejtése önmagában viszont nem járul hozzá a hadtudomány vagy egy résztudomány előbbre meneteléhez. Csak a kutatási kérdésre adott válasz mint a munka végkövetkeztetése járulhat hozzá az ismeretek gyarapításához. Általában valamilyen elméleti vagy gyakorlati problémához fogalmazhatók meg kutatási kérdések, és alapvetően ötféle tudományos kérdés létezik (ezeket most részletesen nem tárgyalom).

A hadtudományi kutatómunka szilárd elméleti alapokra helyezéséhez a felismert és meghatározott problémát valamilyen elméleti keretbe, megközelítésbe vagy modellbe kell ágyazni, hogy holisztikus szemlélettel megbízható állításokat lehessen tenni.

Elméletnek nevezzük a számítások, megfigyelések és kísérletek során szerzett ismeretek összességét. Ez jelenti a téma aktuálisan legjobb megközelítését a valósághoz vagy a valóság egy részéhez való viszony szempontjából. Az elmélet nem spekuláció, hanem magában foglalja mindazt, amit általában a legkorábbiaknak vélnek.

A tudományos elméletek olyan tudományosan megalapozott állítások rendszerei, amelyek egy témakörre vonatkoznak, és lehetővé teszik a lehető legtöbb megfigyelés leírását és előrejelzését, valamint a mögöttes törvényszerűségek magyarázatát és a jövőre vonatkozó előrejelzések készítését. A kutatásban az elméleteknek elsősorban az a funkciója, hogy irányítsák a tudás és a kérdés iránti érdeklődést, valamint eljárást biztosítsanak az adatok összegyűjtésére és értékelésére. A bonyolult rendszerekre és kérdésekre vonatkozó elméletek nagy jelentőséggel bírnak.

Mivel az elméletek nyelvi formában léteznek, szükségképpen mondatokból állnak, amelyeket különböző kapcsolatok kötnek össze. Ezek a mondatok pedig a tételek és axiómák, azaz az alapigazságok. Míg az axióma egy elmélet vagy tudomány nem megkérdőjelezhető, megállapított alapténye, alapigazsága, addig a tétel valamely tudományos elmélet részét képező, doktrína formájában megfogalmazott kijelentést jelöl, amely általában az axiómák formális bizonyításából származik. Ezeken kívül az elmélet olyan téziseket tartalmaz, amelyek éles, igaz állítások, és érvelő indoklást igényelnek. Bár vonatkozhatnak tényekre vagy tényállításokra is, nagyobb valószínűséggel adnak értelmezést ezekről a tényekről, véleményt alkotnak róluk, vagy a tények közötti összefüggéseket határozzák meg. A tézis fontos kritériuma, hogy lehetséges legyen vele szemben egy antitézis megfogalmazása.

Ahhoz, hogy valamely elméletet tudományos elméletnek lehessen tekinteni, meg kell felelnie bizonyos követelményeknek. Szisztematikusan kategorizálnia kell az elemeket, értékelnie kell azok egymáshoz viszonyított kapcsolatát, általános állításokban össze kell foglalnia és rendszereznie kell azokat. Az állítások nem mondhatnak egymásnak ellent, azaz kompatibilisnek kell lenniük egymással, és az elméletből nem lehet ellentmondásos állításokat leszűrni. Ezenfelül

az elméletnek objektívnek is kell lennie, vagyis igazolható módon kell kapcsolódnia a kutatás tárgyához. A tudományban egy elmélet objektivitását éppen az garantálja, hogy módszeresen ellenőrzés mellett állítják fel. Ezért a reprezentációk vagy állítások logikai szigorúságára van szükség. A jelenség leírásának világosnak kell lennie, és további kutatásra kell ösztönöznie más kutatókat.

A hadtudományi kutatómunka alapjául többek között a következő tudományos elméletek szolgálhatnak: rendszerelmélet, kaoszelmélet, játékelmélet, döntéselmélet, társadalomelmélet. Ezeket azonban a konkrét hadtudományi igényekre kell átalakítani, hogy a további kutatásoknak legyen elméleti alapjuk.

A *rendszerelmélet* olyan interdiszciplináris megközelítés, amelyben a paradigmák alapvető szempontjait és alapelveit alkalmazzák különböző összetett jelenségek leírására és magyarázatára. A legáltalánosabb szinten olyan struktúrákat ír le, amelyek egyfelől különálló részekből állnak, másfelől azonban elválaszthatatlanul összekapcsolódnak, és közös funkciót töltenek be. Rendszerek tekintetében az ok és az okozat gyakran nem különböztethető meg objektíven, ezért felcserélhetők. Az tekinthető oknak, ami önkényesen változtatható vagy kívülről manipulálható. Ami állandó marad, az jellemzi a rendszer természetét.

A rendszerelméleti fogalmakra utaló felismerési és problémamegoldási kognitív folyamatokat gyakran a rendszergondolkodás kifejezés foglalja össze. A struktúrák, dinamikák és funkciók elemzése átfogóbb képet és valósághibb előrejelzéseket tesz lehetővé a rendszer viselkedésével kapcsolatban. Ennek megfelelően valamely rendszer felismerésére két alternatív módszer létezik: az analitikus és a holisztikus.

Az analitikus módszerrel a rendszer működésének kérdésére adott válasz áll az érdeklődés középpontjában, és adekvát választ ad a rendszer részletes leírása. A rendszer elemeit külön-külön és egymással való kölcsönhatásukban is vizsgálják, hogy meg lehessen érteni a teljes rendszer funkcióját és működési módját. Analitikai szempontból egy rendszert az összes lehetséges állapot halmaza határozza meg, amelyeket fel tud venni, és amelyeket minden változójának pillanatnyi értéke ad meg.

Ezzel szemben a holisztikus módszer elsősorban arra hivatott, hogy megválaszolja, mire szolgál a rendszer, és milyen funkciókat tölt be. Megvizsgálja a rendszer egészének viselkedését bizonyos helyzetekben és hatások alatt, amelynek során a rendszer funkciója felismerhető, de belső működési módja nem érhető el.

Katonai területen fontos szerepe van a rendszerelméletnek, mivel a katonai szervezetek rendszerszerűen épülnek fel. Például a katonai rendszer olyan alrendszerekből áll, mint a szárazföldi és a légi haderő, a haditengerészet stb.

A szárazföldi erők pedig vezetési elemekből, támogató csapatokból stb. állnak össze. Elméletben lehetséges a rendszerszintű felosztás az egyes katonákig, de ennek alkalmazása nem észszerű.

A *káoszelmélet* az ok és okozat egybeesését írja le zárt rendszereken belül. Ezért speciális rendszerekben kezeli a szabályokat, amelyek időbeli fejlődése kiszámíthatatlannak tűnik. Ez azt jelenti, hogy a kezdeti feltételek legkisebb eltérései is egy bizonyos idő után megváltoztatják a rendszer teljes viselkedését.

A káoszelmélet ezért azt feltételezi, hogy egy kicsi, jelentéktelen oknak is lehet nagy hatása egy lineáris rendszerben. Katonai kontextusból nézve például egyetlen katona megfontolatlan, valójában irrelevánsnak tűnő cselekedete, amelyet különféle csatornákon keresztül mégis a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesznek, olyan hadművelleti vagy hadászati szintű hatást fejthet ki, amely diplomáciai nehézségekhez és végső soron akár a küldetés megghiúsulásához is vezethet. Másik példa: harcászati szinten a szakasz elleni támadásnak is komoly hatása lehet, amely végül egy egész dandár bevetéséhez is vezethet. Emiatt a fegyveres erőknek képesnek kell lenniük megbirkózni a paradoxonokkal, vagyis az olyan ellentmondásokkal és problémákkal, amelyek nem férnek bele a megszokott gondolkodási keretekbe.

A *játékelmélet* interaktív jelenségekkel foglalkozik. Eredetileg azon a megfigyelésen alapul, hogy hasonlóságok vannak az egymással versengő egyének viselkedési és döntési mintáiban, valamint a társasjátékok játékosainak viselkedési mintáiban és stratégiáiban. Ezekben a játékokban egy lépés következményei (például egy kártya kijátszása vagy egy sakkfigura lépése) nem jósolhatók meg egyértelműen, mert ezek a többi játékos viselkedésétől függenek, amelyet az adott játékos nem tud irányítani. Mielőtt a játékos olyan lépés mellett döntene, amely a játék megnyerésének célját szolgálja, át kell gondolnia, hogyan reagál(hat) erre a szintén nyerni akaró ellenfél, és milyen megfontolásokat vesz figyelembe a lépésével kapcsolatos (válasz)lépés előtt.

A játékelmélet tehát olyan normatív elmélet, amely interaktív döntéshozatali helyzetben igyekszik megmutatni minden egyes döntéshozónak, hogy az adott a helyzetben miként tudja a legjobban, racionális módon érvényesíteni saját érdekeit. Elméleti alapjául szolgálhat taktikai esettanulmányok tudományos feldolgozásához, például ha két, egymással szemben álló és racionálisan cselekvő fél megpróbálja elérni célját.

A *döntésselmélet* a döntések következményeinek értékelésére használják, mert annak megértéséhez nyújt segítséget, hogy az emberek hogyan hozhatnak észszerű döntéseket, illetve azt magyarázza el, hogyan születnek a valódi

döntések, vagyis az egyének, csoportok és szervezetek döntéshozatali magatartásával foglalkozik. A döntéselméletben két részterületet különböztetünk meg: az előíró és a leíró döntéselméletet.

Az *előíró* döntéselmélet célja, hogy bemutassa, hogyan lehet racionálisan döntéseket hozni, azaz ajánlásokat adni arra vonatkozóan, hogy az egyének vagy csoportok hogyan döntsenek különböző döntési helyzetekben. Megvizsgálja a számos valós döntési helyzetet reprezentáló lehetőség kiválasztásának alapvető problémáit, ugyanakkor az emberek korlátozott kognitív képességeit is. Ezen túlmenően a racionális döntési modellek megvalósítása során felmerülő problémákkal különösen nagy hangsúllyal foglalkozik.

A valós döntési magatartást a *leíró* döntéselmélet írja le és magyarázza. Ennek érdekében megfigyelésekből hipotéziseket kell levezetni az egyének és csoportok döntési folyamatban való viselkedésére vonatkozóan, amelyek segítségével az adott döntési helyzet ismeretében előre jelezhető a döntési magatartás.

Mivel a haderőnél végső soron minden a döntésekről szól, ez az elmélet alkalmazható a hadtudományi kutatásokban is, legyen szó akár a döntésekre való kritikus betekintésről és azok utólagos létrejöttéről, akár pedig a döntéshozatali folyamatok és azok függőségeinek magyarázatáról a jövő parancsnokainak támogatása érdekében.

A *társadalomelméletek* a kapcsolatok sajátos formáiról és a társadalom központi elemeinek természetéről fogalmaznak meg megállapításokat. Ezek közé tartozik a társadalmi csoportok interakciója, az egyéni és kollektív szereplők státusza, valamint maga az a kérdés, hogy hogyan és miért jönnek létre az ilyen csoportok. Szólnak továbbá a katonaság, az üzleti élet vagy a politika viszonyáról és meghatározó erőiről, valamint az ezek hatására kialakuló hatalmi és uralmi viszonyokról is.

Mivel a haderő rendszerszemléletben nézve is csak egy része az államnak és így a társadalomnak is, a társadalomelmélet beágyazása a hadtudományi kutatásokba eredményes lehet. Erre jó példa lehet, hogy a katonai erő fellépése a válságterületeken alapvetően függ a küldő állam berendezkedésétől, demokráciaszemléletétől.

Amennyiben nem áll rendelkezésre tudományos elméleti alap – azaz egy kidolgozott elmélet –, akkor újonnan megfogalmazott megközelítés használható a valóság leírására. Ez a megközelítés az ellenőrzést követően akár elméletté is átalakulhat. A hadtudományi terület jelenségeinek magyarázatához szükség lehet saját megközelítési módok meghatározására vagy éppen a meglévő

felhasználására, mint például Charles Krulak elméletére²⁴ vagy David Kilcullen felkelésellenes elméleti alapjaira.²⁵

Módszer

A kutatás koncepciója határozza meg az alapvető eljárást, valamint a módszerek kiválasztását, világosan és érthetően magyarázva el a vizsgálódás folyamatának módját.

A hadtudomány területén bevált módszer alapvetően a természetes vagy mesterséges eredeti modellek adaptációinak használata. Ezek a leíró modellek kiegészíthetők az elméleteket azáltal, hogy egy elméletben az általános és elvont mondatokat vagy alapelveket modellek segítségével specifikálják, és konkrét helyzetekre alkalmazzák annak érdekében, hogy az aktuális szituációt érthetővé tegyék, megértsék annak megnyilvánulásait és problémáit, valamint a jelenség okait és hatásait. A modell tehát formalizált elméletnek is nevezhető. A hadtudomány egyes területein azonban az is előfordul, hogy valamely jelenségre nem létezik még felállított elmélet. Ebben az esetben egy már meglévő vagy kifejlesztett modell használható. A megközelítéshez hasonlóan ezek az előíró modellek végső soron felhasználhatók az új elmélet kidolgozására.

Céljuk szerint a következő modell típusokat különböztetjük meg: leíró modell, magyarázó modell, előrejelzési modell és döntési modell.

Leíró modellek segítségével a valóság kiválasztott tulajdonságait kell feltérképezni anélkül, hogy ezeket egyidejűleg elemeznénk, magyaráznánk, vagy valamilyen döntést hoznánk velük kapcsolatban. Ebből kifolyólag nem tartalmaznak információt az ok-okozati összefüggésről. Példaként említhetők a logisztikai szintű modellek, amelyek nagyon leegyszerűsítve írják le a fegyveres erők bel- és külföldi logisztikai támogatását. Ebben az esetben nem minden elem lesz részletesen bemutatva, hanem csak azok, amelyek relevánsak vagy hasznosak.

A *magyarázó modellek* a leíró modellek továbbfejlesztései, és a valóság egyes eseményeinek magyarázatára szolgálnak. A szárazföldi erők funkcionális modellje például ok-okozati összefüggést hoz létre a szárazföldi erők egyes elemei között. Ez lehetővé teszi a szárazföldi erők működésének elemzését, részletesebb magyarázatát.

²⁴ Charles C. Krulak: *The Strategic Corporal: Leadership in the Three-Block War. Marines Magazine*, 1999. január. 14–17.

²⁵ David Kilcullen: *Counterinsurgency*. New York, Oxford University Press, 2010. 272.

Az *előrejelzési modellek* lehetővé teszik a jövőbeli adatok vagy jelenségek előrejelzését, meghatározott kezdeti feltételek mellett. A prognosztizálandó helyzet megfigyelt információit összekapcsolják más területekről származó információkkal, hogy a kapcsolat eredményeként előrejelzési értékeket vagy állításokat lehessen meghatározni, illetve megfogalmazni. A katonai tervezési feladatokban – különösen a harcászati vagy hadművelleti irányítási szinten – a konfliktusban érintett szereplők aktuális viselkedését, valamint lehetséges cselekvéseit értékelik, hogy előre jelezzék a jövőbeli akciókat vagy eljárásokat, amelyekre megfelelő válaszokat kell adni.

A *döntési modellek* a rögzített alternatív cselekvési módokat, a környezeti feltételeket és az ezekhez tartozó eredményeket, valamint a döntési szabályt tartalmazó döntési mezőből, illetve a döntési szabályból épülnek fel, és az optimális cselekvési lehetőségek meghatározását hivatottak elősegíteni egy gyakorlati alkalmazási területen. A katonai döntéshozatali folyamatok vezetési szinttől függetlenül alapvetően e modell szerint épülnek fel. A kiinduló helyzet részletes elemzése után a környezeti adottságok figyelembevételével alternatív cselekvési módokat dolgoznak ki, amelyeket egy korábban meghatározott döntési szabály alapján értékelnek.

A konkrét kutatási kérdéstől, illetve a munkakérdésektől és a hipotézisektől függően különböző megközelítések lehetségesek. Egyrészt meg kell állapítani a logikai következtetést, azaz az induktív, deduktív vagy abduktív eljárást, másrészt pedig konkretizálni kell a vizsgálat lényeges sarokpontjait.

A módszer általában egy meghatározott cél felé haladó útvonal. A módszer teljes definíciója nemcsak a cél és a terv meghatározását foglalja magában, hanem a rendszert is a módszer lényeges jellemzőjeként említik. A módszer tehát egy meghatározott cél felé haladó, szisztematikus, azaz valamely rendszeren alapuló útvonal. A rendszer egymáshoz kapcsolódó elemek halmaza, és viselkedése az összes elem kölcsönhatásának eredménye. A szisztematikus módszer tehát minden olyan elemet figyelembe vesz, amely befolyásolja a célhoz vezető utat.

A célhoz vezető utat írásban, egy szisztematikus cselekvési szabályban rögzítik, amelyet módszerszabálynak is lehet nevezni. Ez azt írja le, hogy adott feltételek alapján hogyan érhető el a cél, meghatározott lépéssorozattal.

A tudományos módszerek meghatározott, tudományos kritériumok szerint végrehajtott folyamatok. Valamely módszer tudományos kivitelezése azt jelenti, hogy annak végrehajtását és a kapott eredményeket megfelelően dokumentálni kell, hogy más kutatók is megérthessék azokat. A hiten alapuló módszerek ezért eleve kizártak. Minden más módszer lehet tudományos módszer,

ha tudományosan hajtják végre, ha megvalósítása például megfelel az objektivitás, a megbízhatóság és a validitás követelményeinek.

Minden tudományágban vannak elismert tudományos módszerek, amelyeket a fent leírt szabályok szerint hajtanak végre. Nincsenek azonban teljes listák, amelyeken az egyes tudományterületekre vonatkozóan felsorolják a megengedett tudományos módszereket. Az elismert módszerek mellett más módszereket is lehet alkalmazni. Ezeket a módszereket is tudományosan kell megvalósítani, hogy a munka sikeres legyen. Ezért minden olyan módszer használható, amely nyomon követhető, és megfelel a jelenlegi vagy továbbfejlesztett tudományos szabványoknak.

A hadtudományi módszerek tehát tudományosan végrehajtott módszerek. A módszer tudományos kivitelezése azonban paramétereiktől függ. A hadtudomány összetett témáinak vizsgálatakor először is meg kell kísérelni a cél elérését az elismert tudományos módszerek segítségével. Csak akkor lehet ezeken az elismert módszereken változtatni, vagy új, saját fejlesztésű módszereket vagy más módszereket alkalmazni, ha ez nem lehetséges. Azonban minden változtatást vagy minden új módszert egyértelműen le kell írni és meg kell indokolni.

A hadtudományi kutatási folyamatban ez a rész felelős azért a tevékenységért, amely a kutatás célját, azaz a kutatási kérdés megválaszolását célozza. Különböző tudományos vagy hadtudományi módszerek alkalmazásával egyrészt meghatározzák a szükséges adatokat, tényeket, majd értékelik vagy elemzik azokat.

Míg az adatgyűjtés területén elsősorban tudományos módszereket alkalmaznak, mint például a megkérdezés, a megfigyelés, a dokumentumelemzés vagy a kísérlet, addig az adatértékelésben a funkcionális analógiák, az adatelemzés, a tartomelemzés, a szövegelemzés, a tipológiai elemzés és az összehasonlítás módszerei kerülnek elő. E tudományos módszerek mellett speciális hadtudományi módszereket vagy elemzéseket is alkalmaznak, mint például a faktoranalízis vagy a katonai tervezési folyamat.

Bizonyos körülmények között célszerű lehet hipotéziseket megfogalmazni a helyzet konkrét vizsgálata érdekében. A hipotézis pontosan meghatározott kifejezésekből összeállított mondat, amely többé-kevésbé általános kijelentéseket tartalmaz a valóság bizonyos területeiről. Tehát az ok-okozati összefüggés feltételezéseként legalább két változó közötti kapcsolatot állít fel. Ez még nem megbízható magyarázat a megfigyelt tényre, hanem ideiglenes állítás, amelyet vagy meg kell erősíteni, vagy meg kell cáfolni.

A tudományos hipotéziseket formálisan a feltételes mondat szabályai szerint kell felépíteni. A *ha-akkor* hipotézis mellett a *valaha-legjobb* hipotézis is

felállítható. A hipotézisek összefüggéseket fogalmaznak meg az analitikai szintekhez rendelhető jellemzők között.

Attól függően, hogy a megfogalmazott hipotézisben milyen kontextusban szerepelnek a szintek, különbséget lehet tenni egyéni, kollektív és kontextus-hipotézisek között. Míg az egyéni hipotézis esetében a mikroszint (minél magasabb a katonák képzettségi szintje, annál alacsonyabb az egyéni veszteségarány), addig a kollektív hipotézisben a makroszint elemei között van kapcsolat (minél nagyobb a korszerű, hálózatra kapcsolt katonai képességek aránya, annál nagyobb a veszélye egy-egy hibás döntés bekövetkezésének), a kontextushipotézisben pedig az egyéni jellemzőket a kollektív jellemzőkkel kombinálják (minél korszerűbb a fegyveres erők felszerelése, annál nagyobb az egyén személyes elégedettsége).

A tudományos kutatáshoz használt fogalmakat (többnyire a kutatási kérdés vagy a hipotézisek központi fogalmait) operacionalizálni kell. A kutatási folyamat nyomonkövethetősége érdekében meg van határozva, melyik adatgyűjtés milyen folyamattal történik a kifejezés meghatározásához.

Ezenkívül definíciók alkalmazása is szükséges valamely kifejezés használatának és megértésének magyarázatához. Ebben az értelemben a definíció a kifejezés értelmezésére vonatkozó nyelvi konszenzus. Főleg a hadtudományi, összehasonlító kutatásokban elengedhetetlen a fogalomértelmezések meghatározása, mert a különböző katonai kultúrák nem mindig azonos jelentést társítanak a fogalmakhoz.

A fogalom egyértelmű meghatározása alapján történik a tulajdonságok vagy jellemzők mérése. Ehhez olyan indikátorokat kell kiválasztani, amelyek az adott elméleti kifejezést a jelentése szerint fedik le.

Az eredmények bemutatása, következtetések

A hadtudományi vizsgálat csak akkor fejeződik be, ha az eredményeket bemutatták, az aktuális tudásszintre való hivatkozással. Meg kell határozni, vagy legalábbis meg kell becsülni, hogy a megszerzett tudás mennyiben általánosítható, és ennek következtében milyen mértékben járul hozzá egy átfogó probléma magyarázatához. A hipotézisek igazolásával vagy cáfolásával a kutatási kérdést meg kell válaszolni. Ennek azonban nem kell átfogónak lennie, hanem koncentrálni a kérdés egy részterületére is.

A megszerzett ismeretek nyilvános bemutatásához vagy a tudományos közösségben való diskurzus ösztönzéséhez szükséges a megszerzett ismeretek

könyvekben (monográfiákban vagy gyűjteményekben), illetve folyóiratokban, tudományos konferenciákon való közzététele. Ha a kutatási munkát megbízás alapján végezték (például a Szövetségi Védelmi Minisztérium illetékes szervének kérésére), akkor a megbízó számára időközi jelentést vagy zárójelentést is be kell nyújtani, amely igazolja a kutató megbízását.

A hadtudományi kutatási folyamat elsősorban a lineáris kutatási folyamaton alapul. Az objektivitás, a megbízhatóság és az érvényesség kritériumainak megfelelő, általánosan elismert tudományos és hadtudományi módszerek alkalmazásával érthető és ellenőrizhető eredmények érhetők el. Ennek eredményeként a hadtudományi kutatások egyrészt magának a hadtudománynak a további fejlesztéséhez járulnak hozzá, másrészt a katonaságon kívüli aktuális problémák lehetséges megoldásait mutatják be.

A hadtudományok terén végzett tevékenység mindenekelőtt felelősségteljes munkát jelent. Ez a követelmény magában foglalja az őszinteséget, az objektivitást, a kifejezések egyértelmű használatát, a teljességet, az egyértelműséget, az általános érvényességet (meghatározott határokon belül) és az ellenőrizhetőséget is. Ebben az értelemben kulcsfontosságú, hogy az állítások és érvek érthetően és hitelesen, de (amennyire lehetséges) manipulatív elemektől mentesen fogalmazódjanak meg.

A hadügy célirányos és célorientált kutatása révén egyrészt szerződéses kutatóként, másrészt saját kezdeményezésű projekteken keresztül a hadtudomány ismeretanyagához kapcsolódó megállapítások születnek. A megszerzett ismeretek mérlegelése vagy megvalósítása azonban már nem a kutató kezében van, hanem a Szövetségi Védelmi Minisztérium vezetésének felelőssége.

Csak az osztrák tiszti hivatás akadémikussá válása során, a tisztképzés főiskolai és egyetemi képzéssé emelésével alakult ki a „hadtudomány” mint önálló kutatási terület. Azóta a tudományos vitákat Wolfgang Peischel, Franz Hollerer és Andreas Stupka modelljei támogatják, amelyekről a későbbiekben lesz szó. Előtte azonban érdemes néhány pillantást vetni az osztrák katonai felsőoktatásra is.

A hadtudomány helyzete Európa német nyelvterületein

A német nyelvterület összetétele és nagysága a történelem során drasztikusan megváltozott, különösen 1945 után. Ma a Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Liechtenstein mellett Svájc német ajkú kantonjai tartoznak ide. Közel 100 millió ember anyanyelve, és közel ugyanennyien tanulták meg valamilyen szinten. Ennek megfelelően bátran nevezhetjük világnyelvnek.

Európában a német nyelvterület történelme nagyon eseménydús, kiváltképp a 20. században, amikor számos nagy átalakuláson ment keresztül, elsősorban a két világháború következményeként. A Harmadik Birodalom bukása miatt a II. világháború után jelentős területi átrendeződések következtek be: fel kellett adni bizonyos, korábban németek lakta területeket. Ez többnyire kéz a kézben járt a német ajkú lakosság kitelepítésével is. Egyedül a semleges Svájcban nem okozott területi változásokat a két világháború.

Németországban és Ausztriában a vesztes világháborúk nem maradtak következmények nélkül, a hadtudomány megítélése szempontjából sem. Az elszenvedett vereségeket követően – különösen 1945 után – a német hadsereg megítélése romlott, és a hadtudományra nem gondoltak többé tudományként. A német és az osztrák fegyveres erők számára egyedül a két ország nemzetközi közössébe való újbóli integrálódásával tért vissza a normális állapot.

A következő fejezetek a hadtudomány helyzetét vizsgálják a Német Szövetségi Köztársaságban, Svájcban és Ausztriában.

Német Szövetségi Köztársaság²⁶

Az 1949. május 23-án megalakult Német Szövetségi Köztársaság kezdetben nem rendelkezett szövetségi szintű fegyveres erővel. A tartományok saját rendőri erőket felállíthattak, viszont nem voltak német irányítás alatt álló katonai alakulatok. A Németországot megszálló három nyugati szövetséges hatalom biztosította az ország területi egységét. A Nyugat és Kelet között egyre fokozódó konfliktus és feszült helyzet miatt megnövekedett a hajlandóság egy új német

²⁶ A következő részek információi elsősorban a Bundeswehr Vezetői Akadémiája, a Führungsakademie hamburgi vezérkari tanfolyamának tudásaival folytatott beszélgetésekből származnak.

haderő felállítására. Ennek érdekében a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) első kancellárja, Konrad Adenauer már 1950. május 24-én kinevezett egy „katonai és biztonsági szakértőt”. Az 1950 júniusában kitört koreai háború hatására az Európa Tanács 1950. augusztus 11-én döntött egy európai hadsereg megalakításáról, amelyben a németek is szerepet kértek. 1950. október 3–6. között egy német katonai szakértőkből álló bizottság a Himmerod-apátságban ülésezve megvitatta, milyen módon tudják létrehozni a német kontingenst. Következtetéseiket a *Himmerod-feljegyzés*ben foglalták össze. Ez a 40 oldalas dokumentum tartalmazza Nyugat-Németország második világháború utáni újra felfegyverzésének alapelveit.²⁷

1950. október 7-én Theodor Blank létrehozta az úgynevezett Blank-hivatalt, amelynek egyik feladata a német haderő újrászervezése volt. Ugyanebben az évben, november 8-án a német parlament elfogadta a franciák által még októberben javasolt integrált védelmi együttműködésére vonatkozó Pleventervet. Ennek megfelelően Párizsban 1952. május 27-én aláírták az Európai Védelmi Közösség megalapításáról szóló egyezményt, azonban a franciák 1954-es vétója miatt a kezdeményezés soha nem lépett életbe. 1955 májusában véget ért az NSZK katonai megszállása, és a szövetséges csapatok állomásozását szerződésbe foglalták. Nyugat-Németországot felvették előbb az 1948-ban aláírt brüsszeli szerződésbe (később Nyugat-európai Unió), majd 1955. május 9-én az 1949-ben alapított NATO-ba is.

A NATO-ba történő belépést követően az NSZK-nak alakulatokat kellett biztosítania a katonai szövetség számára, amelyek létszámát 12 hadosztályban, azaz legfeljebb 500 000 főben határoztak meg. 1955. június 7-én a Blank-hivatal végül átalakult az ország védelmi minisztériumává, és november 12-én – tudatosan Scharnhorst porosz tábornok születésének 200. évfordulójára időzítve – léptek be az első önkéntes katonák a hadseregbe (1956. január 20-án 1500 fő volt a számuk). 1956. április 1-jén az újonnan megalakult fegyveres erők megkapták a Bundeswehr nevet, és szeptember 24-én a szövetségi elnök a vaskeresztet tette a szárazföldi és a légierő hivatalos felségjelzésévé. 1962 végén a fejlesztési szakasz gyakorlatilag befejeződött, mivel addigra már 389 400 főből állt a Bundeswehr. Ez a szám a nyolcvanas években, Németország egyesítése előtt 495 000 főben tetőzött, napjainkban pedig 261 700 katona és 100 000 polgári alkalmazott képezi az ország haderejét.²⁸

²⁷ James S. Corum (szerk.): *Rearming Germany*. Leiden–Boston, Brill, 2011.

²⁸ German Armed Forces (Bundeswehr). *NATO*, (é. n.).

A második világháború után az emberek viselkedését sajátos ellentmondás jellemezte. Egyfelől mindent, ami a katonasághoz kapcsolódott, gyanú lengett körül, másfelől az ideológiai rendszerek közötti kialakult konfliktusok fegyverkezési versenyhez vezettek. A háború utáni Németországban – egy-két hadtörténelemmel kapcsolatos esettől eltekintve – minden hadtudománnyal kapcsolatos oktatást és kutatást be kellett szüntetni. A háború okozta trauma miatt háborúellenesség bontakozott ki az országban. Ahogy arról már szó esett, a háború okozta trauma miatt kibontakozó háborúellenesség nyomán néhány egyetemen olyan civil és békezáradékot fogadtak el, amely megtiltotta a hadtudományi oktatást és a téma kutatását. Kivételt képezett ez alól a Münsteri Egyetem, amelyen Werner Hahlweg (1912–1989) először tanári (1950 vége), majd professzori állást kapott (1957) történelemből, mivel a hadtörténelmet nem volt szabad oktatni. 1977-ben, Hahlweg nyugdíjba vonulása előtt a münsteri volt az egyetlen (nyugat)német egyetem, ahol hadtörténelemmel és védelemtudománnyal foglalkoztak. Hahlweg hadtudományi munkásságának középpontjában a kezdetektől fogva Clausewitz és *A háborúról* című műve állt, annak újabb kiadásaival együtt (1952, 1966, 1972), amelyekhez védelem- és hadtudományi ismeretei alapján saját észrevételeit is kidolgozta. Hangsúlyozta, hogy a hadelméleti kérdések megválaszolásához fontos az interdiszciplináris kutatás, valamint szükséges a keleti kultúrák kutatási eredményeinek feldolgozása, beleértve Marx, Engels és Lenin nézeteit is. Mindezek nyomán Hahlweg arra a következtetésre jutott, hogy a hadtudomány a hadtörténelmet kiegészítő tudományág.²⁹

Ahogy arról már esett szó, a hidegháború megteremtette a gyakorlati igényt is a katonai gondolkodásra. Ezért hozták létre a Német Szövetségi Köztársaságban a Védelmi Tanulmányok Társaságát 1952-ben, amelyet előbb Védelmi és Biztonságpolitikai Társasággá, később Biztonságpolitikai Társasággá neveztek át. Az NSZK-ban mindaddig nem volt olyan közös szervezet, amely lehetőséget biztosított volna a hadtudomány kutatására. A hasonló külföldi oktatási intézményekkel ellentétben a hamburgi Führungsakademie nem rendelkezik egyetemi státusszal, így nem is szerezhettek a hallgatók tudományos fokozatot. A német fegyveres erők tisztjeinek egyetemi szintű képzésére Hamburgban

²⁹ Dermot Bradley – Ulrich Marwedel (szerk.): *Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung. Eine Festschrift für Werner Hahlweg, Prof. für Militärgeschichte und Wehrwissenschaft an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, zur Vollendung seines 65. Lebensjahres am 29. April 1977*. Osnabrück, Biblio-Verlag, 1977.

és Münchenben hoztak létre egyetemeket. Erre az engedélyt 1973-ban Georg Leber szövetségi védelmi miniszter adta meg. Az alapszakos tantárgyak mellett a két egyetem felsőfokú tanulmányi programokat, *workshop*okat és okleveles kurzusokat is kínált intézeteiben a tudományos továbbképzéshez, viszont a különálló hadtudományi tanulmányok nem képezték ennek részét. Napjainkban kizárólag a Potsdami Egyetemen lehet mesterszakon „Háborús és konfliktus-tanulmányok”-at hallgatni (korábban: „Katonai tanulmányok”). Az egyetemen hadtörténeti és kultúrtörténeti tanszéket is felállítottak.

A Clausewitz által használt katonai és tudományos terminológia más területeken is bevetté vált, mint például a közgazdaságtanban, a cégvezetésben vagy a marketingben. A szakirodalomban erre jó példák a Boston Consulting Group stratégiai tanácsadó cégnél használt reklámkampányok, amelyekben a klasszikus értelemben vett gyors visszavonulások és a stratégiai képességek mind olyan fogalmak, amelyeknek lehet katonai vonatkozásuk.

1973 óta a német tisztek számára az egyetemi továbbtanulás (Hamburgban vagy Münchenben) a kiképzés részévé vált, amellyel tudományos fokozatot szerezhetnek. Münchenben civil műszaki, társadalmi és gazdasági képzéseket is kínálnak, míg Hamburgban bölcsészettudományokat is hallgathatnak (történelem, szociológia). A fegyveres erőknél eltöltött 11–15 hónapos kiképzést követően a tisztjelölteknek lehetőségük nyílik – akár önköltséges formában is – egyetemi képzésben részt venni. A katonai alapkiképzés három tisztjelöltzáslóaljban folyik Münsterben, Hammelburgban és Idar-Obersteinben. Az alapkiképzés mellett hat hónap alatt a tisztjelöltek hadijogi ismereteket sajátíthatnak el, valamint a harcászat és a politikatudomány alapjait is megismerhetik.

A drezdai tiszti iskolában a jövőbeli tiszteket az első tanfolyam keretén belül készítik fel a hivatásukra. Ennek során a szárazföldi haderőnél szükséges tiszti feladatok ellátását ismerik meg, hadászati, hadijogi, hadtörténelmi és politikai ismeretek elsajátításával. A korábban említett egyetemeken elérhető négyéves tanfolyam a 16. hónapban indul, és általában a mesterszakos diploma megszerzésével zárul az adott területen. Sikeres vizsga és a tanulmányaik alatt végzett 36 hónapos szolgálat után a hallgatókat hadnagyokká nevezik ki, akik ekkor visszatérnek a tiszti iskolába, hogy elvégezzék a második és a harmadik tanfolyamot is. Ezeknek a képzéseknek a céljuk a szárazföldi haderőben az alapműveleti és vezetési feladatok ellátására való képesség, a harmadik tanfolyamon pedig a fegyvernemnek megfelelő gyakorlati és speciális tudás elsajátítása. Az iskola küldetése a tisztek kiképzésének és továbbképzésének

biztosítása szolgálati és továbbképzési tanfolyamokkal, valamint a német haderő harcászati elvei fejlesztésének elősegítése.

Mindezen képzések során ugyanakkor a „hadtudomány” fogalmát nem használják, nem mondják így ki. 1990 előtt ezt a kifejezést különösen kerülték a Német Szövetségi Köztársaságban, mivel használata többnyire a Varsói Szerződés tagállamai között és a Német Demokratikus Köztársaságban volt elterjedt. A mai napig is a Bundeswehr Vezetői Akadémiája szerint a hadsereg és a háború több oldalról, több különböző tudományágon keresztül közelíthető meg és elemezhető, így nincs arra szükség, hogy a hadtudomány önálló diszciplína legyen. Az akadémián ez gyakorlatilag íratlan megállapodás.³⁰ Az alapító elvárásainak megfelelően mindezek ellenére a legmagasabb német katonai kiképző létesítménynek az a feladata, hogy egyrészt katonai ismereteket, másrészt pedig tudományos hátteret adjon a német fegyveres erők parancsnoki állományának. Ennek megfelelően az oktatásban megjelennek mindazon tantárgyak, amelyekre jellemző a hadtudományi jellegű kutatás, azaz a különböző haderőnemek (szárazföldi csapatok, légierő, haditengerészet) vezetésének elmélete, a hadvezetés és a szervezetfelépítés, a biztonságpolitika és a hadászat, a közös és többnemzeti missziók lebonyolítása a fegyveres erőkn belül, valamint a humán- és a társadalomtudományok területei.

A Nemzetközi Clausewitz Központ (*Internationale Clausewitz-Zentrum*, ICZ) megalapításával 1999-ben az akadémia olyan nemzetközi találkozóhelyet hozott létre Carl von Clausewitz katonai filozófus és reformer hagyatékának ápolására, amely alkalmas a katonai témák intellektuális vitáinak lebonyolítására és biztonsági kérdések megvitatására is. Feladata többek között, hogy támogassa a fiatal tisztek doktori munkáját a tengernagyi vagy vezérkari képzésük alatt, továbbá az intézmény együttműködik a hamburgi Nemzetközi Biztonságért Tudományos Fórummal (*Wissenschaftliches Forum für Internationale Sicherheit*), és arra törekszik, hogy elősegítse a tudományos vitákat a biztonság- és védelempolitika terén, valamint erősítse a párbeszédet a tudomány és a haderő között.

A posztgraduális mesterképzés a civil Potsdami Egyetemen érhető el. A „Háborús és konfliktustanulmányok” elnevezésű képzésen alapvetően a következő tantárgyakat oktatják: hadtörténelem és a katonai szociológia alapjai, Európa hadtörténelme, a modern kor hadtörténelme, biztonságpolitika

³⁰ Jörg Keller: Führung und Führer im Militär. In Nina Leonhard – Ines-Jacqueline Werkner (szerk.): *Militärsoziologie – Eine Einführung*. 2. kiadás. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2012. 475–493.

és konfliktusok kutatása, illetve katonai szociológia. A négy szemeszterből álló képzést a Hadtörténeti és Erőszak-történeti Intézet (*Professur Militärgeschichte / Kulturgeschichte der Gewalt*), valamint a Potsdami Egyetem Szociológiai Intézete (*Die Fachgruppe Soziologie an der Universität Potsdam*) támogatja, együttműködve a szintén potsdami Hadtörténeti Kutatóirodával (*Militärgeschichtliches Forschungsamt Potsdam*) és a strausbergi székhelyű Szövetségi Védelmi Erő Társadalomtudományi Intézetével (*Sozialwissenschaftliche Institut der Bundeswehr*). A képzés a múlt és a jelen haderejének elemzésével, valamint az állam, a társadalom, a gazdaság, a kultúra és a katonaság közötti interakciók vizsgálatával foglalkozik. Az oktatás során a hallgatóknak lehetőségük van megismerni, felmérni, bemutatni és alkalmazni a hadtörténeti és katonai szociológiai kontextust több különböző területen. A cél a történeti tudás és a szociológiai modellek szerkezeti jellegének, valamint a társadalomtudományi vonatkozásoknak a tudatos érzékeltetése. A hallgatók mindenekelőtt a hadviselés körülményeiről, a katonai szervezet struktúrájáról és a fegyveres konfliktusokról szereznek ismereteket, s a képzés sikeres teljesítésével mesterszakos diplomát kapnak.

Kutatások, nemzetközi együttműködések

Németországban, ahogy az fentebb látható volt, tartalmi jellegű hadtudományi kutatásokat végeznek, egyrészt a Bundeswehr drezdai Vezetői Akadémiáján, másrészt pedig Potsdam civil egyetemén és intézeteiben. A „hadtudomány” kifejezés használatának kerülése a kutatási területek megjelölésénél azzal magyarázható, hogy a Varsói Szerződés volt tagállamaiban, különösen az NDK-ban a „hadtudomány”-hoz egyfajta ideológiai jelentés is társult.

Országos szinten kialakult egy olyan kapcsolati háló az intézetek és egyetemek között, a katonai tematika kutatására, amelynek része a Kortárs Történeti Kutatóközpont (*Zentrum für Zeithistorische Forschung*) Potsdamban, a potsdami, a hamburgi, a hallei, a cottbusi, a berlini és a münsteri egyetem, a Kortárs Történeti Intézet (*Institut für Zeitgeschichte*) Münchenben és Berlinben, a Német–Orosz Múzeum Berlin-Karlshorstban (*Deutsch-Russische Museum Berlin-Karlshorst*), a szövetségi kormány egyes szervezetei, a Stasi-dokumentumokat kezelő hivatal (*Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik*), a heidelbergi protestáns hallgatói közösség kutatóközpontja (*Heidelberg University's central research institutions*) és a berlini Tudomány és Politika Alapítvány (*Stiftung Wissenschaft*

und Politik) is. Nemzetközi szinten is számos együttműködést ápolnak, beleértve a Francia Védelmi Minisztérium (korábban *Ministère de la Défense*, ma *Ministère des Armées*) és a francia fegyveres erők levéltárát, a kanadai Katonai és Stratégiai Tanulmányok Központját (*Centre for Military, Security and Strategic Studies*), a Sandhursti Királyi Katonai Akadémiát (*Royal Military Academy Sandhurst*), a londoni King's College-ot, az Egyesült Államok Haditengerészeti Történeti Központját (*Marine Corps Historical Center*), az Ausztrál Háborús Emlékhelyet (*Australian War Memorial*), a bécsi Nemzetvédelmi Akadémiát (*Landesverteidigungsakademie*), a Párizsban, Washington D.C.-ben, Varsóban, Moszkvában és Londonban található német történeti intézeteket, a Balti Védelmi Egyetemet (*Baltic Defence College*) Észtországban, a dán királyi Védelmi Akadémiát (*Forsvarsakademiet*), a Dél-dániai Egyetemet (*Syddansk Universitet*) Odensében, az *Eidgenössische Technische Hochschule* Zürich (ETH) Katonai Akadémiáját Svájcban, a cseh és a magyar hadtörténeti intézeteket, a holland Királyi Katonai Akadémiát (*Koninklijke Militaire Academie*), az Európai Katonai és Társadalmi Kutatóközpontot (*European Research Group on Military and Society*) Svájcban, a szintén amerikai Nemzetközi Szociológiai Szövetség (*International Sociological Association*) Fegyveres Erők és Konfliktuskezelés (*Armed Forces and Conflict Resolution*) kutatóbizottságát és a Német Politikatudományi Egyesületet (*Deutsche Gesellschaft für Politikwissenschaft*).

Ezen túlmenően a bilaterális program keretében kapcsolatokat ápol az intézmény az egyes védelmi minisztériumok partnerintézeteivel Szerbiában, Romániában, Koszovóban, Macedóniában, Oroszországban (ez utóbbi jelenleg kölcsönösen felfüggesztve), Fehéroroszországban, Izraelben, Kínában, Japánban, Thaiföldön, Dél-Koreában, Szenegálban, Tunéziában és Algériában.

Ezeknek a kapcsolatoknak az eredménye nemcsak konferenciákon, *workshop*okon való rendszeres részvétel, hanem számos olyan – részben már befejezett, részben még csak megkezdett – kutatási projekt is, mint például a *Német–jugoszláv kapcsolatok a két világháború között* (Szerbiával), a *Németország katonai tanácsadó szerepe Kínában* (Kínával) vagy *A megemlékezések formái* (Japánnal). Az első világháborúhoz vezető események és a háború lefolyásának emlékére különböző rendezvények keretében előadásokat tartottak *Gyarmati uralom és háború a Csendes-óceánon – 1914* címmel Canberrában (Ausztráliában) és a wellingtoni Te Papa Múzeumban (Új-Zélandon) 2014-ben, illetve 2017-ben, valamint a Nemzetközi Hadtörténeti Bizottság (*International Commission of Military History*) éves ülésén és a Yaoundéi Egyetemmel együttműködve Doualában (Kamerunban). 2017-ben megrendezték a nemzetközi

doktorandusz-műhelykonferenciát *Német gyarmati uralom Afrikában* címmel. Ezenkívül a Bundeswehr Hadtörténeti és Társadalomtudományi Központjának (*Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr*, ZMSBW) munkatársa 2018-ban előadást tartott *A Gyarmati Véderő – harcok a császárért Afrikában* címmel. Az előadás a *Mit keresnek a németek Afrikában?!* című kiállítási projekt része volt, a német Szövetségi Levéltár (*Bundesarchiv*) szervezésében, amely fényképeken és dokumentumokon keresztül mutatta be Németország és Kamerun kapcsolatát. A Hadtörténeti és Társadalomtudományi Központ ezekkel az előadásokkal azokra a korábbi kutatásokra épített, amelyeket 2009-ben mutattak be a *Birodalmi háborúk (Imperialkriege)* című nemzetközi konferencián Potsdamban. Kutatói emellett rendszeres eszmecsere folytatnak nemzetközi konferenciák keretén belül a történelem, az orvostudomány, a politikatudomány és a szociológia tudományterületein elismert kutatótársaikkal.

Svájc³¹

Svájc nagy hangsúlyt fektet az ország védelemére, és intézkedéseinek köszönhetően a 20. század háborúiból ki tudott maradni. A katonai kiképzést a legmagasabb prioritással kezelik, és tudományos alapokra építik fel. A Szövetségi Tanács (*Bundesrat*) 1877. október 26-án határozott úgy, hogy a zürichi Svájci Szövetségi Politechnikumban (*Eidgenössische Technische Hochschule*, ETHZ) katonai tanszéket hoz létre. A századfordulón született meg az a gondolat, hogy a tisztek tényleges szakképzést kapjanak. Az új képzési terv egyik legbefolyásosabb támogatója Ulrich Wille tábornok (1848–1925) volt. 1903-tól először oktatója, majd 1909 és 1913 között vezetője volt a katonai tanszéknek.³²

1911. március 27-én a Szövetségi Tanács katonai iskolák megalapításáról döntött a harcoló hadseregek tisztjei számára. A szakma oktatásához szükséges elméleti és gyakorlati tudással való rendelkezésről a pályázóknak hároméves próbaidőszak alatt kellett tanúbizonyságot tenniük. Az első szerkezetváltozás e katonai iskolákban az 1980-as évek közepén, a biztonságpolitika és a konfliktuskutatás bevezetésével ment végbe, a kilencvenes években történt második fejlesztési tervvel pedig megkezdődött a modern igényekhez igazodó, katonai parancsnoki

³¹ A svájci hadtudomány bemutatása internetes kutatáson és a *Militärakademie* (MilAk) professzoraival folytatott beszélgetésen alapul.

³² Rudolf Jaun: Ulrich Wille. *Historisches Lexicon der Schweiz (HLS)*, 2013. november 4.

iskolává történő átalakításuk. 2002. január 1-jével a katonai parancsnoki iskolát átnevezték Katonai Akadémiává, amelynek kutatásait az ETHZ felügyeli.

Svájcban a hadtudományt nem önálló tudományágként kezelik. Ezzel együtt a Katonai Akadémia a katonaságnál és hadtudományi körökben egyaránt stabil pozíciót foglal el, ugyanis egyszerre kínál kiváló hadtudományi kutatásokat és jó, gyakorlatorientált képzéseket. Az ETHZ-tel szoros együttműködésben álló katonai akadémián elérhető hadtudományi továbbképzés, amely kizárólag az egyetemi vagy műszaki főiskolai végzettséggel rendelkező svájci vagy külföldi hivatásos tiszteket célozza meg, és az ETHZ két féléves továbbképzési programjából, valamint összesen másfél év gyakorlatorientált katonai képzésből áll. A végzett hallgatók megkapják a felsőfokú hadtudományi diplomát és a svájci hadsereg szövetségi, hivatásos tiszti oklevelét. Az ETHZ felsőfokú továbbképzési programja különféle tudományágakban biztosít alapvető ismereteket, mint például katonai pszichológia és oktatás, katonaszociológia, hadtörténet, vezetés és kommunikáció, hadigazdaságtan és stratégiai tanulmányok, valamint a biztonságpolitika különböző aspektusai. Ha a hallgatók teljesítenek 41 kreditet, akkor nyílik lehetőségük megszerezni a felsőfokú hadtudományi diplomát.

Oktatás

Az ETHZ képzésének két féléve során a hallgatók heti öt fél napot töltenek az egyetemen, ahol a politikatudományi alapszakhoz tartozó hadtudományi kurzusokat hallgatnak. Az oktatás német nyelven zajlik. Ezenfelül a hallgatók az öt nap másik felében katonai gyakorlatokon vesznek részt, és nyelvvóra járnak a Katonai Akadémián. A képzés célja, hogy olyan kompetenciákat szerezzenek, amilyenek segítségével komplex helyzeteket és területeket tudnak elemezni és értékelni a fentebb említett tudományágakban. Az oktatók gondoskodnak arról, hogy a képzés tartalma megfeleljen az ETHZ *Kritikai gondolkodási kezdeményezésében* lefektetett kritériumoknak. Végso soron a Svájcban végzett hivatásos tisztek számára lehetővé kell tenni, hogy hozzáértő oktatókként professzionálisan elláthassanak vezetői feladatokat belföldön és külföldön egyaránt, hogy hadtudományi képzettségű szakértőként dolgozzanak, és társadalmi-politikai végzettséggel rendelkező vezetőként felelősségteljesen cselekedjenek.

Az összes meghirdetett egyetemi és továbbképzési programért az ETHZ felel. Ennek megfelelően a megszerzendő végzettségek és szakképesítések elnevezése összhangban van a nemzetközi egyetemi környezettel, és a polgári szférával

is összeegyeztethető. A Katonai Akadémián a nemzeti és nemzetközi szinten is elismert hadtudományi kutatóközpont a következő területeket oktatja és kutatja: vezetés és kommunikáció, hadtörténelem, hadigazdaságtan, katonapszichológia, valamint oktatás és katonaszociológia.

A vezetés és kommunikáció tantárgy elsősorban a vezetés és a társadalmi interakciók kérdéseivel foglalkozik, különösképpen a kihívást jelentő helyzetekben és nehéz körülmények (krízis, katasztrófa, katonai hadműveletek stb.) közepette történő vezetéssel. Ebben a témában, valamint a vezetés és a kommunikáció más kiválasztott aspektusaiban (például *leadership*) a társadalomtudományi kutatás és a tudományos oktatás a fő feladat. A képzés törekszik biztosítani az interdiszciplinaritást, valamint az elmélet és a gyakorlat szoros összekapcsolását.

Az ETHZ Katonai Akadémiájának valamennyi szakán központi tantárgy a beosztotti és szervezeti menedzsment, a katonai és vezetői etika, az interkulturális vezetés és az interperszonális kommunikáció oktatása az alapkursusokon és a felsőfokú továbbképzésen egyaránt.

A Katonai Akadémia minden kutatásával igyekszik új ismereteket behozni a vezetőoktatásba, amelyek egyrészt közvetlen hozzáadott értékkel bírnak a vezetőképzésben, másrészt erősítik az intézményt abban, hogy nemzetközileg is elismert központtá váljon a vezetéskutatás területén.

E cél elérése érdekében a Katonai Akadémia egy globális kapcsolati háló tagja, és számos nemzetközi projektben és konferencián vesz részt. A kutatás több területet is lefed az alkalmazott vezetéstudományon belül. Az intézmény néhány projektet európai, ázsiai és amerikai partnerintézményeivel közösen visz véghez (Nanyang Business School, Szingapúr; az Egyesült Államok Légieréjének Akadémiája, a United States Air Force Academy; a kanadai Royal Military College és a Kanadai Fegyveres Erők Vezetőképző Intézete, a Canadian Armed Forces Leadership and Recruit School).

Hadtörténelem-oktatás

A MilAk hadtörténelmi kurzusa alapvetően a katonaság fejlődésének történetével, valamint a svájci és a nyugati világ katonaságával foglalkozik, a napóleoni korszak végétől napjainkig. Középpontjában a hadsereg áll mint államilag szervezett, formálisan szabványosított és hierarchikus rendszere a fegyveres erőknek. Lefedi ezek megalakítását, bevetését és átalakulását,

illetve foglalkozik a békeidő és háború alatt tanúsított viselkedési normákkal és kérdésekkel. Különösen nagy hangsúlyt fektet a harcászat és a harceljárás fejlődésére a második világháború német nyelvű fegyveres erőinél.

A kutatási prioritások magukban foglalják az alábbi területeket: a hadviselés összehasonlító története és a nyugati világ fegyveres erőinek fejlődése a 19. és 20. században; a katonai erő alkalmazásának története a 19. és 20. században; a svájci hadsereg története a 19. és 20. században; katonai gondolkodás Svájcban a 19. és 20. században; a német hadviselés a világháborúk korában.

Hadigazdaság-oktatás

A hadigazdaságtan a katonaság mint szervezet közgazdasági elemzése intézményi szempontból vizsgálja a katonai szervezeten belüli gazdasági tevékenység lehetőségeit és korlátait. A védelemgazdaság és a kormányzástan gyakorlati problémáit egészen az intézményi és teljesítményhez kapcsolódó problémákig vissza lehet vezetni. Ez az elemzés intézményi tervezési ajánlásokat eredményez a vállalati gyakorlat számára. A terület szakértői foglalkoznak továbbá az állam és a társadalom biztonságának javítását szolgáló kutatásokkal, a modern gazdasági hadviselés módszereinek vizsgálatával *de facto* intézkedések alapján, valamint a kritikus infrastruktúrák stressztűrésének vizsgálatával kvantitatív szimulációk és elemzések alapján. E három terület elemzésével stratégiai gyengeségeket lehet beazonosítani, ami hozzájárul a hibrid támadások elleni védelmi stratégiák fejlesztéséhez.

Fő kutatási területeik a hadászati technológia és innovációs vezetéstudomány, az intézményi közgazdaságtan, a törvényi és szabályozási rendelkezések közgazdasági elemzése, a kritikus infrastruktúrák védelme, a modern gazdasági háború közgazdaságtana, valamint a kiberbiztonság gazdaságtana, amelyek kutatási eredményeit könyvekben és tudományos folyóiratokban publikálják.

Katonapszichológia és katonai oktatás

A katonapszichológiai és katonai oktatás a fegyveres erők tagjai kiválasztásának, képzésének és irányításának pszichológiai vonatkozásaival foglalkozik. Elsősorban a fegyveres erők mindennapi életére és hadműveleteire jellemző

feszültségekre és kihívásokra, az egyéni mentális igényekre, a katonai nevelés megfelelő lehetőségeire, valamint a katonák motivációira fókuszál.

Míg a katonai pszichológia alapkutatásokon és az eredmények haderő szempontjából való relevanciáján alapul, a katonai oktatás elsősorban a nemzeti vagy kultúraspecifikus körülményekre mutat, és elsősorban a hadsereg állományának oktatása a célja. A kutatások középpontjában itt az értékekre és viselkedésre gyakorolt hatása áll.

A terület kutatási prioritásai magukban foglalják az alábbi területeket: Értékelőközpontok megvalósítása, értékelése és továbbfejlesztése a vezetői kiválasztás különböző területein; A kiválasztási és értékelési folyamatok minőségi jellemzői (például az állomány kiválasztási eszközeinek értékelése és továbbfejlesztése); Fontosabb motiváló tényezők és befolyásolási módok; A személyiség és a környezeti tényezők hatása az elkötelezettségre, a munkával való elégedettségre és a sikerre; Meggyőzőési technikák, valamint tárgyalási magatartás és stratégiák katonai környezetben; Stressz és stresszkezelés katonai környezetben; Értékek és erények a hadseregben és annak hatása a katonai oktatásra és a szervezeti kultúrára; A hivatásos állomány fejlesztésének támogatása.

A Katonai Akadémia Katonai Pszichológiai és Oktatási Tanszéke a személyi értékelésben és kiválasztásban szerzett szakértelmének köszönhetően felelős a különböző kiválasztási folyamatok tudományos irányításáért, nevezetesen a leendő hivatásos tisztek, a leendő vezérkari tisztek, valamint a leendő katonai attasék számára tartott képzésekért, kiválasztási folyamatokért. Ezeket a kiválasztási folyamatokat rendszeresen kiértékelik, és az eredményeket egyrészt optimalizálják, másrészt tudományos bizottságokban ismertetik.

A két kutatás terület alapjait a haderőnél alkalmazott gyakorlatokra alapozva oktatják. Ez egyfelől azt jelenti, hogy foglalkoznak a különböző nagy pszichológiai iskolákkal, az emberi motivációt megmagyarázó modellekkel és a stressz megélésével, illetve kezelésével. Másfelől pedig fontos, hogy figyelmet fordítsanak a pedagógiai gondolkodás jellemzőire. Ennek fényében a hangsúly a katonai nevelésen van, amely alatt a hadsereg tagjainak értékrendjére és viselkedésére gyakorolt célzott hatást kell érteni. A fiatal felnőttek katonai szolgálatára vonatkozóan kutatják a releváns értékeket és tulajdonságokat is. Végezetül, ami a mindennapi katonai életben a kiképzést, oktatást és vezetést illeti, rávilágítanak a hatalommal való visszaélés veszélyeire, és levezetik annak a gyakorlatra kiható következményeit.

Az értékelőközpontban az oktatók folyamatosan vizsgálatokat végeznek a következő szempontok szerint: a pontos önértékelés fontossága;

az értékelőközpontok megítélése a résztvevők szemszögéből; a katonai állomány továbbképzési lehetőségei; a kiválasztási folyamatok során tanúsított megtévesztő magatartás; értékek és tulajdonságok a hadseregben; a központi értékek és erények azonosítása a katonák mindennapi életében; a releváns vagy kívánt értékek megjelenési módja a mindennapi életben; meggyőzési technikák a katonák mindennapi életében; olyan kommunikációs és meggyőzési technikák meghatározása és értékelése, amelyekkel a katonai vezető célirányosan és fenntartható módon képes parancsot és üzenetet közvetíteni, valamint meggyőzni, motiválni és javítani a beosztottjai teljesítményét; olyan körülmények és szituációk megvizsgálása, amelyekben ezek a technikák különösképpen hasznosak; tisztjelölteknek szóló stressztűrő tréning kidolgozása, megvalósítása, értékelése és továbbfejlesztése; kvantitatív és kvalitatív kimutatások készítése a stressztűrési képzés résztvevőkre gyakorolt hatásáról; ezen képzések kipróbált részeinek beépítése a katonai vezetőképzésbe.

Projektek

Az oktatáson kívül számos tudományos kutatási projekt is zajlik, hazai és nemzetközi kutatóintézetekkel együttműködve. 2018 és 2020 között futott a Katonai Akadémián egy hároméves kutatási projekt a vezetés és kommunikáció területén, *Vezetés szélsőséges helyzetekben* címmel. Első lépésként új keretrendszer dolgoztak ki, részletesen leírva a kutatási témát és ezáltal új perspektívát nyitva a szélsőséges helyzetekben való vezetés témájához. A projekt a következő központi kérdésekre kereste a választ: Mit takar pontosan a „vezetés szélsőséges helyzetekben”, és hogyan lehet jellemezni? Miben térnek el a szélsőséges helyzetek a megszokott, normális körülményektől? Mit jelent pontosan a „szélsőséges” kifejezés? Milyen szervezeti és külső tényezők befolyásolják a vezetőket ilyen esetekben? Milyen vezetési stílust érdemes alkalmazni ezekben a helyzetekben? A csoportdinamikára és a csoportfolyamatokra nézve mit jelent pontosan az ilyen körülmények közötti vezetés?³³

Ennek alapján a Katonai Akadémia más kutatóintézetekkel együttműködve számos résztanulmányt vállalt, például az egészség és egészségfejlesztés témakörben, és vizsgálja ezeket a területeket a gyakorlatban különböző szervezeteknél (forprofit és nonprofit szervezetek, kormányzati szervek esetében). Emellett

³³ Lásd <https://css.ethz.ch/en/research/research-projects.html>.

a projekt érdekelt más partnerekkel való együttműködésben is, hogy a gyakorlatból származó konkrét és aktuális kérdéseket, problématerületeket minél jobban be lehessen később építeni a kutatási tevékenységbe. Az eredményeket és a gyakorlati összefüggéseket egy 2021-ben megjelent kötetben publikálták,³⁴ s a későbbiekben olyan oktatási programokba illesztik be, amelyekben a svájci fegyveres erők tagjai és civil szervezetek képviselői egyaránt részt vehetnek.

A vezetés és kommunikáció területének 2013 óta Franz Kernic az egyik legkiemelkedőbb kutatója, ezért pályafutásának főbb állomásait – a vele folytatott személyes beszélgetés alapján – külön is érdemesnek tartom kiemelni. Mint az Osztrák Szövetségi Hadsereg (*Österreichisches Bundesheer*) korábbi hivatásos tisztje, Kernic páratlan akadémiai karriert járt be: 2008–2017 között szociológiai professzor volt a Svéd Védelmi Egyetemen (*Försvarshögskolan / Swedish Defence University*, SEDU, Stockholm; szabadságon 2013 januárjától 2017 júniusáig), közben Fulbright-vendégoktató a Minnesotai Egyetemen (2009); korábban vendégoktató volt a Carleton Egyetem Európai Tanulmányok Központjában (*Centre for European Studies*, Ottawa; 2005 és 2007–2008), valamint a Pontificia Universidad Católica de Chile katolikus egyetemen (2004); habilitált (általános szociológia, különös tekintettel a katonai szociológiára) a müncheni Szövetségi Védelmi Erők Egyetemén (*Universität der Bundeswehr München*, Németország, 2004), valamint (politikatudomány) az Innsbrucki Egyetemen (Ausztria, 2001); különböző vendégkutatói megbízásokkal járt európai és amerikai egyetemeken és kutatóintézeteknél (Stanford University, Northwestern University, Southwest Texas State University). Tanult továbbá történelmet, politikatudományt, kortárs történelmet a Bécsi Egyetemen (*Universität Wien*, doktori képzés) és filozófiát a Hageni Távközlési Egyetemen (*FernUniversität in Hagen*, mesterképzés).

Nemzeti és nemzetközi kutatási együttműködés

A magas színvonalú kutatási, oktatási és tanácsadói eredmények elérése érdekében a Katonai Akadémia aktív kapcsolatokat ápol hazai és nemzetközi felsőoktatási intézményekkel. A kutatók és oktatók igyekeznek az egyesületekben is vezető szerepet betölteni, ami egyrészt megteremti a tudományos együttműködés feltételeit, másrészt növeli a Katonai Akadémia tudományos láthatóságát.

³⁴ Michael Holenweger – Michael Karl Jäger – Franz Kernic (szerk.): *Leadership in Extreme Situations*. Cham, Springer, 2017.

Az intézmény a közös projektekben az alábbi partnerintézményekkel vesz részt: a Zürichi Egyetetről (*Universität Zürich*): Társadalmi és Üzletpszichológiai Tanszék, Munka- és Szervezeti Pszichológiai Tanszék, Klinikai Pszichológiai és Pszichoterápiás Tanszék, Személyiségpszichológia és Diagnosztikai Tanszék; a Freiburgi Egyetetről (*Universität Freiburg*): Technológia és Gazdasági Tanszék, Technológiai Tanszék; az amerikai West Point katonai akadémiáról: Viselkedéstudományi és Vezetési Tanszék.

A katonaszociológia tantárgy keretén belül a szervezetszociológia, a társadalmi változások, a demográfia, a társadalmi és biztonsági szervezetek, a politikai szélsőségek és idegengyűlölet témakörét tárgyalják. A tantárgy lehetőséget ad arra, hogy megvizsgálják: a társadalmi keretrendszer változása, a demokratikus irányítás és a nemzetközi helyzet miként hat a fegyveres erőkre mint intézményre. További szempontok közé tartozik a nemzetközi missziókban való együttműködés, a katonaság mint hivatás, a toborzás, a hadkötelezettség és Svájc egyedülálló milíciarendszere.

Kutatási prioritásai magukban foglalják az alábbi területeket: Svájc lakosságának véleménye a kül-, biztonság- és védelempolitikáról; a svájci fegyveres erők változása és a milíciarendszer; civil-katonai együttműködések, toborzás és megtartás; kulturális sokféleség a fegyveres erőknél; a közösségi média és a hadsereg.

Évente terepkutatás keretén belül mérik fel, mi a svájci lakosok véleménye a biztonságpolitikáról. A biztonság- és védelempolitikát érintő kulcskérdéseket évről évre megismétlik az adott trendeknek megfelelően, és részletekbe menő felmérést készítenek a témáról, majd az eredményeket kiadványban publikálják.

További kutatási témáik:

- a milícia és a katonai képzés jelentősége, valamint karrier a civil szférában vagy a közigazgatásban;
- a katonai képzésben való részvétel motivációi;
- a nemzetközi fegyveres erők fejlődése;
- a hivatásos szolgálat, valamint a kötelező katonai szolgálat felfüggesztésére irányuló európai projekt folytatása;
- a katonai szakemberek toborzásának nehézségei Európában;
- civil-katonai kapcsolatok, különös tekintettel Svájcra;
- felmérés az értékekről és a politikai magatartásról a kadétok és civil egyetemi hallgatók körében; a milíciarendszer hagyománya;
- a hadsereg integrációs funkciója bevándorló háttérű tagjai számára;
- karrierlehetőség fiatal férfiak és nők számára;
- a sokféleség kezelése;

- a közösségi média és a katonaság kapcsolata;
- nemzetközi együttműködés a külföldi missziókban;
- a fegyveres erők kulturális kihívásai a nemzetközi missziók során.

A stratégiai tanulmányokon belül a következő területeken végeznek tudományos kutatásokat:

- a stratégiák fejlesztése és azok kölcsönhatása (haderőfejlesztési stratégia és operatív stratégia);
- stratégiatörténet és háborúelmélet;
- a szervezet, a doktrína, a felszerelés és a kiképzés összehasonlító elemzése;
- geostratégiai kutatások és aktuális válságok, fegyveres konfliktusok az iszlám világban és az iszlám terrorizmus;
- a fegyveres erők fejlesztése Európában (transzformáció), különösképpen a hadseregek hozzájárulása járványkezeléshez;
- a svájci biztonságpolitika és a hadsereg fejlesztése 1990 óta.

Feltétlenül meg kell említenünk a hadtudomány szempontjából meghatározó, nem csak Svájcban ismert folyóiratot, az 1834 óta megjelenő *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift* (ASMZ), amelyben a hadtudományi kutatások eredményeit publikálják. Megalakulása óta többször is átnevezték. Az 1834 és 1846 között *Helvetische Militär-Zeitschrift*, 1847 és 1854 között *Swiss Military Journal*, 1855 és 1947 között pedig *Allgemeine Schweizerische Militär-Zeitung* 1948 óta jelenik meg a mostani címén.

A bázeli székhelyű folyóirat 1855-től az *Organ der Schweizerischen Armee* (A svájci hadsereg folyóirata) alcímet viselte, és hetente jelentkezett hosszabb cikkekkal a tisztek tollából a hadviselésről és a hadtörténelemlről, valamint rövidebb közleményekkel is, így természeténél fogva az 1824 és 1867 közötti porosz katonai hetilappal összehasonlítható. 1903-tól egy szemle is megjelent a hadtudományi publikációk részletes áttekintésére. A szerkesztőséget ideiglenesen Ulrich Wille ezredes vezette, akit 1914-ben tábornokká és a svájci hadsereg parancsnokává neveztek ki. A kiadvány évi 10 frankos ára akkoriban meglehetősen olcsónak számított.

1948 óta az ASMZ a svájci tisztek hivatalos folyóirata, amely a következő feladatokat látja el: közlemények a katonai és védelempolitikai eseményekről és fejlesztésekről Svájcban és külföldön; információszolgáltatás a hadseregről és a védelemlről; gyakorlati feladatok bemutatása és értékelése; tájékoztatás

a Svájci Tiszti Társaságról (*Schweizerische Offiziergesellschaft*). A 2015-ös adatok szerint a folyóiratot 19 500 példányban terjesztették, és ezzel körülbelül 55 000 olvasót értek el.³⁵

Ausztria

Az 1919-es saint-germaini békeszerződés megkötése után kedvezőtlen irányba változott az Osztrák Szövetségi Hadsereg társadalmi megítélése, így aztán a katonai ügyekről szóló tudományos vita csekély érdeklődést váltott ki a tudósok körében. Az első világháború után, 1919-re az összes katonai folyóiratot megszüntették. Az osztrák fegyveres erőkre kezdetben ugyanazok a korlátozások vonatkoztak, mint a német hadseregre. Ebből kifolyólag a vezérkar, amely esetleg hivatalos hadtörténetírással tudott volna foglalkozni, nem működhetett a háború után. Ráadásul a korabeli zűrzavarban senki nem is volt érdekelt egy olyan szaklap létrehozásában, amely katonai ügyekről adott volna tájékoztatást a fegyveres erők számára. Ez a helyzet 1920 nyaráig állt fenn, amikor is az 1869 óta létező *Technischen Mitteilungen* újra megjelent az osztrák Szövetségi Védelmi Minisztérium (*Bundesministerium für Landesverteidigung*) kiadásában, és megkapta a hadsereg felügyelőségének jóváhagyását – ugyanakkor ez a folyóirat csak a műszakiakat és tüzéreket érintő témákkal foglalkozott. Abban az időben többre nem volt még lehetőség, mivel a Theodor Körner tábornok által vezetett parlamenti bizottság ellenezte a „Habsburg-hagyomány” bármiféle megnyilvánulását.

A *Militärwissenschaftlichen Mitteilungen* (Hadtudományi Közlemények) címet viselő haditechnikai jellegű folyóirat 1920 és 1938 között jelent meg Ausztriában és a Német Birodalomban (1938–1944). 1920-tól 1921-ig *Technische Mitteilungen* (Műszaki Közlemények) címen, majd 1921-től 1929-ig *Militärwissenschaftliche und Technische Mitteilungen* (Hadtudományi és Műszaki Közlemények) címmel jelent meg a lap. Elődje 1870 és 1919 között létezett, főleg tüzérségi és műszaki vonatkozású cikkeket jelentetett meg benne. Theodor Körner tábornok 1924-es nyugdíjba vonulásával a folyóirat címe *Hadtudományi és Műszaki Közlemények*re módosult, és egyre változatosabb – már nem csak műszaki és tüzér – témákban jelentetett meg írásokat. Franz Xaver Schubert és Emil Ratzenhofer hivatásos tisztek vezetése alatt a terjedelme 1932-re

³⁵ Lásd www.profil.at/impressum-und-offenlegung/400926098. ASMZ, (é. n.); vö. https://de.wikipedia.org/wiki/Allgemeine_Schweizerische_Militärzeitschrift.

négyszeresére nőtt, amely végül elérte az évi 1000 oldalt. Ezenfelül nagyobb, összetettebb témákról különszámokat is megjelentettek. A folyóirat – immár *Militärwissenschaftlichen Mitteilungen* címen – a legátfogóbb katonai tudományos közlönné vált a német nyelvterületen, havonta egy számmal, és megalakult a szerkesztősége, amely katonai témájú könyveket is publikált.

Tartalmát tekintve a folyóirat az első világháború harcászati tanulságainak feldolgozását szolgálta, hasonlóan más hadtudományi jellegű folyóiratokhoz. Ezen túlmenően foglalkozott a csapatok kiképzésének aktuális kérdéseivel is, és teret adott a szakmai vitáknak is. A megjelent írások hatással voltak az új kiképzési szabályzatok megalkotására. A publikációk előkészítése szoros együttműködésben folyt a hadtörténeti levéltárral, amely időközben elindította az első világháború osztrák hadtörténetének hivatalos újraértékelését. Mindezek ellenére nagyon kevés írás született a háború elméletéről. A lapszámokban rendszeresen megjelentek az úgynevezett „védelempolitikai áttekintések”, amelyekben Európa fegyveres erőit és a stratégiai helyzetet elemezték. Ezen kívül szakirodalmi ismertető is helyet kapott a folyóiratban.

Miután Ausztriát 1938-ban a Német Birodalomhoz csatolták, a folyóirat kiadása a berlini székhelyű Német Védelempolitikai és Védelemtudományi Társaság bécsi fiókjának hatáskörébe került. Ekkor a *Militärwissenschaftlichen Mitteilungen* tartalma a várható háborús helyzetek egyszerű példagyűjteményévé egyszerűsödött. A második világháború kitörése után még megjelentek benne elemzések, cikkek a háborús eseményekről, de ezek egyre inkább átadták helyüket a propagandának. A körülmények hatására a folyóirat végül megszűnt.³⁶

Napjainkban e hadtudományi jelentések fontos betekintést nyújtanak az 1920 és 1938 közötti osztrák hadtörténetírásba. Ezenfelül ezek az írások 1945 után felértékelődtek, mivel az első világháborúról szóló eredeti dokumentumok nagy része a második világháborúban odaveszett. A történészek is érdeklődést mutatnak a „védelempolitikai áttekintések” iránt, mivel ezek betekintést nyújtanak abba, hogy az európai katonai helyzet miként hatott az érintett kortársakra. A második világháborút követően Ausztriát a győztes nagyhatalmak megszállási övezetekre osztották, és egészen 1955-ig kellett várni, hogy visszanyerje függetlenségét. Miután megalakult az Osztrák Szövetségi Hadsereg (*Bundesheer*), megkezdődött a kiképzés. Különböző reformdokumentumok erősítették meg azt a szándékot, hogy továbbfejlesztik a különböző vezetői szintek képését, különös tekintettel az akadémiai képzésre. Az Osztrák

³⁶ Militärwissenschaftliche Mitteilungen. *Wikipedia*, 2020. november 28.

Szövetségi Hadsereg Reformbizottságának *Bundesheer 2010* című beszámolója felhívja többek között a figyelmet arra, hogy a katonai kiképzés formáját és céljait a történelmi-politikai kontextusban változó válság- és fenyegetettségi forgatókönyvek tükrében újra kell gondolni: „A vezetői továbbképzést minden szinten optimális minőségben kell biztosítani, és folyamatosan értékelni, továbbfejleszteni napjaink szabványai szerint”. Az oktatás központi szerepet töltene be „a fegyveres erők társadalmi integrációjában”: amennyiben a katonai hivatás tehát a korábbinál is jobban függ majd az oktatástól mint stratégiai tényezőtől.³⁷

Az Osztrák Szövetségi Hadsereg *Jövőkép – 2025* programja az oktatási és képzési koncepciók megváltozott követelményeivel foglalkozik. A személyes végzettség megszerzése az integratív orientációs keretek értelmében éppolyan fontos szempont, mint a vezetőkkel szembeni új, európai szinten meghatározott követelmények kezelése és az ilyen oktatási koncepció intézményesítése:

„Az európai oktatási térség miniszterei által 1999-ben kezdeményezett bolognai folyamat az egységes európai felsőoktatási térség létrehozására, magában foglalja a civil és katonai felsőoktatási szintek közötti részleges képzési átjárhatóság előfeltétele mellett a diplomások mobilitásának növelését mindkét területen. Ez lehetőséget ad a katonai egyetemek létrehozására a tagállamokban, amelyek így – mind bemeneti, mind kimeneti oldalon – közelebb kerülnek egymáshoz.”³⁸

A 2009. december 1-jén hatályba lépett lisszaboni szerződés további motivációt nyújt ezekhez a törekvésekhez. A közös kül- és biztonságpolitika kialakítása szorosan összefügg a kulcsfontosságú képesítésekre való összpontosítással, mivel ezek elsősorban az európai felsőoktatási formák keretében jelennek meg. Európai szinten a biztonsági kultúra megteremtésének részeként már számos tagállamban található ilyen képzések és működik ezekhez kapcsolódó intézmény, amelyek Európa-szerte kínálnak képzéseket.

Az egyetemi szinten képzett tisztek – a bolognai folyamatnak köszönhetően – nemzetközi együttműködések során bevetethetők közös uniós feladatokban is. Az oktatási feltételek teljesítése érdekében az Osztrák Tudományos Tanács (*Österreichischer Wissenschaftsrat*) vizsgálja a tudományos képzési koncepciók különböző formáit, hogy ezek megfeleljenek a bolognai folyamat követelményrendszerének. A tanács megvizsgálja, hogy megfelelő-e a felsőoktatási szektorban végzett képzés és oktatás. Az így született ajánlások magukban foglalják

³⁷ Lásd www.bundesheer.at/facts/management_2010/index.shtml.

³⁸ Forrás: www.bundesheer.at/wissen-forschung/publikationen/publikation.php?id=917.

a felsőoktatás és képzés területén szerzett osztrák és külföldi tapasztalatokat egyaránt, valamint az Osztrák Szövetségi Hadsereg képzési igényeit. A felsőoktatási infrastruktúrával, valamint az autonómia és az akadémiai képzés irányítása közötti feszültséggel kapcsolatos kérdéseket is figyelembe veszik európai kontextusban. Az ajánlások célja az osztrák katonai felsőoktatási és képzési rendszer elismertetése az európai oktatási térségben. A kompatibilitás itt nemcsak az Osztrák Szövetségi Hadsereg különböző oktatási és képzési moduljaira vonatkozik, hanem a civil és a katonai felsőoktatási fokozatok egyenértékűségének kölcsönös elismerésére is. Ezen túlmenően az ajánlások figyelembe veszik azt a törekvést, miszerint fejleszteni kell a hadtudományi kutatások teljesítményét a megfelelő akadémiai környezetben történő intézményi integráció révén.

*A hadtudomány helye a tudományok között*³⁹

2010 előtt Ausztriában a hadtudomány meghatározása kísérleti fázisban volt, de az azóta körülírt tartalommal már bekerült a tudományok kánonjába. E szerint a hadtudomány azon szervezett transzdiszciplináris és interdiszciplináris tudományos tevékenységek összessége, amelyek célja a katonai ismeretek bővítése kutatás és oktatás útján: a támadások megelőzése és a védekezés, a helyzet stabilizálását szolgáló intézkedések és a reaktív csoportok (például: állam, társadalom, katonaság, rendőrség, diplomácia, gazdaság, sport, természet, élőlények stb.) állapotának fenntartása. A hadtudományok az így megszerzett tudás összmenyiségét is leírják.

A katonai gondolkodásban a hadtudomány két fő formában jelenik meg. Először is a hadtudomány tudományág a katonai terminológia meghatározója. Másodszer Ausztriában a katonai erő az osztrák szövetségi alkotmány 9/a cikkelyének megfelelően elméleti és gyakorlati tevékenységével hozzájárul az átfogó védelem terén tett állami erőfeszítésekhez. Logikusan része ennek minden olyan oktatási tevékenység is, amely az ország védelmére irányuló ismereteket rendszerezzi, benne a katonai védelem, a védelemgazdaság, az energiaforrások és a kritikus infrastruktúra kérdéseit, de a polgári védelem területét is.

³⁹ A következő szakasz tartalma Alfred Vogel professzorral, az Osztrák Tudományos Akadémia (*Österreichische Akademie der Wissenschaften*) tagjával folytatott beszélgetésen alapul.

A hadtudomány a maga módján jelentős mértékben hozzájárul az állam holisztikus (átfogó) politikai szemléletéhez, valamint a lakosság biztonságának minél nagyobb mértékű garantálásához.

A hadtudomány magában foglalja a fegyveres erőknek a megelőző nemzetbiztonsági intézkedésekhez (az átfogó biztonsági óvintézkedéshez és átfogó honvédelemhez) való hozzájárulásával kapcsolatos tudományos kutatások és képzések összességét. Mindezt pedig a biztonságpolitikai stratégia kialakításának és a döntéshozatalnak, valamint a fegyveres erők tervezésének, szervezésének, fenntartásának, irányításának és telepítésének keretei között maradva teszi.

Lefedi az eredeti hadtudományi alaptantárgyakat, mint például a katonai szociológiát, a katonai etikát, az általános hadvezetést és stratégiát, a műveleti vezetést, a harcászati vezetést, a katonai logisztikát és az egyes alaptantárgyakat kísérő hadtudományi tárgyakat. A fentiek mellett a hadtudomány magában foglal egyéb tárgyakat is, mint például a katonai nyelv, a katonai tudományos publikációk és a katonai sporttudomány.

A hadtudomány alapvető kutatási területei: a katonai műveletek, a háború jelensége és okai, a biztonsági és stratégiai koncepciók, a békefenntartási és konfliktuskezelési elméletek, illetve a klasszikus háborúelméletek. Ismeretelméleti szempontból pedig a katonafilozófia, az általános etika, a hadtudományi elmélet és a katonai specifikus ismeretelmélet tantárgyaiban nyilvánul meg a tartalom.

Az alkalmazott tudományos szempont szerint a hadtudomány a gyakorlati ismeretek szisztematikus elsajátítását jelenti, ami egyrészt szakpolitikai tanácsadásban és hadtudományi szakértői ismeretek biztosításában valósul meg, másrészt pedig a megfelelő eszközök előkészítésében és/vagy rendelkezésre állásában a hadműveletre, a katonák kiképzésére és oktatására, valamint a békében és hadműveletekben való katonai bevetési és vezénylési eljárásokra. Az alkalmazott hadtudomány magában foglalja a vezetés, a stratégia, a hadműveletek, a taktika és a katonai-logisztikai vezetés gyakorlattal kapcsolatos részeit is.

Oktatás

Napjainkban az összetett küldetések magas követelményeket támasztanak a katonai vezetőkkel szemben. Az osztrák fegyveres erők vezetőinek megfontolt módon és körültekintően kell cselekedniük ahhoz, hogy a válság- és konfliktuskezelés átfogó megközelítését alkalmazhassák belföldön és külföldön egyaránt.

A hivatásos tisztek sikerességéhez fontos a tudományos háttér, a készség és a kompetencia, amely túlmutat az adott hadseregen, éppen ezért az egyetemi szintű képzés elengedhetetlen.

A bonyolult küldetések olykor megjósolhatatlan fejleményei és a meghozott intézkedések következményei szintén magas követelményeket támasztanak a katonai vezetőkkel szemben. Az ismeretlen szituációban történő döntéshozás és intézkedés, a saját maguk és a rájuk bízott katonák életéért való felelősség, a nagyfokú önállóság – különösen külföldi missziók során – továbbra is meghatározó jellemzői a hivatásos tiszti szakmának. A tanulmányi területek az alapvető katonai követelményeken alapulnak, és a képzett katonai vezetők követelményeihez igazodnak.

A Szövetségi Védelmi Minisztérium mint az alkalmazott tudományok egyetemi oktatásának támogatója kiemelt figyelmet fordít a katonai felsőoktatás helyzetére. A minőség ebben a kontextusban a holisztikus szemléletű irányítási folyamat szerves része, amely a társadalom biztonsági kérdésein, a tudományos színvonalon, illetve a nemzeti és nemzetközi hálózatban működő katonai erők feladatkörén alapul. A minősítési folyamatban a végzett hallgatókkal szembeni elvárások magasak. Ezeknek a követelményeknek a teljesítése a hallgatók, a fegyveres erőknél vagy egyéb szolgálatoknál, társintézmények bevonásával valósul meg. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a szakma változásainak és a társadalmi igényeknek a figyelembevételével a képzési kör folyamatosan bővül.

A felsőfokú oktatásban való részvétel kötelező napjaink hivatásos katonái számára. Ausztria Európán belüli központi földrajzi elhelyezkedésének és közlekedési hálózatának köszönhetően kedvező lehetőségeket kínál a tanulmányi programok európai szintű fejlesztésére. A katonai feladatok ellátásában a nemzetközi egymásrautaltság a külföldi katonai oktatási és hadművelleti szervezetekkel való együttműködésben nyilvánul meg.

A tisztek egyetemi szintű képzésének helyzete Ausztriában

Az osztrák fegyveres erők tudományos oktatásáért és tisztképzéséért elsősorban a Theresianum Katonai Akadémia (*Theresianische Militärakademie*, TherMilAk)⁴⁰ és a Nemzetvédelmi Akadémia (*Landesverteidigungsakademie*, LVAk) felel.

⁴⁰ Más néven Bécsújhelyi Katonai Akadémia vagy Mária Terézia Katonai Akadémia, amelyet Mária Terézia magyar és cseh királynő, osztrák főhercegnő alapított 1751. december 14-én. Az akadémia főépülete a bécsújhelyi várban található. Ez volt a világ első katonai akadémiája, ahol 1918-ig a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia tisztjeit képezték. A magyar királyi

A területspecifikus kutatás, kiképzés és továbbképzés egy része más intézményekben, mint például a kismartoni kadétiskolában, a langenlebari légierő- és légvédelmi iskolában, a vegyívédelemmel foglalkozó korneuburgi iskolában, a bécsi egészségügyi iskolában, valamint a logisztikai és a telekommunikációs iskolában zajlik. Ennek a képzési rendszernek a feladata a hivatásos tisztek képzése és továbbképzése, a mesterképzés kialakítása, a kutatási struktúra országos és nemzetközi szintű bővítése, valamint a civil képzési formák közötti átjárhatóság biztosítása. Fontos megjegyezni, hogy sem a Theresianum, sem a LVAK nem rendelkezik egyetemi státusszal. Mindkét intézmény csak két alapképzésnek és az alkalmazott tudományok egyetemi szintű mesterképzésének ad otthont.

A Theresianum Katonai Akadémia
(Theresianische Militärakademie, TherMilAk)

A katonai akadémiát 1751-ben Mária Terézia, Ausztria uralkodó főhercegnője alapította, hogy helyet adjon a hivatásos tisztek képzésének, amelyet releváns szakmai tapasztalat megszerzése után lehet megkezdeni. Ausztriában a hivatásostiszt-képzés célja olyan magasan kvalifikált katonai vezetők képzése, akik – a demokratikus társadalmi berendezkedés keretei között, – tudományosan megalapozott képzettségüknél fogva képesek műveleti, kiképzési és képzési vezetői feladatok ellátására; professzionális, etikailag és erkölcsileg feghethetlen, teljes felelősséggel döntéseket hozó vezetők.

A hivatásos tiszti képzés az alkalmazott tudományok egyetemi alapképzési szak keretében zajlik, amelyen belül a tanfolyam megszervezéséért a Tisztképző Intézet felel. A tisztképzés második szintje, a századparancsnoki tanfolyam szintén a TherMilAk feladata; minden ezt követő, további szint a Nemzetvédelmi Akadémián (LVAK) végezhető el.

A katonatisztképzés a katonai vezetői alapképzésből és a fegyvernemi iskolákban folyó képzésből áll. A katonai vezetői tanfolyam hivatásos és civil jelentkezők számára egyaránt nyitva áll, és célja a vezetői készségek elméleti és gyakorlati oktatása és fejlesztése, különös tekintettel a katonai feladatok széles spektrumára: többnemzeti kötelékben folytatott harc, minden éghajlati övezetben és idegen kultúrájú területeken végzett műveletek elsajátítása, valamint

honvédtisztek képzését 1872-től végezte a Theresianum Katonai Akadémiával egyen jogúsított budapesti Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia.

a polgári-katonai együttműködés képessége. A szak tananyaga tehát a katonai alaptantárgyak mellett – mint a hadászati, hadművelleti, harcászati és vezetőképzés – a különböző tudományágak témáit is tartalmazza.

Egy nemzetközi hálózat részeként a hallgatóknak lehetőségük nyílik megismerni más országok (például az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, Csehország) tisztképzését is. A csereprogram kölcsönösségi alapon történik. A hároméves képzés elvégzése után a hallgatók katonai vezetői alapszakos diplomát kapnak, és hadnaggyá nevezik ki őket.

Az emelt szintű tisztképző intézet a századok (század, üteg) parancsnoki állományának képzésével foglalkozik. Emellett ez főiskolai szintű oktatási vezetői szak is, és itt folyik a közalkalmazottak és a szakszemélyzet képzése, továbbképzése.

A Theresianum részt vesz az osztrák fegyveres erőkkel kapcsolatos kutatásokban és technikai fejlesztésekben is. A jelenlegi kutatási projektek közé tartozik például az európai védelmi rendszerek összehasonlítása, a kiválasztott civil szervezetek parancsnoki rendszerei vagy a nemzetközi bevetésekhez szükséges logisztikai modulok szabványosítása. A TherMilAk fejlesztési részlege az alkalmazott kutatás-fejlesztés területén megvalósuló projektek koordinációs platformjaként működik. Ezen túlmenően ez a részleg vezetési szimulátort is üzemeltet, képzési dokumentumokat dolgoz ki, és közreműködik az osztrák fegyveres erőkre vonatkozó szabályozások megalkotásában.

Jelenleg évente 90 hallgató végzi el az alapképzést. A civil hallgatók aránya tartósan 5% alatti. Az oktatásmenedzsment-továbbképzést három osztályban 66 fő végezte el, akik MBA-képesítést szereztek. A menedzsmenttanfolyamot évente átlagosan 70, a vezérkari tanfolyamot pedig körülbelül 60 fő végzi el. Egyéb, két-három napos szakmai szemináriumokon évente összesen mintegy 1350 fő vesz részt. Körülbelül 80 főállású tanár dolgozik a Theresianumban, illetve mintegy 180 részmunkaidős oktató, többségük magasabb tudományos háttérrel rendelkező hivatásos tiszt.

A Nemzetvédelmi Akadémia (Landesverteidigungsakademie, LVAk)

A Nemzetvédelmi Akadémia az osztrák fegyveres erők legmagasabb szintű katonai oktatási és kutatási intézménye. Noha a LVAk sem egyetemi, sem az alkalmazott tudományok egyeteme státusszal nem rendelkezik, mégis az osztrák fegyveres erők hadtudományi akadémiai intézményének tekinti magát.

Itt képezik a leendő vezérkari tiszteket, a katonai műszaki tiszteket, valamint minden más főiskolai végzettségű tiszteket. A hivatásos tisztek és miliciatisztek képzésének is ez az intézmény ad otthont, amelynek elvégzése után a hallgatók magas szintű katonai vezetőkkel, parancsnokokká vagy a védelmi minisztérium alkalmazottjaivá válnak.

A Nemzetvédelmi Akadémián az alábbi területeken folyik kutatás és oktatás: hadászat, hadműveleti szintű vezetés, harcászat, logisztika, vezetés- és szervezettelmélet, vezérkari szolgálat, stratégia és biztonságpolitika különös tekintettel a nemzetközi konfliktusok jogi hátterére, fegyverzet-ellenőrzés és technológia, katonaföldrajz, katonaszociológia, etika, oktatás, hadtörténelem, békefenntartás és konfliktusmenedzsment, beleértve a haderő felépítésének és doktrínáinak fejlődését.

A LVAk oktatói és kutatói számos országos és nemzetközi bizottságban és konferencián vesznek részt. Biztonságpolitikai és hadtudományi elemzéseik főként az *Österreichische Militärische Zeitschrift* és más, tematikájukban kapcsolódó folyóiratokban, valamint a LVAk kiadványsorozatában jelennek meg. A kutatás és az oktatás támogatása céljából a LVAk egy Operatív Kutatóközpontot (Operations-Research-Center), valamint egy Dokumentációs és Információs Központot (Dokumentations- und Informationszentrum) működtet. Ez a központ értékeli és dokumentálja az Osztrák Szövetségi Hadsereg számára releváns információkat (konferenciaeredmények, katonai és biztonságpolitikai szakirodalom, internetes tartalmak stb.), majd felhasználható formában elérhetővé teszi azokat az osztrák fegyveres erők jelentős része számára. Az intézmény felel továbbá az osztrák katonák idegen nyelvi képzéséért és az Ausztriában nyelvtanfolyamon részt vevő külföldi katonák nyelvoktatásáért is, illetve szakfordítói és tolmácsolási munkát végez az Osztrák Szövetségi Hadsereg számára, valamint a parancsnokságok támogatására. A LVAk rendszeres kapcsolatban áll az osztrák és nemzetközi oktatási és kutatói intézményekkel.

Felsőfokú Katonai Vezetőképző Intézet
(Institut für Höhere Militärische Führung)

Az intézet alapfeladatai közé tartozik a magas rangú tisztek és köztisztviselők képzése, a kutatás és oktatás az operatív irányítás, harcászat, logisztika és szervezéstudomány területén, valamint a koncepciók és szabályzatok kidolgozásához való hozzájárulások előkészítése az Osztrák Szövetségi Hadsereg

száma. Az intézetben az alábbi kurzusok érhetőek el: hadászati szintű vezetés, vezérkari tanfolyam, vezetői tanfolyam (a milícia tagjainak is), alapkiképzés, 2. és 3. szintű vezetői tanfolyam, 2. szintű vezérkari tanfolyam.

Stratégiai és Biztonságpolitikai Intézet (Institut für Strategie und Sicherheitspolitik)

Az intézet a stratégia, a biztonságpolitika és a kortárs hadtörténelem területén folytat kutatásokat, amelyek eredményeit az oktatásba és a szakpolitikába is beülte. Ezenfelül a minisztériumokban vagy a magánszektorban dolgozó, vezető pozícióban levő tisztviselőknek is ad stratégiai információkat. Kapcsolatban áll az Osztrák Szövetségi Belügyminisztérium (*Bundesministerium für Inneres*) Biztonsági Akadémiájával (*Sicherheitsakademie*) és a Külügyminisztérium (*Außenministerium*) Diplomáciai Akadémiájával (*Diplomatische Akademie*).

Békefenntartói és Válságkezelési Intézet (Institut für Friedenssicherung und Konfliktmanagement)

Az intézetet a délszláv háború idején alapították, és nemzeti, illetve nemzetközi szintű katasztrófavédelemmel és válságkezeléssel foglalkoznak. A kutatási eredményeket a LVAk beépíti az oktatásba, valamint az Osztrák Szövetségi Hadsereg a hadműveletekre való felkészülésbe.

Humán- és Társadalomtudományi Intézet (Das Zentrum für menschenorientierte Führung und Wehrpoliti)

Az intézet az állam és a hadsereg kapcsolatával, a katonák társadalomban való alkalmazásával és az állam katonai hadműveletekben vállalt társadalmi felelősségével foglalkozik. Széles körű tudással rendelkező – főként külsős – szakértői csapatra támaszkodik a különböző tudományágakból. Jelenlegi kutatási projektjei a radikalizáció, a globalizáció és a katonai etika, a „társadalmi háló” és az interkulturalitás témáit ölelik fel.

Az Osztrák Szövetségi Hadsereg Nyelvi Intézete
(Sprachinstitut des Bundesheeres)

Az intézet célja az Osztrák Szövetségi Hadsereg nyelvi interoperabilitásának megteremtése. Irányelve az interkulturális kompetencia átadása, a migrációs háttérű honvédségi alkalmazottak arányának növekedése mellett is. Az intézet fő kompetenciája az összehasonlító nyelvészeti terminológiai kutatás. Az egyetemi képzés alatt közel 2100 hallgató teljesítette a nyelvi képzést. A Nyelvi Intézet élen jár a digitális oktatásban is.

Központi dokumentáció és információ (Zentraldokumentation)

A részleg felelős az adatbázisok beszerzésért, a beérkezett anyagok értékeléséért, az anyagok rendszerezéséért és azok megfelelő, a minél könnyebb megtalálást segítő tárolásáért, valamint az Osztrák Szövetségi Hadsereg számára történő adatszolgáltatásért. Az adatbázisok, a médiaszolgáltatás és elemzés, illetve a terminológia fejlesztése adja a tantárgyközpontú értékelés és a dokumentációorientált tudásmenedzsment alapját. A tudásmenedzsment terén az intézet együttműködik a müncheni Szövetségi Védelmi Erők Egyetemével (*Universität der Bundeswehr München*).

Hallgatói és oktatói létszám

A hároméves vezérkari képzésen mintegy 25-30 osztrák hivatásos tiszt és 3-5 külföldi tiszt vesz részt. A tanév során körülbelül 600-an (hivatásos tisztek, milícia-katonák, köztisztviselők) látogatják a szakszemináriumokat. A LVAk 10-15 konferenciát és több szimpóziumot is rendez évente. Az intézményben 70 főállású és mintegy 200 részmunkaidős oktató dolgozik.

A kutatás tárgya: a probléma

A fegyveres erőkkel kapcsolatos kutatás-fejlesztési tevékenységek az osztrák biztonság- és védelempolitika hosszú távú fejlesztésére, így a fegyveres erők hosszú távú igényeire irányulnak. A hadtudomány területén a lineáris kutatási

folyamatot elsősorban hadtudományi problémák megválaszolására alkalmazzák. A lényeges elemeket és lépéseket az alábbiakban fejtem ki részletesebben.

Hadtudományi kutatás során alapvetően kétféle tematika közül lehet választani: az adott szervezet kutatási szükségletei alapján meghirdetett témák közül vagy szabadon. Mindkét lehetőségnek megvannak a maga előnyei és hátrányai. A meghirdetett témák közül választás előnye, hogy a kutatás nagy valószínűséggel jobban beépül az adott kutatócsoport munkájába, és szorosabb szakirányú felügyeletet és segítségnyújtást tesz lehetővé. Hátránya ugyanakkor, hogy a saját ötleteket nem mindig lehet figyelembe venni.

Másfelől, ha szabadon választott témát dolgoz fel a kutató, akkor viszonylag nagy a tere a kreatitásnak és a személyes közreműködésnek, de hiányozhatnak a kapcsolattartók vagy a szakértők, akik nehézségek esetén segítséget tudnak nyújtani. További hátrány, hogy az előzetes pontosítások, esetleges kiigazítások sok időt vehetnek igénybe. Tisztázni kell többek között azt, hogy a kiválasztott téma illeszkedik-e a kutatási irányba, megfelelő-e az időkeret, és elegendő szakirodalom áll-e rendelkezésre.

Bármelyik megközelítést is válasszák a kutatók, maga a kutatás a Szövetségi Védelmi Minisztérium felügyelete alá tartozik. Egyrészt a téma elfogadásával a felelős szervek a katonai szervezet kutatóit vagy külső szakértőket bíznak meg; másrészt a minisztérium képzési programjaiban tevékenykedő hadtudományi kutatók – az egyetemi autonómia értelmében – önállóan végezhetnek kutatást vagy kezdeményezhetnek fejlesztési projekteket.

Minden kutatómunka – a hadtudomány területén is – egy probléma felfedezésével kezdődik. Erre a problémára pedig tudományos módszerekkel keresik a választ. A probléma meghatározása kijelöl egy tágabb témakört, és felvázolja, miről szól majd a kutatás. Ennek érdekében a problémafelvetésben be kell mutatni és meg kell indokolni a kezelendő problémát és annak relevanciáját. Továbbá meg kell jelölni a korábbi kutatási eredményeket és a kutatás forrásait is.

A világosan meghatározott probléma ezután akár alapkutatáshoz, akár alkalmazásorientált kutatáshoz is használható. A hadtudományi alapkutatások az ismeretek jelenlegi állásán belüli hiányosságokra igyekeznek megoldást ajánlani, vagy a tudásanyagban lévő ellentmondásokat feloldani. Nagyrészt olyan tudományos vizsgálódást jelentenek, amelyek új jelenségeket is magukban foglalnak, például az ipar 4.0 vízió hatását a katonai logisztikára.⁴¹

⁴¹ Az ipar 4.0 az olyan legújabb technológiák kombinációja, mint a digitalizálás, a *big data*, az analitika, „a dolgok inetrenete” (*Internet of things*, IoT), az additív gyártás (*additive manufacturing*, AM), az automatizálás, a szimuláció és a kiterjesztett valóság (*augmented reality*, AR).

Az alkalmazásorientált kutatásban gyakran konkrét problémák kerülnek előtérbe (például egy európai uniós közös harccsoport képességei és lehetséges alkalmazásai⁴²).

Alkalmazott kutatás és fejlesztés az Osztrák Szövetségi Hadseregénél

Az Osztrák Szövetségi Hadseregénél folyó kutatások stratégiai katonai célokra irányulnak, és belső, illetve külső kutatási kapacitásokra támaszkodva alapot biztosítanak az oktatáshoz, valamint a képzéshez. A nélkülözhetetlennek tartott kutatási területek közé olyanok tartoznak, mint a hadműveleti kutatás, a hadvezetés vagy a harcászati és hadműveleti szintű vezetés. Az osztrák fegyveres erők oktatási intézményeiben a kutatások segítik az oktatást, és hozzájárulnak a katonai-stratégiai helyzetkép kialakításához. A biztonságpolitika és a hadászat témájában végzett kutatások célja, hogy megalapozzák az állam politikai és katonai vezetése számára a biztonságpolitikai szaktanácsadást.

A kutatás adja az alapot a természettudománnyal kapcsolatos oktatáshoz, hiszen azt olyan egyetemi közegben végzik, ahol alkalmazott tudományokkal foglalkoznak. Ez azonban bizonyos mértékű kutatási tevékenységet is megkövetel a fegyveres erők oktatási és képzési intézményeiben dolgozó oktatók részéről. A védelmi minisztérium javaslata alapján a tanári kar idejének 60 százalékát tanítással, 40 százalékát pedig kutatással kell töltenie. A kutatók pedig nemzetközi együttműködésekben is részt vesznek, például Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság, Magyarország, Lengyelország, Oroszország és Svájchadtudományi intézményeivel.

Aktuális kutatási projektek

Jelenleg az Osztrák Szövetségi Hadseregben 80, többnyire együttműködésben végzett kutatási projekt folyik. Ezek közé tartozik az Európai Védelmi Ügynökség (*European Defence Agency*, EDA) által biztosított 50 millió euróból

Ami a védelmi ipar érintettségét illeti, óriási előnnyel jár az autonóm rendszerek, a robotika vagy egy sor egyéb szárazföldi, tengeri, légi és űrbeli gyártásában alkalmazott új technológia felhasználása. Lásd ehhez Sharadhi Babu: *Industry 4.0 and Defence Manufacturing. Efficient Manufacturing*, 2020. április 13.

⁴² Európai Tanács: *Európai Békekeret*. (É. n.)

finanszírozott Kiras nemzetbiztonsági kutatási program,⁴³ a 13 millió euró értékben a tagállamok által társfinanszírozott négy nemzetközi kutatási projekt és az EU 7. kutatási keretprogramja az Osztrák Műszaki Intézettel (*Austrian Institute of Technology*, AIT) együttműködésben. A védelmi minisztérium és az AIT között 2020-ban 5 évre megkötött együttműködési megállapodás a logisztika, az e-egészségügy és a távfelügyelet, a biztonságkritikus rendszerek információs és kommunikációs háttere, valamint az élelmiszer-biztonság témaköreivel foglalkozik. Jelenleg 15 olyan projekt fut, amelyben kizárólag a LVak vesz részt.

A Theresianumon és a LVak-on kevés a doktori hallgatók száma. A Theresianum 80 főállású és 180 részmunkaidős oktatójának, valamint a LVak 70 főállású és 200 részmunkaidős oktatójának legmagasabb tudományos végzettsége többnyire a hagyományos rendszerben szerzett diploma, illetve napjainkban elterjedt az alapközi diploma is. Cél, hogy az oktatók doktori fokozatot szerezzenek, amely nemcsak a tudományos képzés fejlesztésének, hanem a minőségi kutatás végzésének is elengedhetetlen feltétele.

Az Osztrák Tudományos Tanács 2011-ben szakértői megbeszéléseket javasolt, illetve szorgalmazta az alapos kutatások, felmérések és helyszíni látogatások belső egyeztetés alapján történő megvitatását is, miszerint:

- Az adott feltételek mellett a teljes osztrák katonai felsőoktatás és kiképzés a Szövetségi Védelmi Minisztérium által felügyelt Nemzetvédelmi Akadémián folyjon, minél fogva az alapképzés elsősorban Bécsújhelyen, majd a mesterképzés Bécsben történjen egyetemi szinten, az alkalmazott tudományok területén. Más helyszínek elsősorban a gyakorlati képzés lebonyolításában kapjanak szerepet.
- A Szövetségi Védelmi Minisztérium által fenntartott, már meglévő katonai felsőoktatási intézményeket szervezetileg be kell vonni a Nemzetvédelmi Akadémia alá, de meg kell hagyni az intézményi függetlenségüket. A támogatás keretfeltételei a közjogi vagy magánjogi intézmény struktúrájától függhetnek. Az oktatásnak pedig a bolognai folyamatban meghatározott ciklust kell követnie.
- A javasolt intézményi megoldás feltételezi a tudományos követelményeknek, a tantervi minőségi normáknak megfelelő tanári kar kialakítását,

⁴³ A Kiras osztrák biztonságkutatási program az ausztriai biztonsági kutatásokat segíti elő. Olyan nemzeti kutatási projekteket támogat, amelyek célja Ausztria és lakossága biztonságának növelése. A programban nem végeznek fegyverkezést támogató kutatásokat, egyértelmű és jól elhatárolt civil fókusza van. Kiras Sicherheitsforschung: Das Programm. (É. n.)

az egyetem kutatási és oktatási autonómiáját, valamint az európai felsőoktatási és tudományos térbe való integrációját. A doktori fokozathoz való átjárhatóságot, a katonai és civil képzések között szükséges mobilitást a megfelelő egyetemmel való intézményesített együttműködéssel lehetne elérni.

- A Nemzetvédelmi Akadémiát védelmi egyetemmé lehetne átalakítani, feltéve, hogy Ausztria részt vesz egy európai szintű katonai felsőoktatási rendszer kialakításában regionális csomópontokkal, és ha teljesülnek az egyetem célját meghatározó kritériumok, illetve amennyiben biztosítva lesznek a szükséges pénzügyi források.

A hadtudomány alapjai Andreas Stupka szerint⁴⁴

Andreas Stupka a 2010-ben benyújtott második doktori disszertációjában elemzi a hadtudomány helyzetét. Átfogó definíciójában így próbálja megragadni a hadtudomány lényegét:

„A hadtudomány feladata egyrészt a katonai fellépés szükségességének igazolása, a háború jelenségének és okainak feltárása, olyan stratégiai fellépés, amellyel biztosítható a békefenntartás és megvédhető az adott élettér és környezet. Másrészt pedig a hadtudomány foglalkozik magukra a katonai eszközökre vonatkozó alkalmazásorientált ismeretek szisztematikus elsajátításával, a bevetésre való felkészítéssel, valamint a katonák kiképzésével és oktatásával.”⁴⁵

Hollererrel és Peischellel ellentétben Stupka a hadtudomány kifejezést többes számban használja (*Militärwissenschaften*), és szerinte kétségtelen, hogy önálló tudományágként van szükség rá. Meglátása szerint a hadtudomány célja a folyamatos kutatás és tudás összegyűjtése, amellyel az államot és annak polgárait védelmezni lehet. Tanulmányában különbséget is tesz a „hadművészet” és a „hadtudomány” között. Ez utóbbit a katonai és a tudományos munka közös eredményének tekinti, amely lehetővé teszi a katonák kiképzését és oktatását oly módon, hogy minél hatékonyabban tudjanak fellépni veszélyhelyzet esetén.

⁴⁴ A következőkben bemutatott két hadtudományi modell felvázolása a neves szakértőkkel, Andreas Stupkával, Wolfgang Peischellel és Franz Hollererrel folytatott beszélgetések eredménye.

⁴⁵ Andreas Stupka: *Militär Kritisch Denken. Wissenschaftsphilosophisch-theoretische Studien zu den Grundlagen der Militärwissenschaften*. Doktori (PhD-) disszertáció. Bécs, Universität Wien, 2010. 375.

Ebből kifolyólag tehát a katonai oktatáshoz lényeges elemként rendeli hozzá a „manuális megvalósítást”. Ennek összetétele azonban a hadtudomány következtetéseiből és eredményeiből származik. Stupka a „hadtudományok” teljes tudományágának szerkezetére vonatkozóan hat nagy terület koncepcióját fogalmazza meg, amelyeket ezeken belül tudásterületekre, majd pedig részterületekre bont.

Ebben a felosztásban a hadtudomány-elmélet (*Theorie der Militärwissenschaften*) területe három részterületet foglal magában: a filozófiát, a hadtudomány módszertanát és a hadtörténelmet. A hadtudomány filozófiai kérdései foglalkoznak az állam metafizikájával, a túléléshez szükséges feltételekkel a katonaság természetével, valamint az állam és a katonaság dialektikájával ezek különböző megnyilvánulásaiban és korszakaiban. A hadtudomány módszertana meghatározásában Stupka Vagyim Boriszovics Savrov és Pavel Andrejevics Galkin szovjet hadtudósok elméletét követi, akik többek között abban látják a módszertan feladatát, hogy rávilágítson a vonatkozó katonai kérdések vizsgálatának főbb módjaira, valamint a tudás módszereinek meghatározására és értékelésére. Stupka a „dialektikus módszert” látja célszerűnek a helyes katonai cselekvés feltárására. Ez a módszer lehetővé teszi a körülmények és lehetőségek állandó mérlegelésével, hogy mindig új, szintetizált, az adott helyzethez igazodó megoldásokhoz jussunk. Végül, de nem utolsósorban a hadtörténelmet olyan részterületnek tekinti, amely a hadtudomány egészét áthatja. Meglátása szerint a hadtörténelem a „fegyveres erők történeti fejlődéséből származó, alkalmazásorientált ismeretek szisztematikus feldolgozását jelenti annak érdekében, hogy az összehasonlításokon keresztül tanulságokat lehessen levonni a fegyveres erők jövőbeli felépítése és alkalmazása kapcsán”.⁴⁶

Stupka átfogó tudományfilozófiai oldalról közelíti meg a diszciplínát, rávilágítva a *polemosz* (görögül: háború), az „állam”, a „polgárok” és a „tudomány” kapcsolataira, valamint a „hadtudományok” helyzetére, a tudományág feladatkörére vetítve. A fegyveres erők és a politikai környezet ennél fogva sajátos kapcsolatban áll egymással. Stupka ennek a kapcsolatnak az alapját a *polemosz*-ban látja, mint amely minden cselekvés alapelve, ezért „a harc, a konfliktus és a háború mint a hadtudomány kiindulópontjai és lényeges részei”⁴⁷ is a vizsgálat tárgyává válnak. Ebből kifolyólag a polemológia – a hadtudomány-elmélet mellett a második számú fő területe a hadtudományoknak – elsősorban a háború jelenségével és annak formáival foglalkozik. A kutatók különbséget is tesznek

⁴⁶ Stupka (2010): i. m. 342.

⁴⁷ Stupka (2010): i. m. 398.

elméleti és gyakorlati polemológia között. Az előbbi feladata a háború alapját adó elvek és törvények szisztematikus kutatása, míg a „gyakorlati” polemológia a háború okainak konkrét meghatározásával és a háborús fejleményekre való reagálás konkrét lehetőségeinek bemutatásával foglalkozik, de a konfliktushelyzetek elkerülésére irányuló modellek kifejlesztése is fontos szerepet játszik benne.

A vezérkari tiszt szerint a „hadászat” vagy „stratégia” (*Strategik*) a hadtudományok harmadik fő területe, amelyben különösen a fegyveres erők jelennek meg mint a politikai és stratégiai cselekvés meghatározó eszközei. Az állam és a polgárok védelmének garantálása érdekében a katonai vezetésnek képesnek kell lennie olyan stratégiák kidolgozására, amelyek megfelelnek ennek a követelménynek. Ezen a tudományterületen tehát a stratégiaelmélet és a doktrína alkotja azt az elméleti aspektust, amely rávilágít a „stratégiai cselekvés alapvető dimenzióira”. „Biztonságpolitika és államstratégiai külső hatékonyság” alatt a szerző a politológiával erősen átfedő részterületet ért, amelynek célja, hogy szisztematikusan fogalmazzon meg releváns megállapításokat a nemzetközi és államközi problémákról és az ezekből fakadó lehetséges megoldásokról. A „nemzetvédelmi és védelmi stratégia” célja az átfogó biztonsági övintézkedések lehetőségeinek és egy állam stratégiai irányvonalnak a kutatása. Végezetül a stratégia magában foglalja a hadászatot (*Militärstrategik*), amely további csoportokra osztható, beleértve például a hadműveletek elméletét (*Theorie der Einsatzführung*), a fegyveres erők szervezetét (*Streitkräfteorganisation*) és a hadijogot vagy katonai jogtudományt (*Militärische Jurisprudenz*) is.

Negyedik fő területként Stupka a csapatirányítás elméletét (*Theorie der Truppenführung*) a katonai-tudományos kutatás és fejlesztés magjaként írja le, amely tisztán katonai műveleteken és a csapatok irányításán alapul. Ez némi kapcsolódást is mutat a Hollerer és Peischel által megalkotott hadtudomány-fogalom szerkezeti modelljével, amely szerint a hadvezetés szintén elemi és elengedhetetlen részét képezi a hadtudománynak. Azonban Stupka ezt két részre bontja: egyfelől a hadműveleti szintű vezetésről, másfelől pedig a harcászati szintű vezetésről ír (*Theorie der Operativen Führung*, illetve *Theorie der Taktik*). Az előbbi két olyan szempontot ötvöz, amelyek egyrészt a hadműveleti szintű irányítás pozicionálását és felelősségi körét célozzák, másrészt pedig az eljárási folyamatok szisztematikus ismeretszerzésén alapulnak, figyelembe véve a politikai környezetet és a haderő követelményeit, amelyek a hadászati irányítási szintről származnak. A hadműveleti szintű vezetés kérdését Stupka konceptuális intézkedésnek látja, és a hadászatot mint konceptuális tervezési folyamatot, valamint a harcászatot megkülönbözteti a szituációs cselekvéstől.

A harcászat szerinte vezetéselmélet, amely a tudományos ismeretekre alapozva meghatározza, hogyan harcoljanak a fegyveres erők a lehető legjobban a saját eszközeikkel. Az összhaderőnemi hadviselés elsajátítását a harcászati szintű vezetés lényeges elemeként értelmezi. Ez az egyes fegyvernemek szinergikus kölcsönhatását jelenti a lehető legnagyobb harci siker elérése érdekében.

Az ötödik fő terület Stupka felosztásában a katonai kiképzés és oktatás elmélete (*Theorie der militärischen Ausbildung und Erziehung*). Ennek a területnek a központi témái közé tartozik a katonai és hivatássetika (*Militäretik und Berufsethos*), a katonai pedagógia (*Militärpädagogik*) és a katonai szociológia (*Militärsoziologie*), ezeken belül pedig például a fizetéssel vagy a civilek tisztté képzésének módszereivel kapcsolatos információk, a katonai rendszer társadalomban elfoglalt helye, a hagyományok és a kulturális szokások stb.

Az utolsó, hatodik fő terület, a haditechnikai és logisztikai tudományok (*Militärtechnische und logistische Wissenschaften*) erősen interdiszciplináris, és a katonai rendszer működése szempontjából döntő jelentőségű anyagi javak kutatásával és fejlesztésével foglalkozik. Ez alól kivétel a katonai egészségügy, mivel az többek között a háborús események következtében megsérültek gyógyítására vonatkozó kutatásokkal foglalkozik, amelyek viszont nem békeidőben jelentkeznek. Ide tartoznak a lőtt és repesz által okozott sebek, valamint a nukleáris, biológiai és vegyi hadviselésnek az emberi szervezetre gyakorolt hatásai.

Mit jelent tehát a hadtudomány? A hadtudománynak és részterületeinek korábbi értelmezései és meghatározásai átfogó megközelítéshez vezettek, amely magában foglalna a katonai kutatásból és oktatásból, valamint a gyakorlatból kirajzolódó katonai vonatkozású szegmenseket és kérdéseket, valamint az e szegmensekhez szorosan kapcsolódó területeket. A harc, a konfliktus, a konfliktuskerülés és a háború (különösen a háború okainak) kutatása a hadtudomány kiindulópontja és lényeges része. Központi kérdésköre a katonai vezetés, amelynek elsőbbsége van a katonai oktatásban. A kutatási eredmények gyakorlati megvalósítása a fegyveres konfliktusokban, a nemzetközi békefenntartó és humanitárius műveletekben, valamint a katasztrófaelhárításban meghatározó jelentőségű a fegyveres erők fennmaradása és sikere szempontjából. A hadtudományok itt tárgyalt jelentéstartalma tehát úgy határozható meg, mint a fegyveres erők felhasználásával és bevetésével kapcsolatos ismeretek kutatás által való megszerzése és bővítése, az ismeretek oktatáson keresztül történő átadása, valamint annak az intézményi keretnek a kialakítása, amelyben a tudásmegosztást megszervezik és működtetik. A kutatás az új eredmények módszeres felkutatása, szisztematikus dokumentálása és megjelentetése tudományos

publikációk formájában. Az oktatás teszi lehetővé a tudományos kutatás alapjainak és legújabb eredményeinek átadását a hallgatók számára, ami elsősorban a kutatás aktuális állásának átadását és az adott terület átfogó bemutatását jelenti.

Mindezen szaktudományok megfelelő tanterv, tanulmányi és vizsgaszabályzat szerinti oktatására létrejött a szükséges intézményi keret (akadémiák, iskolák és egyetemek). A kurzusok sikeres elvégzése vagy államilag elismert tudományos fokozattal, vagy pedig egy ennek formailag megfeleltethető képesítés megszerzésével zárul. A hadtudományok egyes területei nem különálló diszciplínaként jelennek meg egymás mellett, hanem a tantárgyakban kombinálhatók, és így interdiszciplináris megközelítéssel jelennek meg a kutatásban és az oktatásban egyaránt. Ezt pedig a hadtudományi egyetemi képzés felépítésénél is figyelembe veszik, hiszen a kapcsolódó részterületek tantárgyi területekbe csoportosulnak, amelyekhez elengedhetetlen az interdiszciplináris kutatás. Példa erre a nemzetközileg „háborús tanulmányok” néven ismert és elfogadott tudományág tematikus kialakítása, amely mára az interdiszciplináris kutatási megközelítések széles spektrumát foglalja magában, lefedve a háború, a béke, a biztonság- és védelempolitika, a hadtörténelem, a katonai etika és a katonai szociológia minden aspektusát. A felsorolás nem tartalmazza az összes lehetséges területet, és bármikor újabb elemmel bővíthet.

A hadtudomány alapjai Hollerer és Peischel szemléletében

1999-ben két osztrák vezérkari tiszt, Franz Hollerer és Wolfgang Peischel úgy definiálta a hadtudomány fogalmát, hogy egyrészt megfeleljen a demokratikus államfelfogásnak, másrészt figyelembe vegye a hidegháborús konfliktusok megszűnése után kialakult új biztonsági kihívásokat.⁴⁸

Tanulmányukban a szerzők hangsúlyozzák a hadtudomány fogalmi megkülönböztetését a Harmadik Birodalom idején használt védelem- vagy hadtudománytól, ezzel párhuzamosan a Varsói Szerződés értelmezésében – a szocialista környezetben – használt hadtudománytól is elhatárolva a fogalmat. Mindkét totalitárius rendszerben a tekintélyelvű politikai vezetés felváltotta „azt a tudományos szaktekintélyt, amely az egyes tudományágakat a kutatást

⁴⁸ Lásd Franz Hollerer – Wolfgang Peischel: „Militärwissenschaft“ als Antwort auf die neuen Anforderungen an das Rollenprofil des Offiziers. In *Armis et Litteris, Band I. Militärwissenschaftliche Schriftenreihe des FH-Studienganges „Militärische Führung“ an der Theresianischen Militärakademie Wiener Neustadt, Interdisziplinäre Beiträge zur militärischen Führung*, 1998. 21–52.

irányító érdekekre összpontosította”.⁴⁹ A szerzőpáros szerint a tudománynak sem a politikai, sem pedig az ideológiai alapon történő támogatása nem egyeztethető össze a pluralista demokráciával.

A hadtudomány kifejezés szándékos egyez számú használatával rámutatnak arra, hogy itt nem segédtudományok összefogásáról van szó, hanem egy egységes kutatási érdeket szolgáló integrált megközelítésről. Hollerer és Peischel szerint a hadtudomány a célját tekintve alkalmazott tudomány; fő területén – a katonai vezetésben – tárgyát tekintve sokkal egzaktabb, mint a humán jellegű katonai tudományok (például a katonai pszichológia vagy a hadtörténelem); a hadászat és a hadművelet területén pedig módszertanát tekintve elsősorban axiomatikus (racionális) és csak másodlagosan empirikus tudomány. Ebből kifolyólag a két szerző a hadtudományt önálló tudományágnak tartja, amelynek célja és kutatási motívuma, hogy

1. az állam, valamely nemzetközi szervezet vagy védelmi szövetség vezetése számára biztosítsa a döntések meghozásához szükséges információkat (politikai tanácsadás) az igazságos béke megteremtése és fenntartása érdekében („pozitív békekoncepció”); illetve
2. a katonai elrettentés tervezésével és végrehajtásával, az elkerülhetetlen fegyveres konfliktusok tényleges kezelésével (potenciális hadviselési képesség), valamint a megelőző (profilaktikus) és reaktív békefenntartó műveletekkel kapcsolatban szisztematikus és analitikus alapkutatási, fejlesztési és oktatási tevékenységeket végezzen.

Hollerer és Peischel szerint a hadtudomány fókuszában a hadvezetés áll, amelynek elsőbbségét a többi tudományággal szemben abban látják, hogy a fegyveres erőknél vitathatatlan monopóliumuk van a kutatásnak e területén. A harcászat, a hadművelet és a hadászat ugyanis olyan területek, amelyeket sajátos komplexitásuk miatt sem nem kutatnak, sem nem oktatnak civil egyetemeken, ugyanakkor fegyveres konfliktus esetén döntő jelentőségűek az állam biztonsága szempontjából.

A hadtudomány szerkezeti modelljében a számos tartalmilag összefüggő területet a meghatározott kutatási cél többdimenziós megközelítése felé koordinálják és orientálják. A hadijog, a katonapolitika, a haditechnika, a hadigazdaságtan, a hadtörténelem, a katonai egészségügy, a katonapszichológia, a tisztképzés és a katonai szociológia, illetve a polemológia nem tartoznak ide.

⁴⁹ Hollerer–Peischel (1998): i. m. 27–28.

Ezeket a katonai vezetéshez képest kiegészítő tudománynak tartják, amelyek ugyanakkor szabadon megjelölhetik saját kutatási céljaikat és módszereiket a hadtudós érdeklődésének keretei között.

Az az esetleges kritika, miszerint a hadtudományon belül a katonai vezetés területe az alkalmazott kutatások dominanciája miatt nem felel meg a tudományosság kritériumainak, szembemegy az alapkutatások arányának újragondolásának (növelésének) igényével. A katonai vezetés területén alkalmazható kutatási módszerekkel kapcsolatosan Hollerer és Peischel megnevezi a kvantitatív, az induktív és a deduktív, valamint az empirikus-analitikus módszert, amelyeket adat- és információszerzéshez lehet használni.

Kutatási megközelítésként, amely egyben az elmélet és a módszer kapcsolatát is jelenti, a két szerző a történeti-genetikai megközelítést (hadtörténeti példák vizsgálata), az intézményi megközelítést (a katonai szervezetek szerkezetének és tipológiájának rögzítése), az összehasonlító megközelítést (a különböző cselekvési lehetőségek egybevetése), valamint a játékelméleti megközelítést (modell-fogalmak alkalmazása) hangsúlyozza ki. A katonai vezetési szintek (*Militärstrategie, Operation, Taktik* – azaz a hadászati, a hadműveleti és a harcászati szint) tudományos jellegének mértékét kísérlik meg ábrázolni munkahipotézisükben, amely a *HOPE-Modell* elnevezést viseli. A katonai vezetés hierarchikus szintjeinek tudományos vonatkozása eltérő lehet, és nem egyfajta adott mértéket jelent, hanem az alapkutatástól kezdve az alkalmazott kutatáson, majd az elméleti és gyakorlati oktatáson át egészen a gyakorlati megvalósításig változó: a harcászatan alacsonyabb, míg a hadászatan magas az aránya.⁵⁰ Peischel és Hollerer értelmezése szerint mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy a katonai vezetés ne csupán tudományos módszereket vegyen alapul, hanem a gyakorlatból nyert szempontokat és tapasztalatokat is figyelembe vegye.

Az Österreichische Militärische Zeitschrift és a Truppendienst

Az osztrák Szövetségi Védelmi Minisztérium és az Osztrák Szövetségi Hadsereg legfontosabb szakkiadványa a hadtudományi kutatási eredmények megjelentetésére a már említett *Österreichische Militärische Zeitschrift*. Az 1808-ban alapított folyóirat a világ legrégebbi katonai tudományos folyóirata, amely biztonság- és védelempolitikai, polemológiai, stratégiai és hadtudományi kérdésekről szóló

⁵⁰ Peischel–Hollerer (1998): i. m. 50.

jelentéseket és elemzéseket adott ki, valamint az aktuális válságokat, konfliktusokat és háborúkat mutatja be. Az Osztrák Szövetségi Hadsereg szakfolyóirataként kéthavonta jelenik meg, német nyelven, alkalmanként 4500 példányban, és több mint 3300 rendszeres előfizetője van. Főleg német nyelvterületen olvasható, ám globális szinten is elérhető az olvasók számára.⁵¹

Az ÖMZ⁵² célja, hogy a biztonságpolitikai szempontból releváns folyamatokat és fejleményeket érthetővé tegye az olvasók számára, és a legfontosabb katonai kérdésekhez háttér-információkkal szolgáljon. Amennyiben lehetséges, a történelmi példákat a gyakorlatban levonható következtetések irányába kell terelni. Ennek érdekében a történelmi események vagy fejlemények elemzéséből lehet olyan általános funkcionális elvekre következtetni, amelyek megfelelő adaptációt követően az aktuális katonai problémákra is alkalmazhatók. A háborús okok kutatása során – a polemológia interdiszciplináris tárgyának egyik fő elemeként – rögzítik és szisztematikusan elemzik a válságok és konfliktusok kialakulása szempontjából releváns kapcsolatokat.

Az osztrák hadtudományi kutatások részeként az ÖMZ kiemelt feladata a biztonságpolitikai és katonai stratégiai fejleményekről, a kutatási eredményekről, azok levezetéséről és a lehetőség szerint előrejelzésekről való tájékoztatás, valamint hogy tudományos színvonalon hozzájáruljon a magasabb szintű katonai parancsnoki képzéshez és a folyamatban lévő döntések támogatásához.

A folyóirat alapelve, hogy olykor vitatott, perspektivikus nézeteket is közöljön bizonyos témákban, vagy tudatosan keresse azokat annak érdekében, hogy az elhangzott érvek és gondolatok értékelését az olvasó tudja elvégezni, és e sajátos megközelítésen keresztül mélyebben belelásson az adott problémába.

Az ÖMZ-ben a következő tématerületeket fedik le a tudományos cikkek:

- politika: általános politika, védelempolitika, biztonságpolitika, geopolitika, geostratégia, fegyverkezés, terrorizmus;
- központi katonai témák, kivéve a hadtörténelmet: hadászat (doktrínák, koncepciók, fehér könyv⁵³), hadműveleti szintű vezetés, pszichológiai hadviselés, információs hadviselés, általános vezetéselmélet (beleértve a tanítást és vezetői képzést), elkötelezettség, általános kiképzés,

⁵¹ Wolfgang Peischel: Editorial. ÖMZ, (é. n.).

⁵² A folyóirat történelmi háttéréhez lásd a Hadtudomány a Habsburg Birodalomban című fejezetben írtakat.

⁵³ A fehér könyv (angolul: *white paper*) olyan kiadvány, amely egy szervezet/mozgalom/párt stb. hivatalosnak tekinthető véleményét fogalmazza meg valamely témáról. Számos országban 2-4 évente adják ki az adott ország védelmi és biztonsági helyzetét összegző kiadványt.

- haderőtervezés és szervezeti fejlődés, fegyverkezés és beszerzés, kommunikáció és oktatás, a háború elmélete és polemológia, védelmi etika;
- történelem: hadtörténelem és kortárs történelem;
- jog: alkotmány- és nemzetközi jog, a nemzetközi hadműveletek jogi háttere;
- egyéb tudományterületek: általános tudomány, kutatás-fejlesztés, technológia, gazdaságtudományok és pénzügy, pszichológia, szociológia, interkulturális kompetencia és filozófia.

Az érdeklődő külföldi olvasók számára az *ÖMZ* angol nyelvű kiegészítő kiadványban mutatja be a Szövetségi Védelmi Minisztérium aktuális kutatási és együttműködési projektjeit és a tudományos munka eredményeit.

Az *ÖMZ* szerkesztői az Európai Katonai Sajtószövetséggel (*European Military Press Association*, EMPA)⁵⁴ és az Emberközpontú Vezetés és Védelmi Politika Központjával (*Zentrum für menschenorientierte Führung und Wehrpolitik*, ZMFW) közösen szervezik a *Bécsi Stratégiai Konferenciát* (*Vienna Strategy Conference*). A konferencia első részét – *A hadászat kognitív tudományi alapjai* címmel – a ZMFW kezeli, míg a második részt – *A hadászat újragondolása, avagy tanítható-e a hadászat, és felépíthető-e a stratégiai gondolkodásra egy tantárgyi struktúra?* címmel – az *ÖMZ* támogatja. A 2016-os konferencián kialakított kezdeti elgondolás alapján a hadászat kognitív tudományos alapjait először 2017-ben vizsgálták meg, később pedig azt a kérdést járták körül, hogy a hadászat tanítható-e, hogyan nézzen ki egy jövőbeli, lehetséges tantárgy felépítése, és ez milyen témákat fedjen le, illetve milyen kölcsönös összefüggések vannak a részterületek és résztartalmak között. Ezeket fel kell ismerni és figyelembe kell venni annak érdekében, hogy holisztikusan, organikusan, valamint rendszerszinten is meg lehessen magyarázni vagy közvetíteni a téma összetettségét. Az ehhez kapcsolódó tesztkérdés pedig: „Meghatározható-e a konferencia eredményei alapján egy hadászati kompendium előzetes szerkezete, amely alapján a jövőbeni döntéshozók elsajátíthatják a stratégiai gondolkodást?”

A Szövetségi Védelmi Minisztérium gondozásában megjelenő másik szakfolyóirat a *Truppendienst*, amely az Osztrák Szövetségi Hadsereg hivatalos folyóirata a kiképzés, a vezetés és a bevetés témájában. Első lapszáma 1962-ben jelent meg, és a szerkesztői között vannak a fegyveres erők hivatásos tisztjei és altisztjei, akik megfelelő katonai kiképzéssel és többéves gyakorlati

⁵⁴ Union of International Associations: *European Military Press Association (EMPA)*, (é. n.).

tapasztalattal rendelkeznek. Mindegyikük részt vesz bel- és külföldi missziókban, és elsajátította a civil újságírást is. A szerkesztőbizottság küldetésorientált, egyfajta „csapat a csapatokért”. Tagja az Európai Katonai Sajtószövetségnek is, és elkötelezett az újságírói etika mellett: elkülöníti a tényeket a véleményektől; hiteles és elfogulatlan írásokat közöl; pártatlan.

A *Truppendienst*ben az Osztrák Szövetségi Hadsereg minden fegyvernemére vonatkozó parancsnoki és kiképzési kérdéseket, biztonságpolitikai és hadtörténelmi témákat dolgoznak fel. A lap érdeklődésének középpontjában a haditechnikai fejlődés és a harcászati szintű vezetés áll. Az újság célja, hogy növelje az aktív, a milícia- és a tartalékos tisztek katonai vagy általános hadműveleti ismereteit, figyelembe véve az Ausztria stratégiai környezetére vonatkozó információkat. Ezenfelül törekszik arra, hogy mélyítse a gyakorlati és elméleti ismereteket különösen azon tisztek és csapatok esetében, akik a küldetésekre való felkészülésben és az ott végzett munkában részt vesznek.

A kiadvány évente négy alkalommal jelenik meg a Szövetségi Védelmi Minisztérium felügyelete alatt és gondozásában. 2016. március 16. óta a *Truppendienst* a modern kor elvárásainak megfelelően már online formában is megjelenik, ugyanúgy évente négy alkalommal. Weboldala a vezércikkek mellett több felületen kínál tudósítást a nyomtatott termékkel együtt. Megtalálhatók rajta többek között a haderő aktuális hírei belföldről és külföldről, további cikkek a haderőről, interaktív térkép a fegyveres erők aktuális hadműveleteiről, illetve információk a külföldi fegyveres erőkről. Lehetőség van továbbá hírlevélre is feliratkozni.

A *Truppendienst* online portálja egyben az Osztrák Szövetségi Hadsereg és a honvédelem ügyeivel kapcsolatos szabad véleménynyilvánítás fóruma is – ezt szolgálja a *Facebook* közösségi felületen való jelenléte is –, hozzájárulva így az összetartozás érzésének elmélyítéséhez. A folyóiraton túlmutató információk és a részletesen kidolgozott válogatott katonai témák a folyóirat címével fémjelzett zsebkönyvekben, kézikönyvekben és füzetekben jelennek meg. A világ különböző régióiban tevékenykedő tudósítói gyorsan és első kézből nyújtanak tájékoztatást katonai kérdésekről a *Truppendienst* számára.

A hadtudomány megítélése néhány európai országban

A következő fejezet a „hadtudomány” és a „hadtudományok” kifejezés használatát elemzi a katonai akadémiákon, katonai főiskolákon, valamint katonai és civil egyetemeken a kiválasztott országokban. Az áttekintés alapját a vizsgált országokba küldött attasék információgyűjtése szolgáltatta az osztrák Nemzetvédelmi Akadémia kérése nyomán, akik munkájuk során ezeknek a kifejezéseknek a használatát kutatták. Kifejezetten katonadiplomáciai kapcsolatok révén kíséreltek meg választ találni arra a kérdésre, hogy használják-e a katonai akadémiák, főiskolák és egyetemek a „hadtudomány”, illetve a „hadművészet és -tudomány” kifejezéseket a képzéseikben, valamint hogy mely tanszékek foglalkoznak kutatással, fejlesztéssel és oktatással ebben a tudományágban.

Azokat az oktatási intézményeket, amelyek valamilyen oknál fogva nem használják a „hadtudomány” kifejezést – legyen az ok ideológiai vagy egyszerűen csak nyelvészeti –, arról kérdezték, hogy a tantervekben található-e olyan képzés, amely tartalmában kapcsolódik a hadtudomány valamely ágához, s ezáltal adott esetben bizonyítható legyen, hogy a hadtudomány definíciójában található tartalom megjelenik ezekben az országokban is, annak ellenére, hogy magát a kifejezést nem használják a képzéseik során.

Ennek az információgyűjtésnek az eredményeit további, széles körű saját kutatás követte, amelynek során közvetlenül is kapcsolatba léptem minden olyan releváns intézménnyel, amely ezt lehetővé tette. Ennek megfelelően a hadtudomány helyzetét, illetve magát a hadtudomány fogalmát részletesen az alábbi országokban vizsgáltam meg:

- Észak-Amerika: Egyesült Államok, Kanada;
- Dél-Amerika: Brazília, Chile;
- Európa és Törökország: Belgium, Csehország, Dánia, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szerbia, Törökország;
- Ázsia és Óceánia: Ausztrália, India, Japán.

Bemutatásukat az európai országokkal kezdem, majd következnek az észak- és dél-amerikai s végül az ázsiai és óceániai országok.

Belgium

Belgiumban a hadtudományi jellegű kutatásokért és oktatásért a fegyveres erők képzési intézményei felelősek, amelyek közül kiemelkedik a Belga Királyi Katonai Akadémia (*École royale militaire / Koninklijke Militaire School*), amely egyetemi szintű képzést nyújt. Feladata a kadétkok alapvető egyetemi, katonai és fizikai képzése, valamint a haderő kiképzőtisztjeit is itt képezik tovább a karrierjük során. Olyan kadétkokat képeznek, akik a későbbiekben képesek a katonákat komplex, csúcstechnológiájú és különleges helyzetekben vezetni, nemzeti és nemzetközi műveletekben egyaránt. Szintén itt képeznek törzstiszteket, valamint katonai vezetőket is, aki a védelem és a társadalom jövőjét irányíthatják majd.

A társadalom- és hadtudományok alapszakot a Társadalom- és Hadtudományok Kar (*Faculteit Sociale en Militaire Wetenschappen*) kínálja a hallgatóknak. A program 180 ECTS-kreditpontból⁵⁵ áll össze, és három egymást követő tanévben lehetséges elvégezni, zárásként pedig alapszakos diplomamunkát nyújtanak be a kadétkok, akik az elméleti képzés részeként személyiségfejlesztő és erőnléti képzést is kapnak. Arányukat tekintve 75%-ot tesznek ki az elméleti tárgyak, 5%-ot a katonai kiképzés, 10%-ot a személyiségfejlesztés és 10%-ot a testnevelés.

A társadalom- és hadtudományok mesterszakon 60 ECTS-kreditet kell a kizárólag angolul elvégezhető programban részt vevőknek megszerezniük egy tanév alatt. A képzésre jelentkezők az alábbi szakirányok közül választhatnak: védelmi biztonsági tanulmányok, védelmi menedzsmenttudomány, illetve védelmi és biztonsági technológiák.

A *Belgian Military Review* hadtudományi folyóirat elismert és bejáratott, gondolatokat ösztönző és tudományos vitáknak helyet adó fórum a hadviselés művészetének és tudományának témakörében. Lehetővé teszi a különböző érdekcsoportok számára, hogy szerteágazó, a haderő tekintetében fontos témakörökben élvonalbeli cikkeket, új nézőpontokat és eredeti kutatásokon alapuló új eredményeket jelentessenek meg, ezzel is segítve a kritikai gondolkodást.

⁵⁵ *European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS)* – európai kreditátviteli és -gyűjtési rendszer.

Csehország

A cseh definíció szerint a hadtudomány azokat a harcra való felkészülésben vagy magában a harc megvívásában jelen lévő objektív szabályszerűségeket tanulmányozza, amelyek elválaszthatatlanok a háború általános törvényszerűségeitől, valamint társadalmi, politikai és gazdasági tényezőktől. Ezt alapul véve, a hadtudomány tárgyalja az ország katonai felkészültségének alapelveit és formáit, valamint a politikai célok fegyveres úton történő elérésének lehetőségeit. Teszi mindezt úgy, hogy figyelembe veszi a katonai, földrajzi, gazdasági és politikai körülményeket a lehetséges háborús színtereken. Jelenleg az alábbi területeket tartják a hadtudomány legfontosabb alkotóelemeinek: a hadtudomány alapjai, a hadművészet elmélete, a csapatok vezetésének elmélete, a fegyveres erők felépítésének elmélete, a harckiképzés és oktatás elmélete, valamint a polgári védelem elmélete. A hadtudományi kutatások következtetéseit felhasználják a katonai doktrínák fejlesztésében.

A cseh Védelmi Egyetem (*Univerzita Obrany*, UO) az egyetlen katonai felsőoktatási intézmény Csehországban. 2004. szeptember 1-jén jött létre három korábbi intézmény összevonásával, ezek: a Brnói Katonai Akadémia (*Vojenské akademie v Brně*), amelyet 1951-ben, a Vyškovi Szárazföldi Erők Katonai Egyeteme (*Vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově*), amelyet 1947-ben, valamint a Hradec Králové-i Katonai Egészségügyi Akadémia (*Vojenská lékařská akademie Jana Evangelisty Purkyně v Hradci Králové*), amelyet 1988-ban alapítottak.

Ellentétben a többi cseh állami egyetemmel, amelyek felett korlátozott a központi ellenőrzés, a Védelmi Egyetem az egyetlen olyan intézmény az országban, amely nem rendelkezik önálló jogi személyiséggel, hanem a Védelmi Minisztérium része. Ez azt jelenti, hogy az oktatásügyi miniszter jogköreit ennek az egyetemnek az esetében a védelmi miniszter gyakorolja. Ugyanakkor a felsőoktatási törvények előírásai ugyanúgy vonatkoznak a katonai felsőoktatásra is.

A Védelmi Egyetem feladatai közé tartozik a katonai szakemberek és szakértők képzése a nemzetbiztonság, a védelmi ipar és a közigazgatás számára. A kínált alap- és mesterszakos képzések, valamint a doktori programok is – legyenek akár nappali, akár levelező rendszerben – a katonai és a nemzetbiztonsági területekre fókuszálnak.

Mindemellett a Védelmi Egyetem a központja a Cseh Köztársaság haderejével kapcsolatos védelmi és biztonsági kutatásoknak, fejlesztéseknek is. Az itt folyó kutatások elsősorban az alkalmazott védelemtudományok, a katonai

erő alkalmazása és a polgári védelem, a közgazdaságtudomány és a katonai orvostudomány területéhez kapcsolódnak. Ezek mellett vannak olyan kutatási területek is, amelyek egyediek a Cseh Köztársaság területén, és csak ebben az intézményben kutatják őket. Ilyen például a fegyverrendszerek és lövedékek, a harcjárművek, a radarok, a polgári védelem, a tűzvédelem, a tábori sebészet, valamint a radiobiológia és toxikológia.

Az egyetemen belül a Katonai Vezetéstudományi Kar (*Fakulta vojenského leadershipu*) feladata a katonai szakemberek egyetemi szintű oktatása a hadtudomány számos területén, felkészítve őket a katonai szolgálatra, és garantálva a társadalmilag kiemelt fontosságú nemzet- és állambiztonságot. A vonatkozó jogszabályoknak megfelelően és a katonai szolgálat várható időtartalmára való tekintettel az egyetem hallgatóit felkészítik egy „második karrierre” is, amelyet az aktív szolgálatuk után végezhetnek majd.

A katonai szakemberek mellett a kar civil hallgatókat is képez az integrált biztonsági menedzsment specializáció keretein belül, a cseh védelmi ipar igényeinek megfelelően. A különböző szakokat és szakirányokat jóváhagyta a cseh Oktatásügyi Minisztérium Akkreditációs Bizottsága, megfelelnek a vonatkozó jogszabályoknak, és figyelembe veszik az Európai Unió, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) és egyéb nemzetközi szervezetek iránymutatásait is. Mindemellett az egyetem teljes mértékben illeszkedik a bolognai rendszeren belül található katonai felsőoktatási intézmények közé. Ezek a tényezők pedig együttvéve garantálják, hogy a Védelmi Egyetemen nyújtott képzés összehasonlítható legyen más cseh és nemzetközi civil, valamint katonai felsőoktatási intézmények képzésével.

Dánia

Dániában a királyi Védelmi Akadémiát (*Forsvarsakademiet*) mint a fegyveres erők közös hadtudományi központját szokták emlegetni. A katonai felső vezetői akadémián végzett kutatások hozzájárulnak a fegyveres erők nemzeti és nemzetközi feladatainak végrehajtásához, és elsősorban a katonai tárgyak lényegére összpontosítanak, mint például a katonai műveletek, a hadászati kérdések, a katonai vezetés, a hadtörténelem, valamint a nemzetközi védelem- és biztonságpolitika. A Dániába akkreditált osztrák katonai attasé közlése szerint a „hadtudomány” mint kifejezés nem használatos a Védelmi Akadémia tantervében,

de megjelenik a három haderőnemi kiképző iskola (szárazföldi erők, légierő és haditengerészet) könyvtáraiban, a hadtörténelmi kutatások összefüggésében. Mindazonáltal ha tüzetesen megvizsgáljuk a tanterveket és tanszékeket, láthatjuk, hogy a központi katonai tárgyak oktatása mellett olyanok is helyet kaptak, mint a politikai tanácsadás, a tudásmenedzsment és a kutatómódszertan.

Az akadémia kutatási eredményei nyilvánosan elérhetők, és nemcsak az intézmény weboldalán publikálják őket, hanem közzéteszik különböző szakcikkekben és monográfiákban is, amelyek közül többet saját kiadója ad ki. Dánia példája jól mutatja, hogy bár a képzés tartalma hadtudományi alapokon nyugszik, magát a „hadtudomány” kifejezést nem feltétlenül kell mindig az oktatás leírására használni.

Finnország

Amikor társadalomtudományon belüli tudományágokról beszélnek, Finnországban használják a „hadtudomány” kifejezést. Ebbe a tárgykörbe sorolják egyrészt azokat a területeket, amelyek elengedhetetlenek a hadsereg számára, mint például a hadászat, a hadművelet vagy a harcászat, a katonai vezetéstudomány kérdései, a katonai logisztika, a hadviselés alapjai és a katonapolitikai ügyek. Másrészt pedig szintén ide tartoznak azok a tárgyak is, amelyek akár más, civil tudományterület vagy tudományág részei, de van katonai kapcsolatuk, mint például a hadtörténelemnek, a katonai oktatástudománynak, a katonai pszichológiának és szociológiának vagy a hadigazdaságtannak.

Az országban a hadtudományi kutatások központja a Finn Nemzetvédelmi Egyetem (*Maanpuolustuskorkeakoulu*), amelyet a hidegháború lezárultakor alapítottak. A hidegháború idején és az 1990-es évek első éveiben a tisztképzés a katonai akadémián, a harc kiképző iskolában és a vezérkari tanfolyamon zajlott. Az 1990-es évek elején határozták el, hogy ezt a három intézményt egyesítik, így a Finn Nemzetvédelmi Egyetemről szóló 1993-as törvény szerint az intézmény feladata a hadtudományi kutatás elősegítése, a haderő képzése és oktatása a kutatási eredmények felhasználásával, valamint a hallgatók oktatása az ország és a társadalom szolgálatára.

Napjainkban a Finn Nemzetvédelmi Egyetem az országban található tizenöt egyéb egyetem egyenrangú partnere, és a finn felsőoktatási rendszer szerves része. Mind az oktatás, mind pedig a kutatás az egyetem berkein belül teljesen független külső tényezőktől, de a Védelmi Minisztérium (*Puolustusministeriö*)

világos iránymutatást ad az oktatás és a kiképzés igényeit illetően. Korlátozó tényezőként hathat emellett az elérhető oktatási és kiképzési költségvetés is. Az egyetem különböző, egyedi projektjeinek finanszírozását ezen a költségvetésen felül kell megoldani, külső források, mint például európai uniós pályázatok bevonásával.

Az egyetem állománya 290 fő, vezetését pedig az intézmény vezérőrnagyi rendfokozatú rektora végzi. Minden évben körülbelül 2000 hallgató jár az egyetemre, akik közül mintegy 480 fő a tisztjelölt, 200 fő mesterszakos tanulmányokat végez, 80 fő a vezérkari tanfolyamra vagy egyéb posztgraduális tanfolyamra jár, 100 fő pedig doktori tanulmányokat folytat.

Az egyetemnek jelenleg hat tanszéke van: Viselkedéstudományi Tanszék (katonai pszichológia, katonai szociológia); Katonai Vezetéstudományi és Pedagógiai Tanszék; Hadtörténelem Tanszék; Haditechnikai Tanszék; Hadászati és Védelmi Tanulmányok Tanszék; Harcászati és Hadművelési Tanszék. Valamint rendelkezik még három alosztállyal is: Alapképzési Osztály; Posztgraduális Osztály; Továbbképzési Osztály.

A katonai akadémiának megfelelő szintű Alapképzési Osztály feladata, hogy megtervezze és megtartsa azokat az órákat és képzési programokat, amelyek a hadtudományi alap- vagy mesterszakos diploma megszerzéséhez szükségesek. Az alapszakos képzés ideje három év, és ez az alapja a tisztképzésnek. Az ezt követő mesterszakos diplomát négy éven belül szerzik meg a hallgatók. A képzések magját adó tantárgyak azok, amelyek a finnek által általában többes számban használt „hadtudományok” körébe esnek: katonai vezetéstudomány, haditechnika, katonai pedagógia és pszichológia, hadtörténelem, hadászati és védelmi tanulmányok, valamint harcászati és hadművelési ismeretek.

A Posztgraduális Osztály felelős a „törzstiszti tanfolyam” lebonyolításáért. Ennek a tanfolyamnak a legjobbjai vehetnek részt az azt követő vezérkari tanfolyamon is, és az egyetem doktori hallgatói is ez alá az osztály alá tartoznak szervezeten belül. A doktori kutatások főbb témakörei jelenleg a hadtörténelem, a katonapedagógia, a hadászat, valamint a harcászat és a hadművelet.

Végül, de nem utolsósorban, a Továbbképzési Osztály feladata a haderő állományának további képzése és tanfolyamok szervezése, legyen szó akár diplomás résztvevőkről, akár olyanokról, akiknek a részvételt katonai képesítés nélkül is engedélyezték.

A tudományos kutatás kiemelt célja az egyetemen az ország védelmével kapcsolatos kérdések vizsgálata. Ezek tervezése és nyomon követése a haderő kutatás-fejlesztési tevékenységének részeként történik. A kutatások jelentős része

hivatalos feladatként a honvédség kutatóegységeiben zajlik. A tevékenységet diverzifikálja és egyre nagyobb mértékben egészíti ki a kiválasztott partnerekkel folytatott együttműködés, valamint a – részben külső finanszírozású – kutatási projektek megvalósítása.⁵⁶

Franciaország

Franciaországban a hadtudomány olyan tudományt jelent, amely számos tudományág eredményeinek egyesítésével lehetővé teszi az ország katonai védelmi politikájának minél hatékonyabb végrehajtását. Ehhez pedig kutatók, teoretikusok, stratégiák, mérnökök és technikusok mind-mind hozzájárulnak.

A hadtudomány a lehető leghatékonyabban próbálja meg a katonai eszközöket alkalmazni az adott ország kormányzati politikájában. Vizsgálja az összes olyan eszközt és fegyvert, amelyekkel a válságokra gyors és eredményes válasz adható, és magában foglalja a múlt csatáira építő katonai elméletek kidolgozását is, amelyeket a védelmi vagy támadási stratégiáknál alkalmaznak. A cél a nemzeti haderő támadási vagy reagálási képességének javítása, a legjobb stratégiák és hadianyagok azonosításával.

A katonai kiképzésben a hadtudomány fogalma magában foglal minden olyan területet, amely konfliktuskezelés esetén releváns lehet, mint például a hírszerzés, a hadfelszerelés, a konfliktusszimuláció, a statisztika és a logisztika, a háború művészete, a hadijog, a kiképzés, a katonaföldrajz, a hadtörténelem, a haditechnika, a hadelmélet, a katonapszichológia, a katonai szociológia, a doktrínák, a hadászat és a harcászat (légicsapás, stratégiai bombázás, pszichológiai hadviselés), a védekezési rendszer vagy a katonai igazságszolgáltatás.

Az *École militaire* francia katonai akadémiát Madame de Pompadour kezdeményezésére és XV. Lajos francia király támogatásával alapították,⁵⁷ és 1751-ben épült fel Párizsban, a Szajna bal partján fekvő Grenelle-síkságon, nem messze az Invalidusok házától. Napjainkban az *École militaire* több intézményt egyesít: magában foglalja a Felsőfokú Katonai Tanulmányok Központját (*Centre des hautes études militaires*), a Hadiiskolát (*École de guerre*), a Stratégiai Kutatóintézetet (*Institut de recherche stratégique de l'École militaire*) és a fegyveres erők egyéb intézményeit, többek között a Szárazföldi Haderő Felsőoktatási

⁵⁶ Maanpuolustuskorkeakoulu: *Tutkimushankkeet* (é. n.).

⁵⁷ École militaire (France). *Wikipédia*, 2022. augusztus 13.

Intézményét is (*Collège de l'enseignement supérieur de l'armée de terre*). Franciaországban nemcsak az *École militaire*, hanem a közeli, 1997-ben alapított Gazdasági Hadiiskola (*École de guerre économique*) nevű magánintézmény is képez szakembereket. A tény, hogy az intézmény a párizsi Alkalmazott Üzleti Tudományok Főiskolájának (*École supérieure libre des sciences commerciales appliquées*) része, azt jelzi, hogy a menedzsmentelméletek közel állnak a katonai tudományos gondolkodáshoz.

A vezetőképzésben a hadtudomány fontos kutatási terület. Franciaországban a tisztképzés két részből áll, és összesen öt évig tart. Az első két év a Saint-cyri Katonai Középiskola (*Lycée militaire de Saint-Cyr*) egyetemi felkészítő tanfolyamán zajlik Versailles közelében, majd három év katonai és tudományos képzés következik a francia hadsereg Saint-cyri Katonai Akadémiáján (*École spéciale militaire de Saint-Cyr*) Coëtquidanban, Bretagne régióban. A tanulmányok első két évében általános tudományos alapképzésben vesznek részt a hallgatók a három terület valamelyikén (humán tudományok, természettudományok vagy közgazdasági alapismeretek). Az ezt követő hároméves képzést a Saint-cyri Katonai Akadémián tartják, amely egyfajta átmenet az egyetemi képzés és a katonai kiképzés között. A tananyagot a katonai és a tudományos képzés váltakozása jellemzi. Előbbi tartalmazza azokat az elméleti és gyakorlati katonai kiképzési célokat, amelyek lehetővé teszik a tisztjelölt számára a későbbi szakaszszintű vezetést. A katonai szektor az alapkiképzésen kívül magában foglalja a parancsnoki képzést, a harcászati és speciális katonai kiképzést is, mint például az ejtőernyős kiképzést, a különleges erők vadászrepülő kiképzését, a guyanai trópusi esőerdőkben való missziót, valamint a hegyi és téli harcokat. Az akadémiai képzés három választható területre oszlik, és tartalmazza a személyzeti és szervezeti menedzsmentet, a nemzetközi kapcsolatokat és a stratégiai tanulmányokat, valamint a mérnöki szakirányt. A hadtudomány fogalma azonban nem kíséri végig a teljes tantervet. Ehelyett az akadémiai képzési területekbe beépülnek a hadtudományhoz általában kapcsolódó tárgyak, mint például a hadtörténet, a katonaföldrajz, a stratégia vagy az európai biztonságpolitika.

Az iskola előnyben részesíti a kadéto, a hadsereg és a védelem képzése szempontjából hasznos kutatási kérdéseket és programokat azzal, hogy két fő célra, a kiképzést és a honvédelmet szolgáló kutatásokra összpontosít.⁵⁸

⁵⁸ Kapcsolódó információk: Ministère des Armées: *Les pôles de recherche*. 2021. június 4.

Görögország

Definíció szerint Görögországban hadtudomány alatt azt az elméleti és alkalmazott tudományt értik, amely egy ország vagy szövetség védelmi politikájának gyakorlati megvalósításával foglalkozik, valamint szisztematikus, tudományos metodikájú kutatásokat végeznek ennek részeként, kimondottan a katonai képességekkel kapcsolatban. Ezek lehetnek: elméletek, eljárások, szervezetek, vezetés, tervezés, harcászat, infrastruktúra, fegyverrendszerek és felszerelések.

A hadtudomány más tudományágaktól is átvész eszközöket és eljárásokat, miközben különös figyelmet fordít a vezetői képességek fejlesztésére, a döntéshozatali képességek javítására, valamint a különböző szervezeti kérdésekre. Ebben a kontextusban vizsgálva a diszciplína a személyes fejlődésre koncentrál, azokra a képességekre és értékekre, amelyek a későbbi vezetési helyzetekben szükségesek lehetnek.

A görög értelmezés szerint a hadtudomány részét képezik az olyan tantárgyak is, mint a filozófia (etika és ismeretelmélet), pszichológia, szociológia, vezetéstudomány, hadijog, tengeri jog, nemzetközi szervezetek, döntésméletek, üzleti kutatás, katonaföldrajz, tengerkutatás, meteorológia, hadtörténelem, hadászat, geopolitika, harcászat, fegyverrendszerek és technológiák, haditengerészeti mérnöki tanulmányok stb. Szárazföldi, légi és tengeri hadművészetet és hadtudományt a görög fegyveres erők különböző akadémiáin és felsőfokú tanfolyamain oktatnak.

A Görög Katonai Akadémia (*Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων*) megalapítása – amelyet általában csak *Evelpidon*ként emlegetnek – Ioannis Kapodisztriasznak, a modern Görögország első kormányzójának víziója volt.⁵⁹ 1828 júniusában ő alapította meg az intézményt, és szintén ő volt az, aki az első öt hallgatót *evelpides*nek, azaz 'nagy remények hordozója'-nak nevezte.

Az Evelpidon története szorosan egybeforr a modern Görögország történetével, hiszen kiváló alapokat biztosított olyan személyek felemelkedéséhez, akik később fontos szerepet játszottak országuk történelmében. Természetesen az akadémia a görög nép minden fegyveres harcából kivette a részét, hiszen ez volt a bölcsője azoknak a tiszteknek, akik hősiességükkel kitűntek, és számosan életüket áldozták a hazáért. A haza szolgálatában végzett áldozatos munkájáért az intézményt számos elismeréssel illették, amelyek közül kiemelkedik a grög államtól 1926-ban kapott hadizászló. 1931-ben a Katonai Bátorságért

⁵⁹ Lásd <https://sse.army.gr/en/home-en/>.

érem A osztályával, 1943-ban a Háborús Kereszt A osztályával, 1946-ban a Vitéz Cselekedetekért érdeméremmel, 1978-ban pedig a Királyi Rend nagykeresztjével tüntették ki. Az akadémia alapvető célja, hogy a görög fegyveres erőket olyan kompetens vezetőkkel lássa el, akik jártasak a hadtudományban, katonai környezetben élnek, és többoldalú, katonai és felsőoktatási képzést is kaptak.⁶⁰

Az intézménybe jelentkező kadétoknak a görög egyetemi felvételi rendszeren keresztül kell benyújtaniuk a jelentkezésüket, ahogy az ország többi egyetemére is tennék ezt. Maga a képzés négy évig tart. Minden egyes tanév két félévből áll. A téli félévnek nevezett szemeszter szeptemberben kezdődik és februárig tart, míg a tavaszi félév márciusban indul, és augusztusban ér véget. Minden félévben van a kadétoknak elméleti és gyakorlati foglalkozásuk. A tanév hossza mindig 39 hét, ebből 26 az oktatás, és 13 a katonai kiképzés. Minden félévben négy hét a vizsgaidőszak, és 8 hét szünet jár a kadétoknak évente.⁶¹

Az akadémia széles körű felsőfokú tudással vértézi fel a hallgatóit, amely nemcsak kiegészíti, hanem ki is tágitja a katonai kiképzés során szerzett ismereteket – a bölcsészeti és társadalomtudományi területektől, történettudománytól, pszichológiától kezdve az alkalmazott tudományokon át a kémiai és a mérnöki tanulmányokig számos területen.

A katonai kiképzés is elkezdődik már az első évben, amikor a kadétok alapkiképzésen vesznek részt, majd a további években is folytatódik, egészen addig, amíg jártasságot nem szereznek a raj és a szakasz vezetésében, és meg nem tanulják a gyalogsági század alapvető felépítését és funkcióit. A kadétokat szervezetileg két zászlóaljba osztják be, amelyek egy közös ezredet alkotnak. A képzés és a kiképzés is Vari környékén zajlik, de más görög területeket is igénybe vesznek.

A testnevelés nagyon fontos szerepet tölt be a kadétok életében, hiszen egyrészt ez készíti fel őket arra, hogy a katonai élet minden megpróbáltatását kibírják, másrészt pedig lehetővé teszi, hogy a jövőben, már kiképzőként a saját beosztottaik fizikai erőnlétét növeljék. Az intenzív testnevelési program mellett az akadémia minden évben sportversenyt rendez a két zászlóalj között, különböző sportágakban. Az Evelpidon mindig jól szerepel a három haderőnem (szárazföldi erők, légierő, haditengerészet) katonai akadémiai közt szervezett hasonló versenyeken is.

⁶⁰ Hellenic Military Academy. *Wikipedia*, 2022. július 2.

⁶¹ Lásd <https://sse.army.gr/en/graduation-prospects/>.

Az akadémia a nemzetközi egyetemi vérkeringésnek is része: napjainkban közel 20 országból fogad hallgatókat. Ez a hozzáállás olyan küldetéssel ruházza fel, amelynek lényege, hogy a görög erkölcsi értékeket és szokásokat az ország határain kívülre is közvetítse. Minden kadétnek – nemre vagy nemzetiségre való tekintet nélkül – ugyanazon intenzív oktatási és kiképzési programon kell átesnie.

A képzés a továbbtanuláshoz is jó alapot biztosít, mert az Evelpidont végzetek közül sokan folytatják tanulmányaik posztgraduális vagy egyéb, alapszakos képzéseken mind Görögországban, mind pedig külföldön. Hogy a kadétkból megfelelő vezetők váljanak, az oktatói gárda példaképként áll a felvételt nyert hallgatók előtt, ezzel is biztosítva a megfelelő gondolkodásmód elsajátítását. Az egyén magas szintű moralitása kötelező elvárás, és minden egyes kadét életét a *Kadétek becsületkódexe* határozza meg.

Az Evelpidon jelenleg is folyamatosan fejleszti a képzési programjait, hogy a jövő görög tisztjeit a lehető legjobb, állandóan fejlődő tudományos képzésben és katonai kiképzésben részesítse.

Hollandia

A holland nyelvben elterjedt szakkifejezés a *krijgswetenschap*, illetve a *krijgskunde*, amelyek lefordítva nagyjából háborús tudományt, háborús tanulmányt, ismereteket, képességet jelentenek (esetleg kevésbé pontosan megfogalmazva, de egy másik létező és használatban lévő szakkifejezéssel összhangban – *krijgskunst* – háborús művészetet). A *krijgswetenschap*, illetve a *krijgskunde* kezdetben minden olyan doktrínának a gyűjtőfogalma volt, amely a hadviselésre vonatkozott, mára azonban olyan területeket is magában foglal, mint a külkapcsolatok, a nemzetközi hadijog és a fegyveres erők hadműveleti vezetése.

Hollandiában 1865. május 6-án alakult meg a Királyi Hadtudományi Társaság (*Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap*, KVBK), amelynek tágabb értelemben vett célja a hadtudomány népszerűsítése, a tudományág kutatási eredményeinek bemutatása. Ennek érdekében olyan platformot és egyben kapcsolati hálót kínál a katonáknak, akadémikusoknak, döntéshozóknak, hallgatóknak és más – akár nem hivatásos – érdekelt feleknek, ahol megvitathatják a béke és biztonság terén elért eredményeket és a fegyveres erők tevékenységéhez kapcsolódó kérdéseket. Tagsága mára meghaladja az ezer főt.

A Királyi Hadtudományi Társaság az 1970-es évektől kiadója a *Militaire Spectator* című tudományos folyóiratnak, amelynek legelső száma azonban 1832-ben jelent meg, így egyben ez Hollandia legrégebbi tudományos folyóirata.⁶² A havonta megjelenő kiadványban a nemzeti és nemzetközi biztonsággal, a fegyveres erők szervezésével, alkalmazásával és tevékenységével kapcsolatos tanulmányokat, véleménycikkeket és könyvkritikákat is publikálnak. A *Militaire Spectator* összes, papíralapon eddig megjelent számát – 1832-ig visszamenőleg – online, digitális formában is meg lehet tekinteni.

Napjainkban a Királyi Hadtudományi Társaság évente átlagosan hatszor szervez előadásokat, amelyeket holland és külföldi akadémikusok, katonák, politikusok tartanak. Ezenfelül minden évben szerveznek tanulmányutat egy-egy híres csatamezőre, így a társaság tagjainak lehetőségük nyílik meglátogatni számos hadtörténelmi szempontból jelentős helyet Hollandiában vagy éppen külföldön. A Holland Védelmi Akadémia (*Koninklijke Militaire Academie*) valamely hallgatója által hadtudományi témában írt legjobb alap- vagy mesterszakos szakdolgozatot szintén minden évben jutalmazták.

A Holland Védelmi Akadémia *Netherlands Defence Academy* a „hadtudományok” kifejezést nemcsak egyik karának nevében használja (Faculty of Military Sciences), hanem az akadémiai képzési programban a „háborús tanulmányok” részeként is, a „hadművészet és hadtudományok” tárgyban. A kar három külön szak oktatását felügyeli: a háborús tanulmányokét (hadtörténelem, hadászat, biztonságpolitika, hadijog, hadviselés), a hadvezetési tanulmányokét (a hadvezetés elmélete, hadigazdaságtan, etika és filozófia), illetve a haditechnikai tanulmányokét (haditechnika, C4I-rendszerek, katonai információs rendszerek, navigációs technológia).

Az akadémia fő kutatási területeit évente határozzák meg egy nyilvánosan elérhető kutatási tervben, amely magában foglalja a témákat és a projekteket is, valamint megnevezi a megbízott vezető kutatót. Hollandiában jellemzően nagy hangsúlyt kap a hadtörténelem és a hadtudomány. Például 2011-ben 23 projekt futott a „háborús tanulmányok” témájában, beleértve az 1870 és 1994 közötti afrikai hadviselés történetét és Hollandia hadtörténetét (Európában és a volt gyarmati területeken).⁶³ Az akadémiai képzés inkább az alapképzés szintjének megfelelő, és kifejezetten az alap- vagy mesterképzési rendszer követelménye-
ihez igazodik.

⁶² KVBK: Over de KVBK (é. n.).

⁶³ Faculteit Militaire Wetenschappen: Research Centres (é. n.).

Lengyelország

Lengyelországban nagy hagyománya van a hadtudománynak, amelyet 2011. március 24-éig önálló tudományágként tekintettek. Ezt követően került ki ebből a besorolásból, mellyel párhuzamosan a társadalomtudományok területe két új diszciplínával bővült: a biztonsági tanulmányokkal és a védelemtudománnyal.

Napjainkban biztonsági és védelmi tanulmányokat a varsói Háborús Tanulmányok Egyetemén (*Akademia Sztuki Wojennej*, ASzWoj) folytathatnak a hallgatók, amely a legmagasabb rangú katonai felsőoktatási intézmény Lengyelországban. Az egyetemet a lengyel Védelmi Minisztérium (*Ministerstwo Obrony Narodowej*) alapította 2016-ban a korábbi Nemzetvédelmi Akadémia (*Akademia Obrony Narodowej*) helyett. Az akkori védelmi miniszter, Wojciech Fałkowski kifejtette, hogy az egyetem átszervezésének fő célja a katona hallgatók arányának növelése volt.

Az ASzWoj és elődei – beleértve többek között az 1919-es alapítású Katonai Főiskolát (*Wyższa Szkoła Wojenna*) – sajátos küldetésük és hosszú fennállásuk révén számos más intézményre is hatással voltak. Az ASzWoj gyökerei egészen 1765-ig nyúlnak vissza, amikor II. Szaniszló Ágost lengyel király megalapította a Kadétiskolát (*Szkoła Rycerska*), a lengyel–litván államszövetség első állami iskoláját. Ezt előbb a Katonai Főiskola (1919–1946, *Wyższa Szkoła Wojenna*), majd a Nemzetvédelmi Akadémia (1991–2016, *Akademia Obrony Narodowej*) követte.

Az ASzWoj alap-, mester- és doktori képzéseket indít, valamint habilitáció megszerzésére is lehetőséget biztosít. Finanszírozásáról a Védelmi Minisztérium gondoskodik, és az intézmény többek között a NATO-val is szoros együttműködést tart fenn.

Kutatási eredményeiket rendszeresen közzéteszik, és vitára bocsátják. Minőségi folyóirataik a következők:⁶⁴

- *Security and Defense Quarterly*: 2013 óta jelenik meg, és az egyik legjelentősebb lengyel tudományos folyóirat a biztonságstudományok területén.
- *Cybersecurity and Law*: a kiberbiztonság különböző – társadalmi, politikai, gazdasági, jogi – aspektusaival foglalkozik.

⁶⁴ Akademia Sztuki Wojennej: Nauka. Czasopisma naukowe (é. n.).

Magyarország

Magyarországon a hadtudomány elismertsége hosszú századokra nyúlik vissza. A magyar történelem ismeretében ezen nem csodálkozhatunk, hiszen háborúk szinte folyamatosan zajlottak Európának ezen a területén, így annak kutatása, törvényszerűségeinek elemzése elengedhetetlen volt. Zrínyi Miklós munkásságával már foglalkoztunk, de további neves hadtudósokat is említenünk kell, mint Tanárky Sándor (1784–1839), Kiss Károly (1793–1866), Baricz György (1779–1840), Szontagh Gusztáv (1793–1858), Lakos János (1774–1843), Mészáros Lázár (1796–1858), napjainkban pedig M. Szabó Miklós (1942–2021).

A hadtudomány (és 2002-től a katonai műszaki tudomány) Magyarországon jelenleg is elismert tudományág. A Magyar Tudományos Akadémia IX. osztályának egyik meghatározó bizottsága a Hadtudományi Bizottság, illetve a Magyar Hadtudományi Társaságban (MHTT) tömörülnek a hadtudomány művelésében élenjáró és iránta érdeklődő személyek. Az MHTT célja a magyar hadtudomány fejlődésének elősegítése, tagjainak érdekképviselete, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia által 1883-ban létrehozott Hadtudományi Bizottság szellemi örökségének felvállalása, ápolása. Az MHTT által kiadott *Hadtudomány* című lap a legújabb kutatási eredmények elismert közvetítője.

Az oktatás és képzés területén a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán folynak hadtudományi kutatások, és az eredményeket azonnal alkalmazzák az oktatásban. A karon két doktori iskola működik: a hadtudományi és a katonai műszaki. A Hadtudományi Doktori Iskolában a következő kutatási területeken folyik a munka biztonsági tanulmányok; a védelem társadalomtudományi kérdései; a hadművészet elmélete; a hadtörténelem és a hadművészet története; védelemgazdaságtan és logisztika; nemzetbiztonság; védelmi informatika és a kommunikáció elmélete.⁶⁵ A Katonai Műszaki Doktori Iskola kutatási területei: a katonai műszaki infrastruktúra elmélete; haditechnika és robotika; védelmi elektronika, informatika és kommunikáció; katonai környezetbiztonság; katonai logisztika és védelemgazdaság; biztonságtechnika; katasztrófavédelem; légiközlekedés és repülőtechnika.⁶⁶

A hadtudomány és a katonai műszaki tudomány eredményeinek bemutatására a már említett *Hadtudomány* mellett más lapok is rendelkezésre állnak.

⁶⁵ Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola: *A Hadtudományi Doktori Iskola kutatási témái a 2022/2023-as évre* (é. n.).

⁶⁶ Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Műszaki Doktori Iskola: *Doktori iskolánkról. Kutatási területek* (é. n.).

Így – a teljesség igénye nélkül – az *AARMS*, a *Haditechnika*, a *Hadmérnök*, a *Hadtörténelmi Közlemények*, a *Hadtudományi Szemle*, a *Honvédorvos*, a *Honvédségi Szemle*, a *Műszaki Katonai Közlöny*, a *Nemzetbiztonsági Szemle*, a *Nemzet és Biztonság*, a *Repüléstudományi Közlemények*.⁶⁷

Magyarországon a hadtudomány tartalmának, kutatásainak meghatározása állandó napirenden van. Manapság a terület szakértői – a nemzetközi trendekre is figyelemmel – a következő kutatási irányokat tartják fontosnak: hadelmélet és hadviselés; stratégia-készítés és védelmi tervezés; a Magyar Honvédség jövőképe; honvédelem és jó kormányzás; országvédelem; humán- és személyügyi munka; nemzetközi válságkezelés és békefenntartás; hadtörténelem, hagyományörzés és civil-katonai kapcsolatok. Ezzel párhuzamosan kiemelt figyelmet fordítanak arra, hogy növeljék a más tudományágak, diszciplínák és kutatóhelyek képviselőivel folytatott együttműködés hatékonyságát. Ebből következően olyan kutatási területek is megjelentek a hadtudomány fókuszában, mint a terrorizmus elleni harc feladatai, a kiberháború és kibervédelem, a védelmi célú robotikai kutatások, a haderő alkalmazása migrációs válságban, a katasztrófavédelem és a Magyar Honvédség lehetőségei, valamint a környezetbiztonság és a fegyveres erők.⁶⁸

Nagy-Britannia

Az ismert és elismert, nagyhírű Sandhursti Királyi Katonai Akadémia (*Royal Military Academy Sandhurst*) képzéseiben nem használják már a „hadtudomány” kifejezést. Körülbelül az 1950-es évekig a könyvtárban még létezett egy általános „hadművészet és hadtudomány” kategória, amely alá tartozott a hadászat, a harcászat, a tüzérség, a lőszer, a gyalogság stb. témaköre is.

Napjainkban a „háborús tanulmányok” (*war studies*) kifejezés az elterjedt, és ezt használják a hadviselés elméleti, valamint gyakorlati vizsgálatára és a hadtörténelemre is. A Sandhursti Királyi Katonai Akadémia nem egyetemként vagy főiskolaként működik, így a képzései általánosságban nem érhetők el a nagyközönség számára, viszont a felvételt nyerő kadétnak közel nyolcvan százaléka már eleve rendelkezik egyetemi diplomával, főként alapszakossal, néhányukat azonban akár középfokú végzettséggel is felveszik. Mindemellett

⁶⁷ Hadtudományi Bizottság: *Hadtudományi folyóiratok gyűjteménye* (é. n.).

⁶⁸ Boda József et al.: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 144. (2016), 3. 3–19.

az akadémia azok előtt a katonák előtt is nyitva áll, akik a szolgálatukkal vívták ki maguknak a lehetőséget és a kiválasztást. Jelenleg a Sandhursti Királyi Katonai Akadémián a már említett könyvtár mellett három tanszék képez önálló szervezeti egészet:

1. Kommunikáció és Alkalmazott Viselkedéstudományi Tanszék (motiváció és csapatépítés, kommunikáció és befolyásolás, problémamegoldás és kreatív gondolkodás, vezetés és változásmenedzsment);
2. Védelemi és Nemzetközi Ügyek Tanszék (nemzetközi biztonság, európai biztonság, brit biztonság, hadijog, regionális konfliktusok és a katonai erő alkalmazása);
3. Háborús Tanulmányok Tanszék (hadelmélet, manőverező hadviselés, expedíciós műveletek, felkelések és felkelésellenes műveletek).

Az elméleti és gyakorlati kiképzést egy három részre osztott, 48 héten át tartó tanfolyamon végzik el a kadétek. Az első rész tartalmazza az alapkiképzés céljait, amelyek a vezetési ismeretek, a harcászat, a térképolvasás, a helyőrségen kívüli élet, a fegyverek kezelése, az alaki foglalkozás, a testnevelés és a személyes adminisztráció. A második rész inkább az elméletre koncentrál, amely a hagyományos hadviselésről, a nemzetközi ügyekről, a vezetéstudományról és a pszichológiáról szóló témákat ölel fel, majd ezt a részt egy gyakorlati, ügynevezett „kalandkiképzéssel” (*adventure training*) zárják. Az utolsó, harmadik szekció 14 hétig tart, amelynek során a kadétek ismereteket szereznek a felkelésellenes és a békefenntartó műveletekről, valamint terepgyakorlaton és éleslövészetben is részt vesznek. A képzés végén a tiszteket szakaszparancsnokká nevezik ki.

Ami a magasabb szintű tisztképzést illeti, azt 1998 óta Nagy-Britanniában az Összhaderőnemi Parancsnoki és Törzstiszti Iskola (*Joint Services Command and Staff College*, JSCSC) végzi az Oxfordshire-ben található Shrivenhamben, Az intézmény része az Egyesült Királyság Védelmi Akadémiájának (*Defence Academy of the United Kingdom*), és oktatási-katonai együttműködés köti a világhírű *King's College London*hoz is. Ez utóbbinak van saját Háborús Tanulmányok Tanszéke (*Department of War Studies*), amely a háború és a hadviselés különböző formáit kutatja. A *King's College* hagyományosan az Egyesült Királyság legjobb egyetemei közt szerepel az egyetemi rangsorokban, a Háborús Tanulmányok Tanszék pedig például 2011-ben harmadik volt országos szinten az oktatási teljesítmény tekintetében, csak Oxford és Cambridge előzte meg. Jelenleg tizenöt különböző mesterszak közül választhatnak a jelentkezők, köztük olyanokat, mint a háborús tanulmányok; a konfliktus, biztonság és fejlődés; a hadviselés

története; a háború a modern időkben; a terrorizmus és a társadalom; a biztonság és tudomány; a nemzetközi kapcsolatok; és végül, de nem utolsósorban a nemzetközi konfliktusok. Az említett Összhaderőnemi Parancsnoki és Törzstiszti Iskola mellett az Egyesült Királyság Védelmi Akadémiájának szervezetébe tartozik még a brit Királyi Védelmi Tanulmányok Főiskolája (*Royal College of Defence Studies*), a Menedzsment- és Műszaki Főiskola (*College of Management and Technology*) és a Fegyveres Erők Kápláni Központja (*The Armed Forces Chaplaincy Centre*) is. Habár maga a hadtudomány kifejezés nem jelenik meg ezeknek az intézményeknek a tanrendjében sem, a témakörébe tartozó tárgyak, mint például a hadászat, a vezetéstudomány vagy a biztonsági tanulmányok oktatása jelen van. Összhangban a saját magáról kialakított képpel, az Összhaderőnemi Parancsnoki és Törzstiszti Iskola olyan intézménynek határozza meg magát, amely a hallgatóit elsősorban nem a múltbéli konfliktusok szakértőivé teszi, hanem a jövőbeni krízisek kezelésére készíti fel, amit a King's College Londonnal fennálló együttműködésnek köszönhetően a legkiválóbb szinten képes is elvégezni.

Nagy-Britannia példája azt mutatja, hogy nem feltétlenül szükséges kifejezetten katonai egyetemmel rendelkeznie egy országnak a hadtudomány kutatásához és oktatásához. Valamint az is jól látható, hogy a hadtudományi képzéshez is hasznos, ha megfelelő együttműködések állnak fenn civil felsőoktatási intézményekkel. Így a különböző tudományterületek és tudományágak erősítik egymást, felhasználva a más területek adta lehetőségeket, módszereket és eszközöket.

Norvégia

Norvégiában a „hadtudomány” fogalmát sem nyilvános értekezésekben, sem pedig az Erasmus+-programban is részt vevő Védelmi Egyetemen (*Forsvarets høyskole*, FHS) nem használják. Helyette inkább a „hadművelési tanulmányok” kifejezés terjedt el, amely tartalmában a haderővel és annak vezetésével foglalkozik.

Az intézmény részeként működő katonai főiskola (*Krigsskolen*) a Védelmi Tanulmányok Tanszékből, a Parancsnoki Iskolából (*Befalsskolen*), a Légierő Iskolájából (*Luftkrigsskolen*), a Tengeri Hadviselési Iskolából (*Sjøkrigsskolen*), a Kibervédelmi Iskolából (*Cyberingeniørskolen*) és a Vezérkari Iskolából (*Stabs-skolen*) áll.

A Védelmi Egyetem akkreditált felsőoktatási intézmény, amelynek fő feladata olyan kutatás és fejlesztés elősegítése, amely a folyamatosan változó

technológiai, társadalmi, politikai és kulturális körülmények mellett is hozzájárul a fegyveres erők és a társadalom igényeinek betöltéséhez. Az intézménybe azok jelentkezhetnek, akik korábban elvégeztek egy alapfokú tiszti tanfolyamot. A választható három, egyaránt hároméves alapképzés a Hadművelési Tanulmányok (*Krigsskolen Operative*), a Műszaki Tanulmányok (*Krigsskolen Ingeniør*), illetve a Logisztikai Tanulmányok (*Krigsskolen Logistics*). Közelebbről megvizsgálva a hat féléves oktatási programot, látható, hogy a tisztképzés során oktatják a „hadtudomány” jellegzetes területeit, mint a harcászat, a hagyományos hadviselés és hadászat, a nemzetközi válságkezelés és a békétámogató műveletek, a katonai vezetés és etika, a haditechnika, a katonaföldrajz, a hadtörténelem és hadijog. Az intézménynek saját kutatási és fejlesztési részlege van, kutatási eredményeiket nemzetközi tudományos folyóiratokban (például *Journal of Strategic Studies*) rendszeresen publikálják. A hadművelési képzésen végzett hallgatók vezetői és hadművelési alapszakos diplomát kapnak.

A haladó, emelt szintű tisztképzés szintén a Védelmi Egyetemen zajlik. Ezen belül a hallgatók választhatnak, hogy két félév után törzstiszti képesítéssel befejezik tanulmányaikat, vagy pedig négy félév után mesterszakos diplomát szereznek. A kurzus magában foglalja a hadászatot, a nemzetközi műveleteket, a nemzetközi humanitárius jogot, a hadtörténetet és hadelméletet, a biztonságpolitikát, valamint a norvég és nemzetközi politikát.

Olaszország

Olaszországban a hadtudománynál elterjedtebb fogalom a hadművészet. A hadművészet az a tudomány, amely a fegyveres erők béke és háború idején történő alkalmazását szabályozó elvek, módszerek és eljárások tanulmányozásával foglalkozik. A hadművészetet öt külön ágra lehet felosztani: hadászat, hadművelési művészet, harcászat, katonai logisztika és hadseregszervezés.

A hadászat – a maga politikai-katonai értelmében – a rendelkezésre álló erőforrások háborús célokra való legjobb felhasználásának művészete. Ebből kifolyólag a hadászat a hadművészetnek az az ága, amely a hadműveletek általános elveit tanulmányozza, meghatározza és koordinálja a háború tervét, de nem csak katonai szempontok szerint.

A hadművelési művészet fogalma a különböző típusú erők (hadtestek, hadseregek, hadseregcsoportok, flották) által végrehajtott kombinált és autonóm

haderónemek közötti műveletek előkészítésének és végrehajtásának elmélete és gyakorlata.

A harcászat alegység szinten foglalkozik a katonai erő alkalmazási módjaival.

A katonai logisztika (vagy egyszerűen csak logisztika) olyan tevékenységekkel foglalkozik, amelyeknek célja, hogy a fegyveres erők számára biztosítsák az élethez, a mozgáshoz és a harchoz szükséges ellátást a lehető leghatékonyabb módon.

Végül a hadseregszervezés a hadművészet azon ága, amely a fegyveres erők szervezeti vonatkozásait vizsgálja a személyi állomány vezetésének szintjén. A szervezeti tudományágak elődjének is tekinthető, hiszen az üzleti életben számos alapvetet kölcsönöztek innen.

Noha a Modenai Katonai Akadémia (*Accademia militare di Modena*) nem a hagyományos értelemben vett egyetem, mégis egyetemi szintű tisztképzést nyújt. Missziója, hogy az egyetemi képzést biztosítsa az olasz fegyveres erők leendő tisztjei számára. A Modena történelmi városközpontjában található Dózse-palotában (*Palazzo Ducale*) jött létre a világon első ilyen katonai felsőoktatási intézményként. Kezdetben Torinóban működött, amely akkor még a Savoyai Hercegség része volt. 1669-ben II. Károly Emánuel savoyai herceg javaslata volt egy olyan akadémia létrehozása, ahol a Savoyai-házhoz hű katonai vezetőket képezték volna. Ezt követően megkezdte a megálmodott akadémia tervezését, valamint a személyzet és az anyagi források összegyűjtését. Korai halála miatt viszont csak hosszú évekkel később, 1678. január 1-jén nyithatta meg azt Maria Giovanna Battista, II. Károly Emánuel özvegye. Ez volt tehát az első katonai oktatási intézmény a világon, megelőzve a szentpétervári tüzérségi akadémiát (1717), a londoni (woolwichi) Királyi Katonai Akadémiát (1741, *Royal Military Academy*), a párizsi Katonai Iskolát (1750, *École militaire*) és az amerikai West Point katonai akadémiát (1802) is.

Az akadémia két fő egységből áll, az Akadémiai Osztályból és a Hallgatói Ezredből. Az Akadémiai Osztály felépítése a következő: az Egyetemi Tanulmányok és Kapcsolatok Tanszéke felelős az órák és az egyetemi tevékenységek megszervezéséért, valamint a Modenai és Reggio Emilia-i Egyetemmel (*Università di Modena e Reggio Emilia*) és más egyetemekkel való kapcsolatokért. A Testnevelési Tanszék foglalkozik a hallgatók fizikai felkészítésével és a sportesemények megszervezésével. A Didaktikai és Minőség-ellenőrzési Tanszék a tanulmányok belső minőség-ellenőrzésére szakosodott, az Idegen Nyelvi Tanszék pedig a hallgatók idegen nyelvi kompetenciáinak fejlesztését végzi.⁶⁹

⁶⁹ Accademia militare di Modena. *Wikipedia*, 2022. augusztus 22.

A Modenai Katonai Akadémián a tisztképzés két évig tart, amelynek elvégzésével a hallgatók hadnagyi rangot kapnak. Két év után Torinóban folytathatják a tanulmányaikat, ahol alapfokú végzettséget szereznek hadászati tudományokból attól függő területen, hogy melyik fegyvernemhez tartoznak (a gyalogság, a lovasság és a tüzérség tisztjei politikai-szervezeti, a műszaki alakulatok és a logisztikai tisztek műszaki, az Igazgatási és Gazdasági Testület tisztjei pedig adminisztratív területen). A képzés harmadik évében a hadnagyokat előléptetik főhadnagyká.

Miután megszerzik az egyszerre egyetemközi (Modenai és Reggio Emilia-i Egyetem) és karközi – Jogi, Államtudományi, Matematikai, Fizikai és Természettudományok, valamint Közgazdaságtani Kar – képzést záró alapfokú diplomát a harmadik év végén, a hallgatók a hadászati tudományok szak öt kétéves – kizárólag a Torinói Egyetem kurzusaként elérhető – mesterképzésének egyikén folytatják tanulmányaikat: 1. szervezeti tanulmányok; 2. hírközlési tanulmányok; 3. katonai műszaki tanulmányok; 4. szállítási és ellátmányi tanulmányok; 5. adminisztratív tanulmányok.

Az alapképzésen felül a magasabb rangú tiszteknek (századosoknak, ritkábban őrnagyoknak) is lehetőségük van arra, hogy az akadémián – elsősorban vezérkari – tanulmányokat folytassanak. Emellett a Torinói Egyetem indít egy hadászati tanulmányok című, hároméves képzést is, amelyre csak civilek jelentkezhetnek, korlátozott számban. Ők az alapfokú diploma megszerzése után a hadászati és politikaszervezés-tudományi szakon folytathatják ez irányú tanulmányaikat, valamint tandíj fejében a többi tiszti szakra is beléphetnek.

Portugália

A „hadtudomány” (*ciência militar*) fogalma Portugáliában elterjedt és elfogadott. A Lisszabonban székelő Katonai Akadémia (*Academia Militar*) a terminust kétféleképpen használja: egyfelől a mesterszakot végzett hallgatók diplomájának megnevezésében, másfelől annak a tanszéknek az elnevezésében is, amely az összes hadtudományi tantárgyat oktatja az egyetemen belül. Fel fogásában a hadtudomány multidiszciplináris tudást ad a katonai képességek fejlesztésére és alkalmazására, amely számos területen hasznosítható. Ilyen például a nemzeti joghatóság alá tartozó területek védelme, felügyelete, ellenőrzése és biztonsága, a válságokra, konfliktusokra és összetett vészhelyzetekre adott válaszok, a humanitárius és békemissziók, a fejlesztések és a jólét

támogatása katonai eszközökkel, a katonai együttműködés, valamint a belbiztonsági műveletek.

A hadtudományt a következő részekre osztják fel: válsághelyzet és fegyveres konfliktusok tanulmányozása, hadműveletek, haditechnika és technológia, emberi viselkedés és egészség, belbiztonsági és bűnügyi jelenségek.

Az integrált hadtudományi mesterképzés az egyetem Hadtudományi Tan-
székén érhető el, amelynek célja olyan tisztek kiképzése a hadsereg és a Portu-
gál Köztársasági Gárda (*Guardia Nacional Republicana*, GNR) számára, akik
rendelkeznek a törvényben előírt feladataik ellátásához szükséges készségekkel.

Ilyen törvényi kötelezettségek a következők:

- a feladatok végrehajtására vonatkozó kompetenciák elsajátítása;
- az egyéni fejlődés elősegítése az ellenőrzési tevékenységek, irányítás és vezetés terén, a fegyveres konfliktusra jellemző kockázatos és bizonytalan helyzetekben;
- a védelmi igényekre reagálva parancsnoki kompetenciával és képességekkel rendelkező testületek felkészítése;
- a műszaki-technológiai alapok biztosítása a műszaki funkciók ellátásához nélkülözhetetlen szakmai ismeretek kielégítésére;
- a szilárd katonai, erkölcsi és állampolgári neveléssel támogatott magatartásformálás biztosítása a parancsnoki, irányítási és vezetői tulajdonságok kialakítása érdekében;
- az elemző, szintetizáló, kritikai és kreatív önálló gondolkodási készségek fejlesztése.⁷⁰

Portugáliában a katonai akadémiai képzés öttől hét évig tart, és megfelel a bolognai folyamat követelményeinek, amely szerint három szinten szerezhettek a hallgatók diplomát: alapképzésben, mesterképzésben és doktori (PhD-) képzésben.

A doktori (PhD-) képzésben lehetőség van fokozatot szerezni a Történelmi, biztonsági és védelmi tanulmányok (*História, Estudos de Segurança e Defesa*) doktori program területén. Az Instituto Universitário de Lisboa egyetemmel együttműködésben folyó képzés hat szemeszterből áll, és három részterületre összpontosít: történeti tanulmányok és kutatások, védelmi és biztonsági tanulmányok és kutatások, nemzetközi kapcsolati tanulmányok és kutatások.⁷¹

⁷⁰ Academia Militar: *Licenciatura em Ciências Militares, no Ramo de Administração* (é. n.).

⁷¹ Academia Militar: *História, Estudos de Segurança e Defesa* (é. n.).

Románia

Az országban a legmagasabb szintű hadtudományi képzés a bukaresti I. Károly Nemzetvédelmi Egyetemen (*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”*, UNAp) folyik. Az egyetemet 1889-ben alapította Ștefan Fălcoianu, és kezdetben a Hadi Főiskola (*Școala Superioară de Război*) nevet viselte. 2005-ben I. Károly nevét vette fel, mottója „a kemény munka mindent legyőz”, és célja olyan katonai és civil szakemberek képzése, akik jártasak a biztonság és a védelem területén. Az intézményben az illetékes hatóságok kérésére ezeken a területeken tudományos kutatásokat is végeznek. Ezenfelül az oktatásügyi miniszter 1995. évi 3709. rendelete értelmében a hadtudományi doktori képzésen az alábbi specializációk és kutatási témakörök érhetők el: a hadtudomány általános elmélete; hadművészet; hadtörténelem; katonaföldrajz; csapatképzés és oktatáselmélet; a hadsereg szervezése, mozgósítása és a nemzetgazdaság; katonai logisztika; hadvezetés; biztonsági és védelmi rendszerek; doktrínák.

Szintén meghatározó katonai intézmény Romániában a Nicolae Bălcescu Szárazföldihaderő-kiképző Akadémia (*Academia Fortelor Terestre „Nicolae Bălcescu”*). Az intézmény Hadtudományi Karának feladata, hogy egyetemi és posztgraduális képzés keretén belül tiszteket képezzen ki a szárazföldi haderő számára, valamint olyan katonai és civil szakembereket, akik az ország védelmével, a közrenddel és a nemzetbiztonsági rendszerekkel magas szinten foglalkoznak. A képzés küldetése összhangban van az akadémia intézményi stratégiájával, és célja általános és specifikus szakmai készségek kialakítása a fegyvernemeknek és katonai szakterületeknek megfelelően. Az intézményben doktori tanulmányok folytatására is lehetőség van.

A tudományos kutatási eredményeket az akadémia lapjában, a *Revista Academiei Fortelor Terestre* című folyóiratban közlik. A lap külföldi szerzők gondolatainak is teret ad.

További hadtudományi folyóirat Romániában az 1864. február 15-én Bukarestben fiatal tisztek egy csoportjának kezdeményezésére megjelent, független kiadású *România Militară*, amelynek borítóján a „Hadtudomány, művészet és történelem” mottó állt,⁷² s amelyet az 1898. évi 3663. királyi rendelet a román vezérkar hivatalos kiadványává nyilvánított. 1989-ig több címen is létezett (*Revista militară generală*, *Cultura militară* és *Probleme de artă militară*), 1990 óta pedig *Gândirea militară românească* címen jelenik meg, évente

⁷² Istoric. *Gândirea militară românească* (é. n.)

hat számmal. Angol nyelvű változata (*Romanian Military Thinking*) 2005 óta negyedévente elérhető.

Spanyolország

Spanyolországban a „hadtudomány” mint fogalom nem jelenik meg a katonai képzés területén. A 2010/2011-es tanév elején bevezetett tisztképzési terv a szárazföldi erők, a légierő, valamint a haditengerészet részére egyetemi végzettséget és mérnöki képzést ad. Ugyanakkor az Általános Katonai Akadémián (*Academia General Militar*) és a Haditengerészeti Akadémián (*Escuela Naval Militar*) folyó tiszti felsőoktatás öt éve alatt a képzés elsősorban katonai témákkal foglalkozik.

A katonai akadémia széles körben elismert Stratégiai Tanulmányok Intézetének (*Institut Centro de Estudios Estratégicos*) kiadásában megjelent *Hadtudományi tanulmányok – Módszertani szempontok* című könyv a katonai-tudományos kutatás fő elveit tárgyalja.⁷³ A könyvvel a szerzők célja, hogy népszerűsítve hozzájáruljanak olyan érvényes, megbízható és objektív tudás fejlesztéséhez, amely lehetővé teszi, hogy a tudomány e területén tapasztalható különféle jelenségeket és az ezekben rejlő összetett összefüggéseket meg lehessen érteni.

A spanyol szakértői álláspont szerint a hadtudomány a társadalomtudományok egyik tudományága, amely a háború jelenségét vizsgálja. A kutatások ezért arra törekednek, hogy alaposan megértsék ezt a jelenséget, és olyan irányvonalakat és elveket állítsanak fel, amelyek segítik a társadalmakat a fegyveres konfliktusok lehető leghatékonyabb megelőzésében és a béke elérésében. A könyv négy fejezete a katonai kutatások kulcselemeit tartalmazza, különös tekintettel a vezérkar tevékenységére. Szerzői (Mario Arteaga Velásquez, a nemzetközi kapcsolatok doktora, Mario Herrera Muñoz politológus és kutató, Pablo Peñaloza Aragonés professzor, Dora Cervantes Deboni professzor, Marjorie Gallardo Castañeda professzor, Andrea Gaete Moreno szociológus, María del Mar Ballesteros Aguado közgazdász és Guisela Rojas Zeballos professzor) a tudomány módszertana és a vezérkar feladatai közötti szoros kapcsolattal foglalkoznak, számos fogalmi magyarázatot adva, valamint vizsgálják a hadtudomány elméleti keretrendszerét, a kvantitatív és a kvalitatív adatok elemzésének és értelmezésének módszereit,

⁷³ Mario Arteaga Velásquez (szerk.): *Investigación en Ciencias Militares. Claves metodológicas*. (h. n.), Centro de Estudios Estratégicos, 2017.

technikáit, levonva a szükséges tudományos következtetéseket is. Bár a könyv tartalma nem meríti ki a témát, megadja a módszertani magyarázatot e kihívások sikeres kezeléséhez, ami kétségtelenül a tudományág megerősödéséhez vezet.

A hadsereg vezérkarát 1810-ben alapították, majd 1842-ben megalakult a vezérkari iskola is. 1999-ben egy szerkezeti átalakítási folyamat eredményeként a honvédség és a haditengerészet különböző tiszti iskolái a fegyveres erők akadémiaja alatt egyesültek, amely a vezérkari tanfolyamok lebonyolításáért és a végrehajtásáért, az általános hatósági feladatok ellátásáért, valamint a fegyveres erők doktrínájának egyéb kutatási, elemző és közzétételi tevékenységeiért is felelős.

A Nemzetvédelmi Tanulmányok Felsőfokú Központja (*Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional*) mint a fő közös katonai oktatási központ a honvédelmi felsőoktatási és posztgraduális fokozat megszerzését biztosító intézet. Meghatározza a közös katonai tanulmányok részleteit, amelyekhez a vonatkozó egyezmények révén együttműködést alakít ki állami egyetemekkel, védelmi egyetemi központokkal, illetve más állami és magáncégekkel. Emellett fejleszti a biztonsággal és védelemmel kapcsolatos kutatásokat, ösztönzi az új oktatási koncepciók tanulmányozását, hozzájárul a biztonsági és védelmi kultúra népszerűsítéséhez és támogatásához, valamint elősegíti és fejleszti a hadtörténelemmel kapcsolatos tanulmányokat, kutatásokat és egyéb tevékenységeket is.

Svédország

Svédországban „hadtudomány” alatt olyan tartalmat értenek, amely a háborút, a hadviselést és a konfliktuskezelést kutatja a hadsereg eszközeinek segítségével, illetve azt, hogy a katonai erőforrások hogyan keletkeznek, és azokat hogyan rendezik és használják fel békeidőben, különböző szintű intenzitással. A téma igen széles körű, a kutatást és a megszerzett tudást számos területen hasznosítják, mint például a katonai stratégiaalkotásban és a doktrínák fejlesztésében, köztisztviselők és civilek biztonsági kérdésekkel foglalkozó képzésében vagy civil alapképzés részeként.

Napjainkban a Védelmi Egyetem (*Försvarshögskolan*) a katonai oktatás hosszú hagyományának legújabb állomása Svédországban. A Felsőfokú Tüzérségi Iskolát (*Högre artilleriläroverket*) 1818-ban alapították Mariebergben, Stockholm egyik kerületében. A Védelmi Egyetem 1997-től létezik jelenlegi formájában, amikor is beolvasztották szervezetébe a Svéd Katonai Akadémiát

(Försvarshögskolan). Az egyetemet 2008. január 1-jével integrálták az Oktatási Minisztérium (*Utbildningsdepartementet*) irányítása alá, s ezáltal ugyanolyan tudományos fokozatot adhat hallgatóinak, mint az ország többi egyeteme, 2018-ban pedig akkreditációt szerzett kétéves mesterszakok indításához.⁷⁴

Az egyetem főbb szervezeti egységei: Védelmi Rendszerek Tanszék (*Institutionen för försvarssystem*), Hadtudományi és Hadtörténeti Tanszék (*Institutionen för krigsvetenskap och militärhistoria*), Vezetési és Menedzsment Tanszék (*Institutionen för ledarskap och ledning*), Állam- és Jogtudományi Tanszék (*Institutionen för statsvetenskap och juridik*).

Oktatási és kutatási területei a következők: történelem, különösképpen a hadtörténelem; jog, kiemelve a nemzetközi jogot; hadtudomány; vezetés sajátos körülmények között; vezetéstudomány; haditechnika; politikatudomány, kiemelve a válságkezelést és a nemzetközi együttműködést; biztonságpolitika és stratégia. A felsorolt témák közül a hadtudomány és a haditechnika olyan különleges területet fednek le, amelyet más svéd egyetemen nem lehet tanulmányozni.

Itt érdemes szólnunk arról a kezdeményezésről, amelynek eredménye a *Scandinavian Journal of Military Studies (SJMS)*, egy online, nyílt hozzáférésű folyóirat megjelenítése. A kiadvány elsősorban a katonai szakma szempontjából meghatározó kutatásokat és gyakorlatorientált tanulmányokat tesz közzé. Minden cikket kettős vak szakértői értékelésnek vetnek alá. Az *SJMS* célja a szakértői hálózatok és a katonai tanulmányok Skandinávián belüli kialakítása és megerősítése, de fogadnak más országokból érkező, eredeti kutatási és gyakorlatorientált tanulmányokat is, amelyek a katonai szakma és a katonai tanulmányok tágabb területe szempontjából releváns kérdésekkel foglalkoznak. A folyóiratot a Norvég Védelmi Egyetem, a Svéd Védelmi Egyetem, a Koppenhágai Egyetem, a Svéd Fegyveres Erők és Társadalomtanulmányok Központja és a dán királyi Védelmi Akadémia részvételével működő konzorcium készíti és adja ki.⁷⁵

Szerbia

Szerbiában a hadtudomány fogalma komplett tudásrendszert takar a fegyveres harc és a háború egészének természetéről és tartalmáról.⁷⁶ Targya elsősorban

⁷⁴ Försvarshögskolan, Sverige. *Wikipedia*, 2022. július 14.

⁷⁵ Scandinavian Military Studies. *SJMS*, (é. n.).

⁷⁶ Војна наука. Википедија, 2022. július 23.

a háború és annak lényeges része, a fegyveres harc, valamint a hadművészet elmélete és gyakorlata. Mivel ezek társadalmi jelenségek, a hadtudomány a társadalomtudományok részét képezi, ugyanakkor a természettudomány eredményeit is felhasználja. A hadtudományon kívül számos egyéb tudományág foglalkozik a fegyveres harcokkal és a háborúval, viszont mind-mind a saját módszertanának keretén belül végzi a kutatásokat.

A leginkább elterjedt nézőpont szerint azon tudományágak, amelyek bármilyen aspektusból vizsgálják a fegyveres harcokat és háborúkat, mind a hadtudomány rendszerébe tartoznak, amelynek pedig a háború művészete – a hadászat, a hadművelet és a harcászat – adja a magját. Ezek mind fontos elemét képezik a fegyveres harcok és háborúk jelenségéről, kölcsönös kapcsolatairól és jogi aspektusairól szóló kutatásoknak. Egyéb témák is tartoznak a hadtudomány alá, mint például a hadtörténelem, a katonaföldrajz, a katonai térképészet, a hadseregszervezés elmélete, a vezetéselmélet, a vezetéstudomány, az ellátás és a szállítás.

Szerbiában hadtudományi tanulmányok folytatására a Védelmi Egyetem Hadiakadémiáján (*Војна академија Универзитета одбране*) van lehetőség, amelyet a Szerb Köztársaság kormánya hozott létre 2011. február 24-én a 05.612-1204/2011. számú határozatával. Az egyetem egyedülálló integrációs politikájának célja a felsőoktatási terület fejlesztése az oktatási folyamat színvonalának emelésével, a fiatal kutatók és tudósok szakmai fejlődésének ösztönzésével, a kadétkok tudományos életbe való bevonásával, valamint az egyetem működéséhez és fejlesztéséhez szükséges feltételek megteremtésével.

A független felsőoktatási intézmény három szinten nyújt képzéseket számos tudományágban: a társadalom- és bölcsészettudományok, a műszaki és technológiai, valamint az orvostudományok területein. Doktori (PhD-) fokozat négy tanulmányi programban szerezhető meg – védelmi menedzsment, katonai műszaki tanulmányok, katonai elektronika, illetve anyagtechnológia – a hat-szemeszteres képzés végén.⁷⁷

Akkreditált kutatóhelyként az egyetem alapvető, alkalmazott és fejlesztésre irányuló tudományos és kutatómunkát is végez – elsősorban a katonai védelmet és a biztonságot érintő témákban –, amelyek célja a védelmi rendszerek oktatásának fejlesztése, korszerűsítése. Kutatási eredményeiket a *Vojnotehnički glasnik* című folyóiratban közlik, amely évente négy alkalommal jelenik meg.

⁷⁷ Lásd a Védelmi Egyetem Hadiakadémiája honlapján a doktori képzés leírását: www.va.mod.gov.rs/cir/27/doktorske-studije-27.

Szlovákia

Az 1989-es „bársonyos” forradalmat követően Szlovákia 1992-ben nyerte el önálló államiságát. A korábbi Csehszlovákiában a legjelentősebb katonai oktatási intézmények a történelmi Csehország és Morvaország területén működtek. Ami azonban Szlovákiát illeti, a liptói régióban a katonai oktatásnak nagy történelmi hagyományai vannak. Több mint hatvan éven keresztül itt oktatták és képezték ki azokat a fiatalokat, akik a fegyveres erőkhöz kívántak csatlakozni. Ezért több katonai oktatási intézményt is létrehoztak.

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa (*Národná rada Slovenskej republiky*) 2004. június 30-án elfogadta a 455/2004. törvényt a Milan Rastislav Štefánik Katonai Akadémia (*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika*, AOS) létrehozásáról Liptószentmiklóson. Az intézmény katonai egyetem, de a hagyományos egyetemekkel ellentétben itt nincsenek külön karok.

Szlovákiában a had- vagy védelemtudomány – egy korábbi megfogalmazásban háborús tudomány – olyan diszciplína, amely a háború természetéről és törvényeiről szerez ismereteket, különös tekintettel a hadviselésre, a fegyveres erők és az ország háborúra való felkészítésére, valamint a hadviselés módszereire; továbbá a háborúról mint szervezett fegyveres harcra, az abban részt vevő erőkről és eszközökről, valamint a háború megelőzésének, előkészítésének és megvívásának elveiről, formáiról és módszereiről szóló szisztematikus ismeretek összefoglalása. A hadtudomány ezenfelül a társadalom-, természet- és műszaki tudományok területére jellemző tudományágakból szerzett ismereteket is integrálja.

Az akadémián a tudományos kutatások a biztonság és a katonai védelem kérdéseire irányulnak, és – az állami finanszírozásból fakadóan – elsődlegesen a honvédelmi minisztérium igényeit elégítik ki. Emellett az intézmény részt vesz nemzetközi együttműködésben zajló kutatásokban is, amelyekben uniós és NATO-érdekeltségű témák egyaránt megjelennek.⁷⁸

Az AOS 2006-tól évente két alkalommal angol nyelvű tudományos folyóiratot jelentet meg *Science & Military* címen, hadtudományi, természettudományi és technológiai jellegű, tudományos igényű publikációkkal.

⁷⁸ Akadémia ozbrojených síl: *Veda a výskum Akadémie ozbrojených síl* (é. n.).

Törökország

Törökország az egykori Oszmán Birodalom utódállamaként nagy hagyományokkal rendelkezik a hadviselés terén, és saját megközelítéssel alkotta meg a hadtudomány definícióját. E szerint ez olyan tudományág, amelynek eredményei felhasználhatók az európai hódításokhoz. Európai hadjáratuk során azonban az oszmán erők végül döntő vereséget szenvedtek az 1683-as bécsi, más néven kahlenbergi csatában.⁷⁹ Az európai keresztény erők több döntő csatát vívtak a törökökkel, felszabadították a Magyar Királyságot a török hódoltság alól, és a szultánnak is többször borsot törtek az orra alá.

A modern Törökországban a hadtudomány a háború, a szervezett fegyveres erők elméletének és gyakorlatának, valamint a katonai folyamatoknak, intézményeknek és viselkedésnek a tanulmányozása, amely elsősorban a török védelmi politikának megfelelő katonai képesség elméletével, módszerével és gyakorlataival foglalkozik, és stratégiai, politikai, gazdasági, pszichológiai, társadalmi, operatív, technológiai és taktikai elemek meghatározására szolgál.⁸⁰ A hadtudósok között tartják számon a teoretikusokat, a kutatókat, az alkalmazott tudományok művelőit, a tervezőket, a mérnököket, a technikusokat és az egyéb katonai állományt is.

A hadtudomány kutatásának és oktatásának színtere a Nemzetvédelmi Egyetem (*Milli Savunma Üniversitesi*) és a felügyelete alá tartozó fegyveres erők akadémiai. A Nemzetvédelmi Egyetemet a 669. számú, 2016. július 31-én életbe lépett törvénynek megfelelően hozták létre. Ennek értelmében bezárták a korábbi Hadiakadémiát, a katonai középiskolákat és az altiszti felkészítő iskolákat is. A kormány 2016. november 14-i határozata szerint a Nemzetvédelmi Egyetem szervezetébe tartoznak a haderőnemi akadémiai és tiszthelyettesképző iskolák, valamint több tudományos kutatóintézet.⁸¹

Az egyetem küldetése olyan szakképzett tisztek és altisztek nevelése és képzése a török fegyveres erők számára,

- akik lojálisak a hazájukhoz, nemzetükhöz, államukhoz, valamint a demokratikus, világi és szociális jogállam elveihez;
- akik rendelkeznek kötelességtudattal, becsülettel, hűséggel és felelősséggel;
- akik elfogadják Gazi Mustafa Kemal Atatürk elveit és reformjait;

⁷⁹ David T. Zabecki: *Hallowed Ground: The Kahlenberg*, Vienna. *HistoryNet*, 2017. november 1.

⁸⁰ Askerî bilim. *Vikipedi*, 2022. május 6.

⁸¹ National Defence University: *History of Turkish National Defence University* (é. n.).

- akik hajlandók hozzájárulni a török fegyveres erők és az ország tudományos és kulturális potenciáljához a védelem, a stratégia és a tudomány területén végzett kutatás, publikálás és tanácsadás nemzeti és nemzetközi szinten történő biztosításával;
- akik készek doktrinális megoldásokat kínálni a katonai műveleti környezetre és a katonai kultúra fejlesztésére.

Az intézmény törekvése, hogy a világ egyik vezető védelmi egyeteme legyen, ahol magasan kvalifikált hivatásos tiszteket és altiszteket képeznek és oktatnak, akik vezető szerepet töltenek be az oktatásban és a kutatásban, különösen a biztonsági és stratégiai területeken, a változásban és a fejlesztésben, valamint nemzetközi elismertséggel és tekintéllyel bírnak. 2017. január 9-től a Nemzetvédelmi Egyetem igazgatósága megkezdte működését az egykori hadiakadémia yenileventi campusán, Isztambulban.

Az egyetem Hadtudományi Tanszékének célja, hogy kövesse Atatürknek, a törökök atyjának nézetét, miszerint

„akkor lesz erős egy hadsereg, ha minden egyén, különösen a tisztek, parancsnokok megértették a civilizációs és technikai követelményeket, és ennek megfelelően alkalmazzák azokat a közösségben. Nemzeti, erkölcsi és szakmai értékeket képviselnek, végrehajtó képességük kifinomult, iránymutatónak tekintik az elméletet és a tudományt, van kezdeményezőképességük, képesek az összehangolt munkavégzésre, szellemük harcos, kiváló fizikai képességük van, elsajátították a kor által megkívánt ismereteket és készségeket”.⁸²

A hadtudomány Oroszországban

Az orosz kutatók a hadtudományt a mai napig önálló tudományágnak tekintik. Ezt támasztja alá az is, hogy Moszkvában 1995-ben megalapították az orosz Hadtudományi Akadémiát (*Академия военных наук Российской Федерации*). Oroszországban a hadtudomány az alábbi területeket foglalja magában.⁸³

1. a háború művészetének elmélete;
2. a hadtörténelem elmélete;
3. a védelmi szervezés elmélete;

⁸² National Defence University: *Our Mission and Vision* (é. n.).

⁸³ Lásd Hadtudományi Akadémia honlapján (www.avnrf.ru) a Научные отделения fület.

4. a hadászat és a hadtudomány általános elmélete, oktatás és továbbképzés, hadijátékok;
5. a hadigazdaság elmélete (hátország, ellátás, hadiipar);
6. biztonságpolitika (stratégiai és technológiai előrejelzés, nemzetbiztonság, nemzetközi kapcsolatok);
7. a hadijog elmélete;
8. a lég- és űrvédelem elmélete;
9. a tengeri hadviselés elmélete.

Az orosz *Katonai enciklopédia* a hadtudományt a következőképpen definiálja: „a hadi törvényeket, a háború katonai-stratégiai jellegét, a háború megelőzésének módjait, a fegyveres erők és az ország háborúra való felkészítését, valamint a fegyveres harc lebonyolításának módszereit magában foglaló tudásrendszer”.⁸⁴ A háború mint összetett társadalmi és politikai jelenség kihat a mindennapi élet és a társadalom minden területére és rétegére, amit számos társadalom-, természet- és műszaki tudomány vizsgál.

Az orosz felfogás szerint a hadtudomány a „fegyveres harc a háborúban” fogalma köré szerveződik. Ennek megfelelően a hadtudományi kutatások elsősorban a fegyveres harc kérdéseire és problémáira keresik a választ, figyelembe véve azt, hogy annak lefolyása és kimenetele erősen függ a gazdasági, politikai, tudományos, műszaki körülményektől („ki az erősebb?”), valamint a harcban álló felek katonai lehetőségeitől. További hadtudományi kutatási terület a fegyveres harcok formái, a felkészülés és vezetés módszerei hadászati, hadműveleti és harcsászati szinteken, illetve a fegyveres erők szervezete és műszaki felszerelése.

Az enciklopédiában a hadtudomány fogalmának átfogó leírása a következő területeket is magában foglalja, így téve teljessé a meghatározást: a katonai kiképzés és oktatás problémái, a lakosság felkészítése a háborúra és az erőforrások mozgósítása, a csapatok (erők) vezetésének összetétele, formái és módszerei béke és háború idején egyaránt, a háború és a fegyveres harcok kölcsönös kapcsolata a politikával és a gazdasággal, illetve befolyásuk a fegyveres erők megalakításának, felkészítésének és bevetésének politikai és gazdasági biztosítására.

Az állam védelmi politikája és a hadtudományi kutatások eredményei közötti kapcsolatrendszer fejzi ki az a megállapítás, miszerint a hadtudomány tartalmát és irányát az állam társadalmi és gazdasági környezete, katonapolitikája

⁸⁴ П. С. Грачев (főszerk.): *Военная энциклопедия*. П. Москва, Воениздат, 1994. 317. (Военное дело címszó); М. П. Колесников: *Российская Военная Энциклопедия традиции и современность. Военная Мысль*, 9–10. (1995), 5.

és katonai doktrínája határozza meg. A hadtudományi kutatások következtetéseit és ajánlásait a maga részéről az állam is felhasználja katonapolitikájának és katonai doktrínájának kialakításában.

A „hadművelleti művészet” fogalmát szovjet katonai teoretikusok hozták létre a 20. században, és a húszas években vált elfogadottá. Alekszandr Szvecsin⁸⁵ tábornok 1923 és 1924 között, a katonai akadémián⁸⁶ tartott előadásai során vezette be az oktatásba ezt az új koncepciót. A *Szovjet katonai enciklopédia* az 1970-es évekbeli kiadásban ekképpen definiálja a hadművészetet: „különböző típusú erők nagy alakulatai [hadtestek, hadseregek, hadseregcsoportok, flották – H. P.] által végrehajtott kombinált és autonóm haderőnemek közötti műveletek előkészítésének és végrehajtásának elmélete és gyakorlata”.⁸⁷

A legrégebbi orosz egyetemek egyike az Orosz Föderáció Védelmi Minisztériumának Alekszandr Nyevszkij Fejedeleme Katonai Egyeteme (*Военный университет имени князя Александра Невского Министерства обороны Российской Федерации* – ВУМО) Moszkvában, amely a Védelmi Minisztérium vezetése alatt áll, és az orosz fegyveres erők legrangosabb oktatási, módszertani és tudományos központjaként tartják számon. Megalapításakor, 1919-ben a Vörös Hadsereg oktatási intézményeként jött létre. Modern egyetemmé 1994-ben vált, amikor az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek Humán Akadémiáját egyesítették a Közgazdasági, Pénzügyi és Jogi Katonai Akadémiával. Az összeolvasással létrejött intézmény volt az első, ahol egy helyen, egyetemi szinten oktattak közgazdasági, humán, jogi és filológiai tárgyakat a tisztképzésben. Az egyetemen – meghatározott feltételek mellett – a doktori fokozat megszerzésére is lehetőség van.⁸⁸

⁸⁵ Alekszandr Andrejevics Szvecsin (1878–1938) orosz és szovjet katonai vezető, katonai író, tanár és teoretikus. 1937. december 30-án letartóztatták, neve felkerült az 1938. július 26-i keltezésű, 107-es számú halállistára, amelyet Sztálin és Molotov írt alá. 1938. július 29-én a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma halálra ítélte „ellenforradalmi szervezetben való részvétel” és „terroristák kiképzése” vádjával. Lásd https://ru.wikipedia.org/wiki/Свечин,_Александр_Андреевич. Wikipedia, 2022. augusztus 12.

⁸⁶ Военная академия РККА – a Munkás-paraszt Vörös Hadsereg Katonai Akadémiája. Lásd Военная академия имени М. В. Фрунзе. Википедия, 2022. július 17.

⁸⁷ Idézi Christopher Jones: Soviet Military Doctrine and Warsaw Pact Exercises. *Final Report to National Council for Soviet and East European Research*. (H. n.), (é. n.). 12.

⁸⁸ Lásd a VUMO honlapján a katonai egyetem kronologikus krónikáját https://vumo.mil.ru/O_VUZe/Istoriya/Letopis-Voennogo-universiteta-god-za-god/item/223458.

Vákát

Közös hadtudomány egy közös európai hadsereg számára – a legjobbnak kell lenni a világon!

Jelenleg messze vagyunk az Európai Unióban a közös európai katonai felsőoktatás megvalósulásától, még akkor is, ha az oktatóknak és a hallgatóknak lehetőségük van országhatárokon átvéelő csereprogramokban részt venni. Mivel a fegyveres erők és a katonaság helyzetét mindig is elsősorban nemzeti hatáskörben kezelték az államok, nem volt szükség a katonai felsőoktatás és gyakorlati képzés teljes egységesítésére Európában.

Ennek ellenére az egyes tagállamok sokat tettek már a fegyveres erők harmonizálása érdekében a közös európai biztonság- és védelempolitika keretein belül. Az elképzelések azonban egyelőre nem mutatnak sok mérhető eredményt az európai felsőoktatás és katonai egyetemek harmonizációja tekintetében. Az *Európai Egyetemek* kezdeményezés mintaként szolgálhatna arra, hogyan lehet ezen a területen is mérhető eredményeket elérni.⁸⁹

E kezdeményezés célja, hogy megteremtse a felsőoktatási intézmények közötti szorosabb együttműködés új formáját, a korábbiakon jóval túlmutató együttműködés elérése érdekében. Ez az együttműködés egyrészt lehetőséget kínálna a hallgatóknak arra, hogy különböző uniós tagállamokban folytatott tanulmányok kombinálásával szerezzenek diplomát, másrészt általánosságban az európai egyetemek nemzetközi versenyképességének javításához is hozzájárulna. Az *Európai Egyetemek* program olyan célokat határoz meg, mint a határokon átvéelő mobilitás növelése, az oktatás és a kutatás csúcsmínőségének és kiválóságának előmozdítása, az oktatás, a kutatás, az innováció és a tudástranszfer szoros összekapcsolása, a többnyelvű tanulás szorgalmazása, valamint közös oktatási és kutatási programok és projektek kidolgozása. E tevékenységek egymásra épülésével új minőségi szintre emelt, globálisan is látható, versenyképes egyetemi struktúrák jönnének létre az Európai Unióban, amelyek az emberiség nagy kihívásaira kereshetnek válaszokat. Ausztria elkötelezte magát a projektben való részvételre.

Az Európai Bizottság az Erasmus+-program (2021–2027) keretén belül tervezi az *Európai Egyetemek* kezdeményezést kiépíteni és bevezetni. „Együtt kiválóan” – ez lehet röviden összefoglalva a program célkitűzése, amellyel erősíteni kívánják az európai felsőoktatási térséget, és végső soron hozzájárulnak

⁸⁹ Európai Bizottság: Az „Európai Egyetemek” kezdeményezés (é. n.).

az európai oktatási térség megvalósításához. Ezt a célkitűzést mintegy 20 európai egyetem megalakításával kívánják elérni 2024-ig, amelyek különböző EU-tagállamok egyetemeinek nemzetközi együttműködésével jönnek létre. Ezzel a hallgatók előtt megnyílik a lehetőség, hogy különböző uniós tagállamokban folytatott tanulmányok kombinálásával szerezzenek diplomát, az egyetemeknek pedig tágul a nemzetközi kapcsolatrendszerük és a mobilitásuk, továbbá lehetőségük nyílik arra, hogy a nemzetközi kiválóságokat és szakértelmet összegyűjtsék, ezáltal vezető egyetemmé váljanak.

Az Európai Egyetek kezdeményezés alapvető céljai

Az Európai Egyetek kezdeményezés különféle uniós tagállamok egyetemeinek alulról felfelé építkező hálózata, amely szervezeti szinten és különböző tevékenységi területeken egyaránt közös, hosszú távú együttműködési stratégiát követ. A csatlakozó egyetek olyan egymást kiegészítő erősségekre építenek majd, amelyek révén az együttműködésük meghaladhatja a korábbi európai szintű együttműködési formákat. A felsőoktatási intézmények közötti új típusú együttműködésnek Európa minden régiójára, a szervezeti egység minden szintjére és minden tevékenységi területre ki kell terjednie, az oktatástól a kutatáson át az innovációig. Az együttműködés célja olyan szinergiák kialakítása, amelyek az uniós egyetek minőségének, teljesítményének, vonzerejének és versenyképességének jelentős javulását eredményezik. Lényeges eleme továbbá, hogy a mobilitás minden szinten megvalósuljon (alapképzés, mesterképzés, doktori iskola), és a diákok, tanárok és kutatók számára egyaránt lehetővé kell tenni, hogy a lehető legkönnyebben mozogjanak az országok között, és különböző nyelveken dolgozhassanak.

Az Európai Egyetek kezdeményezés úgy érheti el a legmagasabb minőséget az oktatás, a kutatás és az innováció terén, ha a csatlakozó intézmények rendkívül integrált és rugalmas tanulmányi programokat kínálnak, és előkészítik az utat a legjobb oktatási modellek megvalósítása felé. Ez az uniós integráció pedig elősegíti a tudástranszfert és az innovációt.

Az ilyen egyetek példaképpé válnak a magas színvonalú oktatás, kutatás és innováció területén, és egyúttal hozzájárulnak a regionális fejlődéshez is, páneurópai szempontból pedig földrajzilag és társadalmilag egyaránt inkluzív környezetet alakítanak ki. Minden tanulót megszólítanak, beleértve az alulreprezentált csoportokat és a „nem hagyományos” diákokat is, így az európai

felsőoktatási rendszerek Európa sokszínűségét tükrözik majd. Hosszú távon segítik az európai oktatási térség megvalósítását, erősítik az európai integrációt, támogatják az európai értékeket és megerősítik az európai identitást.

E célok elérése a közös tevékenységek lépésről lépésre történő, ambiciózus megközelítésével történhet meg. Az együttműködés fenntarthatóságának elérése érdekében az Erasmus+-finanszírozáson túlmenően az egyetemi hálózatoknak nemzeti és európai szinten is további forrásokat kell biztosítaniuk.

Az „Egyesült Európa” hadtudománya

1990-et követően megváltozott Európában a biztonsági környezet. Előtte a kontinentst két részre osztották: egyrészt voltak a nyugati NATO-tagállamok, másrészt pedig a keleti államok – a Varsói Szerződés részeként – a Szovjetunió fennhatósága alatt. Ez idő alatt a NATO-tagság mellett az európai országok külön is tárgyaltak egy közös európai védelmi rendszer kialakításának lehetőségéről, amely csak független európai országokból állt volna. Valójában azonban az ilyen elképzelések nem működnek Európában, mivel a kontinens vezető országainak többsége NATO-tag, és sok pénzt költöttek már működő szervezeti struktúrák kialakítására. Ebből kifolyólag nem volt szükség párhuzamos szervezet létrehozására a közös európai haderő számára. A vasfüggöny leomlása és a Varsói Szerződés felbomlása után a korábbi tagállamok többsége csatlakozott az Európai Unióhoz, valamint a NATO-hoz.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy több nemzet együttese csak úgy tud egy katonai műveletben hatékonyan részt venni, ha a katonai vezetők ugyanazon a szinten sajátították el a tudást. Ennek megfelelően a katonai vezetők tudományos képzésének összehangolására nagy szükség lenne, így az uniós tagállamok számára ma már követelmény, hogy rendelkezzenek egyetemi szintű katonai felsőoktatási intézménnyel. Ennek az alapelképzelésnek a megvalósulása után már lehetségessé válik a hallgatók, oktatók és kutatók mobilitásának fokozottabb támogatása.

Vákát

A hadtudomány helyzete egyes amerikai demokráciákban

Amerikai Egyesült Államok

Az Egyesült Államok legismertebb katonai akadémiája a West Point. Ebben az intézményben különbséget tesznek az akadémiai képzési program (*Academic Program*) és a tisztképző program (*Military Program*) között. Ezek mellett pedig az ipar és az üzleti élet jövőbeli vezetőinek képzési központjaként is működik.

A West Pointra 17-18 éves jelöltek jelentkezhetnek kongresszusi képviselőjük javaslatára és annak támogatásával, amennyiben megfelelnek az átlagon felüli eredménnyel megszerzett középiskolai vagy főiskolai végzettséget előíró tanulmányi és pályaaalkalmassági követelményeknek.⁹⁰ A jelentkezés felső korhatára ennek megfelelően 23 év. Évente megközelítőleg 11 000 pályázó jelentkezik az intézménybe, akiknek mintegy tizedét veszik fel. A jelentkezőknél feltétel továbbá a nőtlen vagy hajadon családi állapot, gyermektartási kötelezettség nélkül. Négy év után a végzett hallgatók alapszakos egyetemi diplomának (BSc) megfelelő végzettséget kapnak, és ezzel egy időben hadnagyokká nevezik ki őket.

A tananyag 26 központi tantárgy köré épül. A kémia, az informatika, az üzleti élet, az angol és egy élő idegen nyelv mellett az Egyesült Államok történetének, a világ kiválasztott régióinak és a „nyugati” világ történelmének, valamint a haderő és a háborúk történelmének oktatása is nagy hangsúlyt kap. A matematika, a filozófia, a politikatudomány, az etika, a földrajz, a fizika, a pszichológia, az alkotmányjog, a hadijog, a katonai vezetés, a viselkedéstan mind része az akadémiai program tantervének. Hadtudományi ismereteket a tisztképző program részeként sajátítanak el a hallgatók, amely – a többi mellett – három, egyenként 40 órás tantárgyból áll. Ezek elvégzésével a kadéto k képessé válnak vezetői szerepet betölteni. Ezeket a tantárgyakat a Kiképzési Tanszék (*Department of Military Instruction*, DMI) kezeli, és MS (*Military Science*) kóddal szerepelnek a tantervben: MS 100 – A hadviselés alapjai (*Introduction to Warfighting*); MS 200 – Harcászati döntéshozatal (*Fundamentals of Small Unit Operations*); MS 300 – Szakaszsztintű műveletek (*Platoon Operations*).⁹¹

⁹⁰ United States Military Academy – West Point: *Admissions. Steps to Admissions* (é. n.).

⁹¹ United States Military Academy – West Point: *Military Science and Training* (é. n.).

A híres West Point katonai akadémia mellett a Dél-karolinai Katonai Főiskolának (*The Citadel – The Military College of South Carolina*) is van hadtudományi tanszéke.⁹² Ennek feladata egy négyéves program megszervezése, amelynek elsősorban katonai kiképzés a célja (térképészet és tereptan, fegyvertan és lövészet, elsősegélynyújtás, csoport- és szakaszvezetés, valamint parancsnokság), illetve a jövő hivatásos tisztjeinek felkészítése az Egyesült Államok haderejében való szolgálatra. A Hadtudományi Tanszéken a következő tantárgyakat oktatják: vezetés és személyes fejlődés, a vezetés alapjai, innovatív harcászati vezetés, vezetés egy változó környezetben, adaptív csapatvezetés, vezetés tűz alatt, adaptív vezetők és vezetés egy összetett világban.⁹³

Lexingtonban található a Virginiai Katonai Intézet (*Virginia Military Institute*), amelynek Hadtudományi és Vezetői Tanszéke nyolc képzést indít. A tantárgyak között olyanokat találunk, mint a tiszti szolgálat alapjai, a vezetés alapjai, az egyéni vezetés, a vezetés és csapatmunka, a vezetés és problémamegoldás, a vezetés és etika, a vezetés és menedzsment.

Míg ezeken az amerikai katonai akadémiákon, főiskolákon és intézetekben a tiszteknek csak körülbelül 10%-a rendelkezik előzetes képzettséggel, addig a tisztek további 20%-a a Tisztképző Iskolából (*Officer Candidate School, OCS*) érkezik, amely az USA haditengerészetének, szárazföldi haderejének, tengerészgyalogságának és légierijének a saját tisztképző intézménye. Ezek az iskolák lehetővé teszik, hogy az altisztek és a tapasztalt, megfelelő végzettségű (*Bachelor*) katonák, valamint a 12–17 hetes képzésben polgári főiskolát elvégzettek is aktív tisztekké váljanak.⁹⁴ A két képzési program a *Tiszti vezetői alaptanfolyam* és a *Hadtudomány elnevezés* alatt fut. Az aktív tisztek nagy része (70%-a) ugyanakkor a *Tartalékos állományú tiszti tanfolyamon* (*Reserve Officer Training Course, ROTC*) szerez végzettséget. Ez a képzési lehetőség az Egyesült Államok több mint 500 egyetemén, főiskoláján elérhető a rendes képzés szerves részeként, általában az adott egyetem saját Hadtudományi Tanszékének szervezésében.

A fegyveres erők mindegyik fegyverneme biztosít saját tanfolyamot a tartalékos állományú tisztek számára. A kurzusok a rendszeres képzéshez kapcsolódóan választható tantárgyként vehetők fel. A kiemelkedő teljesítményt nyújtó hallgatók katonai ösztöndíjban részesülhetnek, ami esetenként a teljes képzés finanszírozását jelenti. Cserébe az ösztöndíjasok vállalnak nyolc év katonai szolgálatot,

⁹² The Citadel: *About. Welcome to The Citadel. Department Listings* (é. n.).

⁹³ The Citadel: *About. Offices and Departments. Department of Leadership Studies* (é. n.).

⁹⁴ Officer candidate school. *Wikipedia*, 2022. július 14.

amelyből legalább négy év aktív szolgálatot tesz ki. Itt is elsősorban azokat a tantárgyakat sorolják be a „hadtudomány” kifejezés alá, amelyek a hallgatók tiszti kiképzésével kapcsolatosak. A program összhangban van a Virginiai Katonai Intézetéhez hasonló szabványosított képzéssel, és magában foglalja a vezetést, a problémamegoldást, a stratégiai gondolkodást és az etikát. Az 1960-as évekig a tartalékos tisztek képzési programja kötelező volt a jelentősebb amerikai egyetemeken a férfi hallgatók számára. A vietnámi háború elleni tiltakozások nyomán a programban való kötelező részvételt 1962-ben önkéntessé alakították át. Viszonzásképpen az 1960-as és 1970-es évek nőjogi követeléseai elérték, hogy nők is részt vegyenek ezekben a képzésekben.

A Nemzetvédelmi Egyetem (*National Defence University*, NDU) az Egyesült Államok akkreditált egyeteme, amely öt katonai főiskola és iskola egyesüléséből jött létre a felsőfokú tisztképzés biztosítására. A képzési kínálat elsősorban a 40 és 45 év közötti alezredesi vagy ezredesi beosztású vezető tisztviselőket és tiszteket célozza meg. Minden évben 550 hallgató szerez itt nemzetbiztonsági stratégiai mesterszakos végzettséget, a *National War College*, az *Industrial College of the Armed Forces* és a *Joint Advanced Warfighting School* állományából. A tantervben olyan alaptantárgyak szerepelnek, mint a bevezetés a stratégiába, a háború és államvezetés, az államtudomány és a diplomácia eszközei, az Egyesült Államok nemzetbiztonsági döntéshozatala, a nemzetbiztonsági tevékenységek globális környezetben, valamint a nemzetbiztonsági stratégia és tereptanulmányok. A Nemzetvédelmi Egyetem campusa Fort Lesley J. McNairben, Washington DC-ben ad otthont a tíz hónapig – augusztustól a következő év májusáig – tartó képzésnek. Az olyan kifejezések viszont, mint a „hadtudomány” vagy a „hadművészet és -tudományok”, itt sem szerepelnek kifejezetten a tantervekben.

Brazília

Brazíliában a hadtudomány szabályozott keretek között, meghatározott célokkal és tartalommal létezik. A haderő oktatásáról szóló törvény – a vezérkar javaslatának megfelelően – az Oktatási és Kulturális Minisztériummal, valamint a Tudományos és Technológiai Minisztériummal folytatott konzultációt követően a következőket határozta meg (2002. március 26.):

- 1. cikk: A hadtudomány tartalmának mint a hadművészettel kapcsolatos ismeretek rendszerének meghatározása, amelyeket tudományos

kutatások, katonai gyakorlatok, a háborúk és konfliktusok jelenségeinek tapasztalatai és megfigyelései során nyernek.

- 2. cikk.: A hadtudományok rendszeréről, amely a Brazíliában elsajátítható tudományok listáján szerepel.
- 3. cikk: Annak megállapítása, hogy a brazil hadsereg hadtudományi kutatása a szárazföldi katonai doktrína megfogalmazására, a védelmi ismeretek fejlesztésére, valamint a katonai vezetők, kutatók, tervezők és az intézmény számára biztosított erőforrások biztosítóinak felkészítésére irányuljon béke és háború idején egyaránt.
- 4. cikk: A hadtudomány az alábbi kutatási területeket foglalja magában: igazgatás; vizsgálat; ballisztika; kibernetika; tudomány és technológia; társadalmi kommunikáció; kultúra; védelem; jog; oktatás; pénzügy és gazdaságtan; testnevelés (katonai sportoktatás); műszaki tudományok és építés; statisztika; stratégia; geopolitika; hadtörténelem; számítástechnika; hírszerzés; vezetés; menedzsment; logisztika; környezet; mozgósítás; hadműveletek; politika; projektek; humán erőforrások; nemzetközi kapcsolatok; egészség; szimuláció; szociológia.

A hivatásos katonák képzésének színtere a szárazföldi csapatok, a légierő és a haditengerészet számára létrehozott akadémiák.

A szárazföldi csapatok részére az *Academia Militar das Agulhas Negras* (AMAN) képezi a tiszteket, gyalogos, műszaki, páncélos, tüzér, híradó, valamint logisztika és haditechnika szakirányokon.⁹⁵ A légierő tisztjeit az *Academia da Força Aérea* (AFA) képezi. Sajátossága ennek az intézménynek, hogy a szakmai tárgyak mellett erős közigazgatási képzést is kapnak a hallgatók.⁹⁶ A haditengerészet tisztí utánpótlását az *Escola Naval* biztosítja.

Külön is érdemes szólni a hadtudományi oktatás és képzés, valamint kutatás szempontjából meghatározó brazil állami intézményről: a hadsereghez tartozó *Instituto Militar de Engenharia* (IME) mérnöki alapképzési és posztgraduális kurzusokat kínál hallgatóinak. Egyúttal kiválósági központként működik, nemzeti és nemzetközi referenciapont. Az ötéves képzés során alapvető ismereteket kapnak a hallgatók az erődítések és az építőmérnöki munka, az elektronika, a kommunikáció, a mechanika és a fegyverzet, a járművek, az anyagismeret, a kémia, a térképészet és a számítástechnika területén. Az intézményben

⁹⁵ Academia Militar das Agulhas Negras. *Wikipedia*, 2022. május 28.

⁹⁶ Brazilian Air Force Academy. *Wikipedia*, 2021. december 26.

folyó munka minőségét mutatja, hogy a hadtudományi területen is oktató-kutató egyetemek között – a tudományos mérőszámok alapján – felveszi a versenyt a legjobbakkal.⁹⁷ Ebben a versenyben az IME a középmezőnyben foglal helyet az előbb hivatkozott cikkben szereplő, a szerzők által preferált intézmények között a legtöbb mutatóban (mint a publikációs minimumkövetelmények, tudományterületi súlyozott hivatkozási hatás, közlemények és azokra érkezett hivatkozások száma 2015–2019 között).

Chile

A Chile, Bolívia és Peru között 1879 és 1884 között lezajlott salétromháborút követően Chile megkezdte fegyveres erőinek modernizálását, külföldi tanácsadók segítségével. Ennek első lépéseként 1885-ben alkalmazták Emil Körner századost, aki a berlini Tüzérségi és Műszaki Iskola (*Artillerieschule und Ingenieurschule*) hadtörténelem- és harcászati professzora volt.⁹⁸ Azóta a Chilei Hadsereg (*Fuerzas Armadas de Chile*) díszőrsége hagyományos német sisakokkal van felszerelve, a csapatok pedig német és osztrák katonai indulókat játszanak, például a *Radetzky-indulót* vagy a *Hoch und Deutschmeister-indulót*. A múltban kapott katonai fejlesztési segélynek köszönhetően, valamint mivel folyamatosan felméri az országot veszélyeztető valós jelenlegi és jövőbeli fenyegetéseket, Chile korszerű fegyveres erőket tart készenlétben.

Körner – szintén német minta alapján – javasolta egy katonai akadémia létrehozását a hadsereg tisztjeinek oktatására és képzésére. Ennek megfelelően 1886. szeptember 9-én meg is alapították azt, és 1887-ben elindult az első tanfolyam 15 tiszttel. Az akadémia a hadsereg főfelügyelőségénél működött Alamedában, majd az 1891-es polgárháborút követően többször átköltöztették.⁹⁹

130 év elteltével a Katonai Akadémia (*Academia de Guerra*) a chilei hadsereg első számú felsőoktatási intézménye, amely a vezérkari tisztek képzéséért felel, és otthont ad a hadtudományi kutatásoknak. Álláspontja szerint a hadtudomány a technika, a pszichológia, a gyakorlat és más olyan jelenségek tanulmányozása, amelyek háborúhoz és fegyveres társadalmi konfliktusokhoz vezetnek; tudományos rendszer, amely – ha megfelelően használják – növeli a fegyveres

⁹⁷ Urbanovics Anna – Sasvári Péter: Nemzetközi versenyképesség a hadtudománnyal foglalkozó intézmények tudományos teljesítménye tükrében. *Hadtudomány*, 31. (2021), 3. 91–110.

⁹⁸ Emil Körner. *Wikipedia*, 2022. augusztus 28.

⁹⁹ Academia de Guerra: *Nuestra Academia. Historia* (é. n.).

konfliktusban való siker esélyét. Ebben az összefüggésben nem lényeges szempont, hogy az ellenség egy másik ország hadereje, gerilla- vagy egyéb irreguláris erő, esetleg olyan ellenfél, amely ismeri vagy használja a hadtudományt válaszlépésében. A hadtudomány hét fő részterülete itt a hadseregszervezés, a katonai oktatás és továbbképzés, a hadtörténelem, a katonai földrajz, a katonai statisztika, a haditechnika és felszerelés, valamint a hadászat és harcéljárás.

Az akadémia több latin-amerikai katonai akadémiával is együttműködik, és az oktatói nagy része hazai civil egyetemeken is oktatott. Jelenleg az intézmény a következő országokból fogad oktatókat és hallgatókat: Németország, Argentína, Brazília, Kolumbia, Korea, Ecuador, Spanyolország, El Salvador, Egyesült Államok és Mexikó.

2015-től – addig példa nélküli módon – a Védelmi Minisztérium (*Ministerio de Defensa Nacional*) és a Külügyminisztérium (*Ministerio de Relaciones Exteriores*) köztisztviselői is bekerülhettek az intézménybe hallgatóként. Jelenleg a képzést elvégzők a chilei hadsereg egységeinek parancsnokaiként és tanácsadóiként szolgálhatnak a katonai vezetés minden szintjén, beleértve a honvédelemmel kapcsolatos civil szervezeteket is. Az akadémia által kínált mesterképzések változatosak, amelyek közül kiemelkedik a hadtörténet és stratégiai gondolkodás, a katasztrófa- és stratégiai kockázatok tervezése és kezelése, valamint a stratégiai tervezés és menedzsment mesterszak. Választható továbbá hadtudományi mesterszak konfliktusok és nemzetközi tárgyalások, illetve béke-művelési specializációval.

Az intézmény küldetését így fogalmazza meg az akadémia weboldala: „Hadtudományi felsőoktatási intézményként a Katonai Akadémia alap- és posztgraduális képzést, kutatást, továbbképzést és a társadalommal való kapcsolattartást végez. Fő célja a vezérkari tisztek képzése, a harcászati parancsnoki, hadművelési és tanácsadói szolgálatok gyakorlása a katonai vezetés különböző szintjein, kielégítve az intézményi és az intézményen kívüli oktatási igényeket.” Vízíója pedig „olyan akadémia működtetése modern és innovatív oktatási modellen keresztül, amely arról híres, hogy kiváló szakembereket képez, és amely a hadtudományok területén mércét jelent mások számára”.¹⁰⁰

Az akadémiának fontos része a Stratégiai Tanulmányok Központja (*Centro de Estudios de la Academia de Guerra*), amelyet 2013-ban hoztak létre azzal a céllal, hogy a „biztonság- és védelempolitika területén végzett kutatások és elemzések fejlesztéséért, a képzés akadémiai tantervének támogatásáért” felelős testületté

¹⁰⁰ Academia de Guerra: Nuestra Academia. Misión – Visión (é. n.).

váljon, és a vezérkari tisztek első számú oktatási intézménye legyen. Fő feladatai mellett könyveket, elemző dokumentumokat és katonai folyóiratot is megjelentet, amelyek a tudományos közösség számára elérhetők az intézet honlapján.

Szükség esetén és igény szerint az akadémiának konkrét kérdésekben – tevékenységi körének megfelelően – támogatást kell nyújtania más intézményi szervezeteknek, valamint tanácsot kell adnia az intézményi főparancsnokságnak. Hasonlóképpen foglalkozik még a stratégiai gondolkodás fejlődésének multidiszciplináris nyomon követésével, a megteremtett tudás továbbadásával a hazai és nemzetközi tudományos közösség felé. Általános feladatait pedig a jövőre vonatkozó kritikai gondolkodással, meggyőzően és céltudatosan, a belső és nemzetközi konfliktusok témakörében, a szomszédsági környezetet vizsgáló tanulmányok készítésével látja el.

Kanada

A 2000-ben alapított Kanadai Védelmi Akadémia (*Canadian Defence Academy*, CDA) a Kanadai Fegyveres Erők (*Canadian Armed Forces*) kötelékébe tartozik, a Katonai Személyügyi Parancsnokság (*Military Personnel Command*) része, és a Kanadai Fegyveres Erők Kingstoni Bázisán, Ontarióban van a központja. A CDA több oktatási intézmény összevonásával alakult meg. Ezek közé tartozik a Kanadai Királyi Katonai Főiskola (*Royal Military College of Canada*), a Kanadai Fegyveres Erők Főiskolája (*Canadian Forces College*) és a Saint-jeani Királyi Katonai Főiskola (*Royal Military College Saint-Jean*) is. Kutatási programja (*Canadian Defence Academy Research Program*, CDARP) jelentős összeggel járul hozzá a kutatásokhoz a műszaki tudományok, a természettudományok, a társadalomtudományok és a bölcsészettudományok terén. A CDA felel továbbá a *Canadian Military Journal* című katonai folyóirat kiadásáért, valamint vezeti a Kanadai Védelmi Akadémia Kiadóját (*Canadian Defence Academy Press*) és a Dallaire Béke- és Biztonságpolitikai Kiválósági Központot (*Dallaire Centre of Excellence for Peace and Security*).

A fennállásának 75. évfordulóját 2019-ben ünneplő Kanadai Fegyveres Erők Főiskolája felelős a hadtudományi kutatásokért és oktatásért Kanadában. 1943-ban alapították, akkor még a Kanadai Királyi Légierő (*Royal Canadian Air Force*, RCAF) részeként. 1963 és 1974 között a Torontói Egyetemmel működött együtt, s 1966-ban felvette a Kanadai Fegyveres Erők Főiskolája nevet. Multidiszciplináris katonai és stratégiai tanulmányok programot kínál, amely

magában foglalja a hadtörténetet, a hadászatot, a nemzetközi kapcsolatokat, a politikát és a gazdaságtant, a nyelvi képzést, a katonai pszichológiát és a vezetői magatartást is.

A kingstoni Alkalmazott Hadtudományi Tanszék a Királyi Katonai Főiskola része, és elsődleges célja támogatni a Kanadai Fegyveres Erők tisztjeinek és tiszthelyetteseinek képzését, hogy azok kulcsszereplői lehessenek a képességfejlesztési folyamatnak. Ennek érdekében az Alkalmazott Hadtudományi Tanszéken két képzési program érhető el: a műszaki törzstiszti képzés és a műszaki tiszthelyettesi képzés. A szigorú tudományos és gyakorlati komponenseken keresztül mindkét program olyan tisztek és tiszthelyettesek képzését végzi, akik jártasak a képességfejlesztési tevékenységek végzésében, széles körű tudományos, technológiai és menedzsmentismeretekkel rendelkeznek, és képesek alkalmazni ezt a tudást a csapatoknál is, így javítva a Kanadai Fegyveres Erők képességeit.

Az Alkalmazott Hadtudományi Tanszék sikere egyértelműen megmutatkozik a program magas rangú diplomásainak számában, akik jelenleg is kulcsfontosságú parancsnoki és tiszti beosztásokban teljesítenek szolgálatot. Fontos megjegyezni, hogy a tanszék jelentősége a Kanadai Fegyveres Erők jövője szempontjából túlmutat a tisztikar kiképzésén. Amint a tiszthelyettesek egyre nagyobb szerepet töltenek be a fejlesztési folyamatban, fejlettebb készségekre is szükségük lesz ahhoz, hogy a szervezet meghatározó tagjai maradjanak. A tanszéken nyújtott oktatásban és képzésben részesült magas rangú diplomások száma sem véletlen. A katonai műveletek egyre kifinomultabbá és bonyolultabbá válása szükségessé teszi a megfelelő védelmi erőforrások hatékony felhasználását, karbantartását és az azok megszerzését befolyásoló, szakképzett parancsnokok és tisztek meglétét. A tanszék biztosítja a Kanadai Fegyveres Erők számára azokat a készségeket és ismereteket, amelyekre a holnap vezetőinek szükségük van. Olyan diplomásokat képeznek, akik megértik az új képességeknek a doktrínára és a működési koncepciókra gyakorolt hatását és előnyeit, így kulcsszerepet játszhatnak a holnap fegyveres erőinek kialakításában.

A hadtudomány helyzete egyes ázsiai és óceániai országokban

Ausztrália

Ausztráliában az Ausztrál Védelmi Főiskolán (*Australian Defence College, ACD*) végeznek hadtudományi kutatásokat. A főiskola létrehozásának célja, hogy kielégítse az Ausztrál Védelmi Erők (*Australian Defence Force*) stratégiai igényeit a közös szakmai katonai kiképzés és az egyéni képzés terén egyaránt.

A tanterv kialakítása és bevezetése folyamatos fejlesztésen megy keresztül, és az Ausztrál Védelmi Erők igényeihez – azaz az újonnan jelentkező kihívásokhoz – igazodik. Mindezt a jövőbeli hadviselésre és a stratégiai versenyre irányuló folyamatos kutatás alapozza meg. Az ACD arra is törekszik, hogy a legjobb hazai és külföldi hallgatókat, valamint a legjobb vezetőket, oktatókat és alkalmazottakat vonzza magához.

India

Indiában a katonai tanulmányok minden olyan területtel foglalkoznak, amely a haderővel kapcsolatos. Az ország történelméből látható, hogyan jöttek létre a hadseregek, és hogyan védtek meg az embereket – mivel régóta léteznek, és a társadalom lényeges részét képezik, fontos tudni, hogyan működnek, és hogyan használja fel őket az adott kormány. Indiában valamennyi haderőnem működtet tiszti iskolát, ahol az utánpótlást képezik.¹⁰¹

Az indiai hadtörténelem több évezredes múltra tekint vissza. A hadseregeket már a *Védákban* és a *Rámájana* és a *Mahábhárata* elbeszéléseiben is említik. Az ősi Indiában a *gurukul* iskolarendszerben foglalkoztak először katonai oktatással. A *gurukul* egy helyi iskolatípus volt, amelyben a guru, vagyis a tanár tíz éven keresztül tanította a hallgatókat. Alaptantárgyként a nyelvet, a nyelvtant, a matematikát és a *Védákat* oktatta. A guru azonban a fegyverek használatára és a hadművészetre is tanította a tanítványokat, valamint elengedhetetlen volt

¹⁰¹ Military Academies in India. *Wikipedia*, 2022. július 23. Az Indiáról szóló szakasz további része a Magyarország Indiába kiküldött véderő-, katonai és légügyi attaséjával, Kővári László alezredessel készült interjúban elhangzott információk összefoglalása.

a testedzés is. A katonai ismeretek is kötelezőek voltak minden diák számára, még az előkelő származásúak számára is.

Dél-Indiában a templomok jelentették a kultúra és az oktatás központjait, s ezeknek kimondottan oktatási célú intézményei a *szalaiszok* voltak, amelyeket a 8. században hoztak létre Keralában, és mind tanrendjükben, mind oktatási módszereikben a *gurukul*hoz hasonlítottak. A *kalar*i típusú iskolák viszont ezekkel párhuzamosan kifejezetten a harcművészetek és a katonák oktatására szakosodtak.

A keralai rádzsák jelentősen támogatták a *kalar*ikat, ahol a fiatalok fizikai képzésére helyezték a fő hangsúlyt. Ökölvívásra, vívásra és birkózásra oktatták őket, valamint az emberi test gyenge pontjainak megtalálására. A fizikai erő fejlesztésére a futást, az úszást és a súlyemelést részesítették előnyben, de fontosnak tartották a különböző harci versenyeket is, ahol alkalmazni lehetett a harci, harcászati ismereteket. Birkóztak, íjászkodtak és sakkoztak is.

A hadtudomány indiai neve *Dhanurvéda*, amelynek tanításával a *gurukul* típusú és a templomi (*ásram*) iskolákban a *mahendraszthana* részleg foglalkozott.

A katonák egyéni és közös kiképzést kaptak. A *gurukul*ban eldönt, hogy mely tanulók képesek a fegyverek kezelésére, és már csak ők kaptak hadtudományi, vagyis hadelméleti képzést is. Minden hallgatót egyenlőként kezeltek, függetlenül a származásától. A *gurukul* nem állami iskolatípus volt, hanem a helyiek tartották fenn, és a guru személye és ismeretei határozták meg az oktatás mélységét és minőségét is. A falusi iskolákban elsősorban az önvédelemre helyezték a hangsúlyt.

A *gurukul*ban kapott alapismeretek után besorozták a hallgatókat, és különböző alakulatokhoz kerültek. Az indiai hadsereg gyalogságból, lovasságból, szekérhajtókból és elefántokat megülő katonákból állt.

Az ismert filozófus és oktató, Csánakja (vagy Kautilja) *Arthasásztra* című összefoglaló művében (Kr. e. 300) – amelyet Indiában napjainkban Szun-ce és Clausewitz méltó elméleti társának tekintenek – leírja, hogy az alakulatok katonáinak napirendje a gyülekezéssel kezdődik, amelyet fizikai, majd fegyveres gyakorlás követ. Azok a harcosok, akik állatokkal foglalkoznak, azokkal együtt gyakorlatoznak. A vezetők közös harcászati gyakorlatokon kovácsolják össze alegységeiket.

A szárazföldi katonai hagyományok mellett azonban meg kell említeni a tengeri hadtörténelem indiai szárait is. Az első hajódokkot i. e. 2300 körül építhették az Indus-völgyi civilizációban, és i. e. 1500 körül már Varuna istenségnek tulajdonított hajóutakat és tengeri felfedezőutakat is említ az egyik véda.

Csánakja is egy teljes fejezetet szentel a hajózási szervezet leírásának. Az egymást követő indiai birodalmak szinte mindegyike fenntartott bizonyos számú hadihajót, bár az indiai felfedezők nem foglalnak el olyan helyet a történelemben, mint európai társaik.

India brit fennhatósága alatt az angol hagyományok átvételével alakították ki mind a gyarmati hadsereg szervezetét, mind a fenntartásához szükséges képzési formákat. Ezek lenyomatát őrzi a jelenlegi képzési rendszer, illetve annak hadtudományi vonatkozásai.

Az indiai haderő közel 1,4 millió aktív katonával és 2,1 millió tartalékkal, valamint családtagjaikkal a mai indiai társadalom meghatározó rétege. Katonának lenni biztos egzisztenciát és nyugdíjat jelent mind a tiszti, mind az altiszti és szerződéses állomány számára. A tisztképzés elitképzésnek számít, amelynek során a haderőben meghatározó szerepet teljesítő tiszti állomány képzésében elengedhetetlenül szerepel a hadtudományi képzés, felölelve számos területet a hadtörténelemtől a modern háborúk tapasztalatainak leszűréséig.

Indiában is létezik a katonai középiskolák rendszere, a *sainik*- (katonai) iskolák és a *rastrija* (nemzeti) katonai kollégiumok révén. Ezekből érkezik a katonai felsőoktatásba jelentkezők 25-30%-a. Az Összhaderőnemi Nemzetvédelmi Akadémia (National Defence Academy) mellett mindhárom haderőnem saját felsőoktatási intézményt tart fenn: a szárazföldi csapatok Dehradunban, a haditengerészet Ezhimalában, míg a légierő Haidarábádban. Csennai mellett működik a 49 hónapos képzést biztosító Tisztképző Akadémia (*Army Public School*), amely konkrét beosztásokra (szakaszparancsnoknak) készít fel. Részben indiai sajátosságnak számít néhány szakosodott katonai felsőoktatási intézmény, mint például Mhow-ban a szárazföldi csapatok akadémiaja, a magashegyi hadviselésre felkészítő *High Altitude Warfare School* (HAWS) Gulmargban, a hadmérnököket képező *College of Military Engineering* (CME) Punében vagy a felkelők elleni és dzsungelharcra szakosodott *Counter-Insurgency and Jungle Warfare School* (CIJW) Vairengtében.

A három haderőnem közösen képezi tisztjeit Punében a *National Defence Academy* (NDA), Wellingtonban a *Defence Services Staff College* (DSSC), Újdelhiben a *National Defence College* (NDC) és Secunderabadban a *College of Defence Management* (CDM) falai között. Az egészségügyi tisztek képzését ugyanakkor mindhárom haderőnem számára egy helyen, Punében biztosítja az *Armed Forces Medical College* (AFMC). Megjegyzendő, hogy 2016-ban az NDC-n magyar katonatiszt is végzett: Pallos László ezredes, aki az egyéves vezérkari képzést követően négy évig töltötte be Újdelhiben a véderő-, katonai

és légügyi attasé tisztségét. Ezt a lehetőséget több ország is kihasználja, hogy kikerkező katonadiplomataja felkészülten kezdje meg tevékenységét az országban.

Az összhaderőnemi, illetve haderőnemi piramis a hadtudomány kutatói bázisára is jellemző. Ezek kiegészülnek részben vagy egészében állami irányítás alatt álló alapítványi kutatóműhelyekkel, amelyek közül az egyik legrégebbinek az 1870-ben létrehozott USI (*United Service Institution*) tekinthető. Az intézmény eredetileg Simlában működött, de 1953-ban Delhibe költözött. Két fő tevékenysége a nemzetközi biztonsági tudományi, illetve a hadtörténeti célú kutatás. Kiadványa, a *USI Journal* 1872 óta jelenik meg.

A védelmi minisztérium alárendeltségében működik az *Institute for Defence Studies and Analyses* (IDSA), amely 2020-ban felvette az egykori védelmi miniszter, Manohar Parrikar nevét. A végrehajtó bizottság elnöke a mindenkori védelmi miniszter. Az IDSA számos tematikus és regionális kutatócsoportban végez tudományos munkát, szervez rendezvényeket, ad ki publikációkat (*Journal of Defence Studies*, *Africa Trends*, *CBW Magazine*). Szívesen fogadnak külföldi kutatókat.

A légierő kutatóközpontja a *Centre for Land Warfare Studies* (CLAWS), amely Delhi katonai negyedében, a szárazföldi csapatok központi laktanyájában található. A CLAWS 1860-ra vezeti vissza megalakulását, tagságon alapuló szervezetként. Vezetője jellemzően – a többi tudományos intézményhez hasonlóan – egy nyugállományú tábornok. Állományának egy része vezényelt aktív tiszt, akik tudományos fokozatot szerezhetnek a CLAWS-ban töltött idő alatt. Főbb kiadványai a *CLAWS Journal* és a *Manekshaw Papers*, illetve több időszaki kiadvány.

A haditengerészet kutatóbázisa a *National Maritime Foundation* (NMF), amelyet 2005-ben hoztak létre Delhiben. Felügyelőbizottságában a haditengerészet aktív és nyugállományú tisztjei egyaránt megtalálhatók. Rendszeresen szerveznek konferenciákat tengeri biztonsági és haditengerészeti témákban egyaránt. Kiadványuk a *Maritime Affairs*, de a többi kutatóműhelyhez hasonlóan könyveket írnak, készítenek elő, illetve tematikus hírgyűjteményekkel (*Making Waves*) segítik a kutatók és a haditengerészet aktuális eseményei iránt érdeklődők munkáját.

A légierő kutatóműhelye szintén a fővárosban található. A *Centre for Air Power Studies* (CAPS) széles profilú tevékenységet folytat, munkatársai a regionális biztonságpolitikán keresztül a katonai repülés múltjával, jelenével és jövőjével egyaránt foglalkoznak. Az önálló légierőn túl (amelyet egy évek óta húzódó reformfolyamat révén a légvédelemmel vonnának közös parancsnokság alá)

a szárazföldi csapatok és a haditengerészet is rendelkezik repülőcsapatokkal, amelyekről szintén folyamatosan publikálnak a CAPS kutatói. Két fő kiadványuk az *Air Power*, valamint az általánosabb témákkal foglalkozó *Defence and Diplomacy*.

Összhaderőnemi kutatóintézet a *Centre for Joint Warfare Studies* (CENJOWS), amelyet 2007-ben hozott létre az indiai védelmi minisztérium, bár ugyanarra az 1860-as társági törvényre hivatkozva, mint a CLAWS esetében. Bevallottan felül akar emelkedni a haderőnemi dimenzió, és az összhaderőnemi hadviselés szinergiáit helyezi kutatása középpontjába. Elektronikusan is elérhető kiadványa, a *Synergy* is ezt a célt tükrözi. Konferenciákat, szemináriumokat szervez széles témakörökben, mint például a lőszer, a kiberbiztonság, az egységes vezetés vagy a védelmi költségvetés. A CENJOWS egyik kiugrási lehetősége a 2020-as évek során – a meghirdetett haderőreform keretében – a hadszíntérstruktúra kialakításában lehet, mivel az a haderőnemek érdeksérelmével valósulhat meg, és az összhaderőnemi gondolkodás alkalmazása döntő lehet a stratégiai átalakítás véghezvitelében.

Indiában is nagy jelentősége van a katonai témájú tudományos publikációknak. Az *Indiai Katonai Szemle* (*Indian Military Review*, IMR) 2009 decembere óta létező, havi megjelenésű tudományos folyóirat, az *Indiai Védelmi Évkönyv* (*Indian Defence Yearbook*) évente jelenik meg. Az IMR célja, hogy intellektuálisan ösztönözze a legkiválóbb kutatókat, és elfogulatlan elemzéseket adjon a középszintű tiszteknek, valamint információ- és tanulási forrást nyújtson a fiatal tisztek számára.

A kimondottan katonai háttérű kutatóműhelyek mellett feltétlenül meg kell említeni néhány civilnek mondott, de jelentős katonai és hadtudományi területet is felölelő biztonságpolitikai alapítványt. Az egyik ilyen a nemzetközileg is ismert és elismert *Observer Research Foundation*, amely az európai *Müncheni Biztonsági Fórum*hoz fogható regionális *Raisina Dialogue* szervezője és társházgazdája az indiai külügyminisztérium mellett.

A másik fontos kutatóközpont a 2014 óta kormányzó Indiai Néppárt (*Bharatiya Janata Party*, BJP) kül- és biztonságpolitikai szellemi műhelye, a *Vivekananda International Foundation* (VIF), amelyet 2009-ben alapított Ajit Doval, az indiai Hírszerző Iroda (*Intelligence Bureau*) 2005-ben visszavonult igazgatója. Doval 2014-től Narendra Modi biztonságpolitikai tanácsadója, aki a VIF kutatói bázisára támaszkodva készíti elő a legfontosabb döntéseket regionális és tágabb nemzetközi ügyekben egyaránt. A VIF vezetősége és a Doval alá tartozó szervezet között jelentős az átfedés és az átjárás, nagy számban

találhatók mindkettőben aktív és nyugállományú katonák és nemzetbiztonsági múlttal rendelkező személyek. Ajit Doval felügyeli tehát a piramisszerűen felépülő indiai biztonság- és védelempolitikai kutatóhálózatot, beleértve a hadtudomány különböző területeit lefedő műhelyeket is.

Japán

Japán a második világháborúban elszenvedett veresége után új alkotmányt fogadott el. Ennek 9. cikke megtiltja, hogy az ország bármilyen háborús tevékenységet folytasson vagy fegyveres erőket tartson fent. A megszállás alatt az Amerikai Egyesült Államok megkövetelte Japántól, hogy járuljon hozzá saját maga védelméhez, majd 1954-ben épp az önvédelemhez való jogra hivatkozva megalapították a Japán Önvédelmi Haderőt. Az önvédelmi haderőt a ma létező legmodernebb fegyveres erők között tartják számon, az ország védelmi költségvetése pedig Franciaország és Nagy-Britannia költségvetéséhez hasonlítható.

Napjainkban heves vita folyik az országban arról, hogy a Kínai Népköztársaság és Észak-Korea növekvő katonai fenyegetésére tekintettel módosítani kell-e az alkotmány 9. cikkelyét, illetve át kell-e nevezni az önvédelmi erőket fegyveres erőkre. A nacionalista erők ezzel párhuzamosan azt szorgalmazzák, hogy a védelmi költségvetést legalább a GDP 2%-ára emeljék fel, ami nagyjából megfelel a NATO-előírásoknak. Japán ugyan nem NATO-tagállam, de szoros kapcsolatot ápol az Amerikai Egyesült Államokkal.

Az alkotmány 9. cikke hatással van a japán hadsereg felépítésére és a hadtudományra is. A speciális körülmények miatt a hadtudományt nem tekintik önálló tudományágnak. Azokat a kutatókat, akik a haderő kérdéseivel foglalkoznak, a társadalom gyakran jobboldali militaristának bélyegzi meg. Hadtudományi előadások csak a katonai továbbképzési központokban érhetők el, például a Nemzetvédelmi Akadémián (*National Defense Academy*), Yokosukában. Itt a japán hadsereg minden fegyverneme számára képeznek tiszteket, de lehetőség van a mester- és doktori oklevél megszerzésére is.

Kína

Az ókori kínai tudósok és műszaki szakemberek jelentős tudományos innovációt, eredményeket és technológiai előrelépéseket mutattak fel különféle

tudományterületeken, beleértve (mai terminológiával) a természettudományokat, a mérnöki tudományokat, az orvostudományt, a haditechnikát, a matematikát, a földtant és a csillagászatot.¹⁰²

A hadakozó fejedelemségek korában (i. e. 5–3. sz.) számos kínai fejedelemség – például a Vej, a Csou, a Han és a Csin – háborúzott egymással. Végül a Csin-dinasztia került ki győztesen a harcból, és szerezte meg a terület feletti irányítást.

Napjainkban a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg *Katonai Stratégiai Tudomány*¹⁰³ című kiadványa a legfontosabb publikáció, amely a háború tanulmányozásával foglalkozik, és a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg Hadtudományi Akadémiájának¹⁰⁴ gondozásában jelenik meg. Eddig három kiadást ért meg: 1987-ben, 2001-ben és legutóbb 2013-ban. Az utolsó kiadás 35 hadtudós közös munkája, amelyet Shou Xiaosong vezérőrnagy felügyelt. A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg definíciója szerint a „stratégia tudománya a háború, a nemzetvédelem és a hadseregépítés általános helyzetének és szabályainak tudománya”.¹⁰⁵

A Kínai Népköztársaságban a hadtudománynak nagy múltja van. Miután a polgárháborúból a kommunista csapatok kerültek ki győztesen, Mao Ce-tung került hatalomra, és Kínát népköztársasággá alakította át, amelynek minden hatalma a kormányzó kommunista párt kezében egyesül. Ez a berendezkedés működik a mai napig.

Mivel a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg a népköztársaság létrehozásában fontos szerepet játszott, nem meglepő, hogy az állam egészében is hasonlóan jelentős tényező. A Kínai Népköztársaság megalakulása óta a hadsereghez tartozó több felsőoktatási intézmény is foglalkozott hadászati, hadművelleti, harcászati és egyéb, a kínai biztonság- és védelempolitikához szorosan kapcsolódó kérdésekkel. Ebből kifolyólag a hadtudomány kiemelt prioritással rendelkezik a többi tudományág között.

A Nemzetvédelmi Egyetem Kína egyik állami egyeteme és a kínai katonai oktatás első számú intézménye, amely Pekingben található, és Kína egyik legjobb

¹⁰² Az áttekintésben az alábbi műre támaszkodtam David A. Graff – Robin Higham (szerk.): *A Military History of China*. Lexington, University Press of Kentucky, 2012.

¹⁰³ Lásd The Science of Military Strategy. *Wikipedia*, 2022. július 9.

¹⁰⁴ Lásd Academy of Military Sciences (China). *Wikipedia*, 2022. április 10.

¹⁰⁵ Maris Taylor Fravel: China's Changing Approach to Military Strategy: The Science of Military Strategy from 2001 to 2013. In Joe McReynolds (szerk.): *The Evolution of China's Military Strategy*. Washington (D.C.), Jamestown Foundation, 2016. 3. Idézi The Science of Military Strategy. *Wikipedia*, 2022. július 9.

egyetemeként tartják számon. Igazgatója egy tábornok, és a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg fennhatósága alá, ezen belül irányítása a Központi Katonai Bizottság hatáskörébe tartozik. Maga az intézmény 1985-ben jött létre, a Katonai Akadémia, a Politikai Akadémia és a Logisztikai Akadémia összeolvadásával. Elődje a Japánellenes Katonai és Politikai Egyetem volt. 1996-ban a „211-es projekt” keretében az elsők közt kapta meg az oktatási intézményeknek járó Kiváló Egyetem minősítést. A szintén a bizottság alá tartozó Katonai Főiskolától, illetve a Katonai Akadémiától eltérően itt a kiválasztott tartományokból különösen tehetséges civilek is folytathatnak tanulmányokat, sikeres felvételi vizsga után.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Lásd az egyetem honlapján: www.cdsndu.org/en/index.php/daxuegaikuang.html.

A Nemzetközi Hadtudományi Társaság

A Nemzetközi Hadtudományi Társaságot (*International Society of Military Sciences*, ISMS)¹⁰⁷ az osztrák Nemzetvédelmi Akadémia (Bécs), a Balti Védelmi Egyetem (Tartu), a kanadai Királyi Katonai Főiskola (Kingston), a dán királyi Védelmi Akadémia (Koppenhága), a finn Nemzetvédelmi Egyetem (Helsinki), a holland Védelmi Akadémia (*Netherlands Defence Academy*) Hadtudományi Kara (Breda), a norvég Védelmi Egyetem (Oslo), a svéd Nemzetvédelmi Egyetem (Stockholm), a lengyel Nemzetvédelmi Egyetem (Varsó), a belga Királyi Katonai Akadémia (Brüsszel) alapította 2008-ban. Célja, hogy segítse a háborúval, a konfliktuskezeléssel és a békeműveletekkel kapcsolatos tudományos ismeretek nemzetközi cseréjét, publikációját, valamint olyan kapcsolati hálózat kialakítását, amely előmozdítja a hadtudományi ismeretek disszeminációját, az oktatók és kutatók együttműködését. A társaság évente egy-egy konferenciát és egy-két tudományos szemináriumot szervez. Tevékenységi körébe tartozik az alábbi területekkel kapcsolatos kommunikáció és publikáció támogatása a kutatói hálózatán belül: háborús tanulmányok, hadtörténelem, haditechnika, vezetés és ellenőrzés, vezetői kompetenciák, hadijog és etika, védelempolitika, stratégia, a fegyveres erők és a társadalom kapcsolata, védelemgazdaság és menedzsment. A társaság külsős kutatókat, oktatókat és tiszteket is szívesen fogad a konferenciáin és kutatóműhelyeiben. A konferenciák minden érdeklődő számára nyitva állnak.

Az ISMS a csatlakozó országok legmagasabb szintű katonai oktatási intézményeinek ingyenes egyesülete. Az alapító tagországok éves rotációval látják el az elnökségi feladatokat, azaz a hadtudományi ismeretek létrehozására, gondozására és terjesztésére irányuló tevékenységeket. 2014-ben az elnökségi funkciót Ausztria töltötte be.

A társaság további tagja a portugál Katonai Egyetemi Intézet (*Military University Institute of Portugal*) és – partnerintézményként – a belga Királyi Katonai Akadémia (*Royal Military Academy of Belgium*), a namíbiai Katonai Akadémia Hadtudományi Kara (*University of Namibia, School of Military Science*), a török Nemzetvédelmi Egyetem (*Milli Savunma Üniversitesi*), a litván Katonai Akadémia (*General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania*), valamint a mongol Nemzetvédelmi Egyetem (*Mongolian National Defence*

¹⁰⁷ ISMS: Organizations (é. n.).

University). A partnerintézmények részt vehetnek a rendezvényeken és információcseréken, de a társaság ülésein nem, továbbá nem kötelesek konferenciákat rendezni, és nem korlátozzák őket a tagság feltételei sem.

Gazdasági hadviselés – súlyos károk okozása vérontás nélkül

A fejezet célja, hogy bemutassa a gazdasági hadviseléssel kapcsolatos saját kutatásaim eredményét, amely rávilágít arra, hogy a hadtudományhoz kapcsolódó különböző tudományágakkal közös metszetet képező területek kutatásai mennyire fontosak, különösen az elmúlt évtizedekben; továbbá arra, hogy a katonai megközelítés és vezetés hogyan vezet a sikerhez. Első gondolataimat erről a témáról az *Österreichische Militärische Zeitschrift*-ben írtam meg még 2005-ben, majd habilitációmát követően a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Cseh Fegyveres Erők (*Armáda České republiky*) folyóirataiban is foglalkoztam ezzel a témával.¹⁰⁸

Szeretném a döntéshozókat arra készíteni, hogy kritikus szemmel foglalkozzanak ezzel a témával. Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy mivel jelen írás a nagyobb olvasószámot és a könnyebb megértést szem előtt tartva készült, némely szerkezeti elemével tudományos vitába lehet és kell szállni. Szeretném továbbá még azoknak a katonai egyetemeknek a jelenőségét hangsúlyozni, amelyek gazdasági képzést is folytatnak, hogy mások is oktassák és készítsék fel a jövő katonai vezetőit a gazdasági hadviselésre is.

Ahogy a természet állandó törvényei a létezésnek, úgy a különböző konfliktusok és háborúk is szerves részei az emberiség történelmének. Az egyes történelmi korokban azonban nemcsak jól felfegyverzett és felszerelt harcosok vívták a csatákat, hanem gazdasági háborúk is folytak, amelyekhez a fegyvert közgazdászok alkották meg. Egészen napjainkig nem volt még vizsgálat tárgya az, hogy a hadviselésnek melyik formája bizonyult sikeresebbnek az emberiség történelme során, de az egyértelmű, hogy mindkettő hatalmas károkat okozott. Az alkalmazott fegyverek és fegyverrendszerek miatt a „hagyományos” háború mindig együtt jár a vérontással, míg a gazdasági háború vér kiontása nélkül okoz rendkívüli veszteségeket. Talán ez a tény a legfontosabb különbség a két vizsgált hadviselési forma között. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, amit a hadtudomány klasszikus képviselői úgy fogalmaznak meg: „harc nélkül győzni”.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Bundesheer: Sicherheitspolitik. Wissenschaftliche Publikationen. Harald Pöcher (é. n.).

¹⁰⁹ József Padányi: The Works of Miklós Zrínyi on Military Science in the Collection of National Defence Values. In Gábor Hausner (szerk.): *Miklós Zrínyi and His Works on Military Science*. Budapest, Zrínyi, 2021. 14. (Magyarul lásd Zrínyi Miklós *hadtudományi munkái*. A bevezető tanulmányt írta Padányi József, szerk. Hausner Gábor. Budapest: Zrínyi, 2021.)

Az alábbi kitekintés a gazdasági hadviselés kérdéskörével általánosságban foglalkozik, kezdve a vizsgát téma definíciójával, amelyet az elmúlt évtizedben folytatott tudományos kutatásaim alapján fogalmaztam meg. Ezt a meghatározást alapul véve a következőkben néhány érdekes történelmi példát mutatok be a gazdasági hadviselésre. Ezt követően – az írás központi elemeként – a gazdasági hadviselés legfontosabb fegyverét, valamint annak a célterületen való hatékonyságát vizsgálom. Mint minden háború esetében, a gazdasági hadviselésben is fontos a vezetők képzettségi szintje és az adott helyzet helyes megítélése. A helyzetmegítélés fontosságát hangsúlyozandó, a gazdasági hadviselés helyzetmegítélését és vezetésbeli kérdéseit egy külön fejezetben tárgyalom. Végezetül a befejező részben a kutatási eredmények összefoglalása következik, majd néhány javaslat, hogy a független államok hogyan küzdjenek meg a gazdasági hadviseléssel.

Mit is jelent ez a kifejezés, hogy „gazdasági hadviselés”?

A háború – Carl von Clausewitz szerint – az ellenfél rákényszerítése arra, hogy akarataink szerint cselekedjen.¹¹⁰ A hagyományos eszközökkel vívott háborúkat már sokszor és sokan kutatták. Azonban az olyan különleges hadviselési formák, mint a gazdasági hadviselés, még nem képezték részletes elemzés tárgyát. Éppen ezért arról sincs még részletekbe menő leírás, hogy mit is jelent maga ez a kifejezés. Jelen tanulmány szempontjából nem tartozik a gazdasági hadviselés témakörébe például az, amikor az ellenség fegyveriparát és egyéb, a mindennapi élethez szükséges ipari létesítményeit éri fegyveres támadás egy háború során.

Saját definícióm tehát a gazdasági hadviselésről a következő:

„A gazdasági hadviselés olyan, nem katonai eszközök alkalmazása, amelyek célja csapásmérés az ellenség gazdaságára. Az ilyen jellegű hadviselés lezárultával azt tekintjük sikernek, ha az ellenség gazdasága és részvényei veszítenek az értékükből, míg a saját gazdaságunk erősödik.”

Ahogy a fogalom meghatározása mutatja, nem harcokcsikkal, harci repülőgépekkel, de még csak nem is tengeralattjárókkal vívják az ilyenfajta háborúkat,

¹¹⁰ Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz: *Vom Kriege*. I. Berlin, Ferdinand Dümmler, 1832. 1. fejezet, 2. szakasz.

sőt tábornokok vagy éppen tengernagyok sem vesznek részt ezekben a hadműveletekben, hacsak nem rendelkeznek a katonai végzettségük mellett gazdaságtudományi képzettséggel is.

Gazdasági hadviselés a múltban – néhány klasszikus példán bemutatva

Az emberiség történelme tele van érdekes, sikeres vagy olykor éppenséggel sikertelen gazdasági hadviselési példákkal. A tanulmány központi témáját illusztrálандó, két ilyen mutatok be: Napóleon kontinentális zárlatát a 19. század elején és a Bernhard-hadműveletet, amelyet a Harmadik Birodalom vezetett Nagy-Britannia ellen a második világháború során.

Napóleon kontinentális zárlat

Miután Napóleon katonai lépésekkel nem tudta legyőzni a briteket, abban reménykedett, hogy gazdasági intézkedésekkel talán térdre kényszerítheti Angliát. Számára különösen fontos volt ez, hiszen a vele szembeszálló koalíciót a britek pénzügyi támogatásával hozták létre. Sőt, a britek már 1806 májusában tengeri blokád alá vonták Franciaországot és a vele szövetséges államok partvidékét. Erre válaszul adta ki Napóleon 1806. november 21-én a berlini dekrétumát, amely embargót rendelt el a brit kereskedelem ellen,¹¹¹ megtiltva, hogy bármely, a franciákkal szövetséges vagy befolyásuk alatt álló ország kereskedjen Nagy-Britanniával. A franciák lépése eredményes volt, hiszen 1808 és 1811 között 25–55%-kal esett vissza a brit export a különböző szektorokban az 1806 előtti szinthez képest. Ugyanakkor a brit gazdaság képes volt mérsékelni a károkat azzal, hogy támogatta kereskedőinek az új piacok felé történő nyitását, valamint a csempészetet is a kontinentális Európába. Európán belül voltak, akik hasznot húztak a brit áruk embargójából, így különösen Belgium és Svájc profitált a versenyt jelentő brit termékek hiányából. Viszont az érem másik oldalán magát a francia gazdaságot is érték negatív hatások a saját embargójuk miatt. A hajó- és a kötélgyártás bezuhant, valamint a kevés export és a csökkenő nyereség miatt több iparágban bezárások történtek. A téma további elemzéséért a híres svéd közgazdász, Heckscher műveihez fordulhatunk, aki részletesen bemutatja,

¹¹¹ The Age of George III. *A Web of English History*, 2016. január 12.

hogy Napóleon gazdaságpolitikája Nagy-Britannia ellen hogyan vallott végül is kudarcot.¹¹²

A Bernhard-hadművelet

Az 1940 nyarán és kora őszén zajló angliai csata megmutatta a Harmadik Birodalom számára, hogy a Brit-szigetek meghódítása hagyományos katonai eszközökkel nem lehetséges. Ezért a németek gazdasági hadviselésbe kezdtek Nagy-Britannia ellen egy már 1939-ben elkészített terv alapján. Az Egyesült Királyság különösen sebezhetőnek tűnt ilyen lépések által, hiszen gazdasága a globális kereskedelemre épült, egyrészt a közvetlen irányításuk alatt álló gyarmati kereskedelem, az önálló nemzetközi közösségi tagokkal való kereskedelem, valamint az egyéb, független államokkal való kereskedelem révén. Mindannyian elfogadták és használták (termékek és szolgáltatások ellenértékének kielégítésére) a brit font sterlinget, és pénzügyi tartalékaikban is ezt őrizték. A brit font – mint a világon mindenhol elfogadott valuta – integritásába vetett bizalom alapvető fontosságú volt Nagy-Britannia túlélése és a háborús erőfeszítéseik szempontjából. Ha tehát nagyszámú hamisított bankjeggyel el lehetne árasztani a brit gazdaságot, akkor annak pénzügyi alapjai megrendülnének, és a brit gazdaság visszazuhanna a cserekereskedelem korába.

A hadműveletet Bernhard Krüger SS-hadnagyról nevezték el, aki a hamisított bankjegyek nyomtatásáért volt felelős. Maga a hadművelet pedig a hamis bankjegyek gyártásából, majd pedig a hamis 5, 10, 20 és 50 fontosok brit gazdaságba való bejuttatásából állt. Az eredeti tervek szerint repülőgépekről dobták volna le a hamisított bankjegyeket, azt feltételezve, hogy van ugyan néhány becsületes ember, aki beszolgáltatja, de az emberek többsége megtartja majd azokat. Végül ezt a tervet elvetették, mert a német Luftwaffének nem volt elég kapacitása a hamisított szállítmányok célba juttatására, és ezért az egész művelet irányítását áadták az SS külföldi hírszerző részlegének. A hamis pénzjegyek gyártásának helyszínéül a sachsenhauseni koncentrációs tábort választották (Berlintől 35 kilométerre északra), és több mint 142 tapasztalt fogvatartottat alkalmaztak az előállításukra, akik a megfelelő, rongyalapú papírra, a helyes vízjelekkel és metszetképekkel nyomtattak. A háború végére, 1945 áprilisára közel 9 millió pénzjegyet gyártottak a nyomdagépek, összesen 134 610 810 font

¹¹² Heckscher-Ohlin Theory. *Britannica*, (é. n.).

értékben, amely napjaink árfolyamán körülbelül 4 milliárd fontnak felelne meg. Ezeket a bankjegyeket sokan a valaha készült legtokéletesebb hamisítványoknak tekintik. Az Egyesült Királyság Központi Bankja (*Bank of England*) 1943-ban észlelte a hamis pénz létezését, és a „valaha látott legveszélyesebb” hamisítványoknak nevezte őket. Ezt követően különböző védelmi intézkedéseket hoztak, amelyekkel sikerült a hamisított pénz által okozott károkat csökkenteni.

A nem mindennapi német hadművelettel azóta több könyv, valamint *Private Schulz* címmel egy BBC-minisorozat, illetve egy Oscar-díjas osztrák film, a 2007-ben bemutatott *Pénzhamisítók (Die Fälscher)* foglalkozott. Maga a hadművelet azonban a háború szempontjából nem volt sikeres, mert túl későn indították el. A bankjegyek és a gyártásukra használt eszközök nagy részét a Stájerországban, Ausztriában található Toplitz-tó fenékre süllyesztették a háború végén. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy egy részük közvetlenül náci vezetők kezébe került, akik a háború után elmenekültek, és mivel a befogadó országokban nem zaklatták őket, gondtalan életet élhettek a pénzből.

Hogyan folytassunk sikeresen gazdasági háborút?

Ugyanúgy, mint a hagyományos háborúk esetében, a gazdasági hadviselést is minden részletre kiterjedően, alaposan meg kell tervezni, és e hadviselési forma vezetőinek is a lehető legképzettebbeknek és legtapasztaltabbaknak kell lenniük. A tervezési szakasz legfontosabb eleme a helyzet megfelelő felmérése, a vezetők felkészítésének és kiképzésének pedig legfontosabb elme a katonai vezetői tréning és a magas szintű közgazdasági végzettség.

A gazdasági hadviselés eszközei és fegyverei

Ahogy azt már korábban említettük, a gazdasági hadviselés gyakorlatilag az emberiséggel egykorú. A kezdeti időkben az eszközök és a fegyverek még egyszerűbbek voltak, de a történelem folyamán egyre kifinomultabbakká váltak. Gyakorlati eredményeik szerint csoportosítva több különböző eszköz- és fegyvercsoportot állíthatunk fel. Tanulmányunk céljának megfelelően megkülönböztetjük a fiskális, a monetáris, a kereskedelmi és a kémkedési eszközöket, a fejtámadást és a biológiai fegyvereket, valamint a meghatározott cél elérése érdekében fegyverként alkalmazott információt is.

A digitalizáció és az új technológiák használata a gazdasági hadviselésben – különös tekintettel a mesterséges intelligenciára – egyre növekszik. Még a gazdasági háborúk során is egyre fontosabb lesz a digitalizáció és a mesterséges intelligencia használata. Főleg, mert a mesterséges intelligencia alkalmazása a különböző gyártó cégek működésében meg fog többszöröződni már a következő néhány évben.

Mint ahogy ez a fegyveres háborúk során is jellemző, a mesterséges intelligencia használata a gazdasági hadviselés esetén is az adatok előkészítésében és a helyzet felismerésében jelentheti a legnagyobb segítséget.

Fiskális eszközök és fegyverek

Az európai lakosok szemében az Airbus személyszállító repülőgépek gyártása és eladása óriási siker, amely az európai és az amerikai repülőgépipar gazdasági háborújának része, különösen a Boeing vállalattal szemben, amely óriás a világ legnagyobb repülőgépgyártója volt az Airbus Industrie megalapításáig.

Habár egy új géptípus megtervezése és kifejlesztése milliárd dolláros költségeket kíván – amelyeket a repülőgépgyártóknak hitelből, előre kell fedezniük, és kamatot kell fizetniük utána minden évben, amíg a tervezési projekt tart, és az első repülőgép el nem készül –, az Airbus Industrie majdnem teljesen ilyen pénzügyi kööttségek nélkül tud működni, mert a múltban több millió euróval támogatták a céget létrehozó államok. Például a cég első modelljének fejlesztését, az 1969 májusában bemutatott Airbus A300-ast 800 millió dollárral, míg a modernebb A330 és A340-es típuscsalád kifejlesztését 4,5 milliárddal támogatták a tagországok. A folyósított hitelek kedvező konstrukciója miatt pedig az Airbus Industrie alacsonyabb árakon is árulhatja a modernebb repülőgépeit, mint a nagy vetélytárs Boeing.¹¹³

Azonban a Boeing is kivette a maga részét a gazdasági háborúból, és az Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának (*Department of Defense*) légi utántöltő gépekre kiírt nyílt tenderén vágott vissza legutóbb. A tender első fordulójában az Airbus Industrie – közösen amerikai stratégiai partnerével, a Northrop Grummanal, amely maga is egy óriás szereplője a védelmi iparnak – nagyon kedvező ajánlatot tett a Pentagon számára, de az utolsó fordulóban a Northrop Grumman

¹¹³ Christopher Drew: Boeing Wins Contract to Build Air Force Tankers. *The New York Times*, 2011. február 24.

felbontotta a megállapodást, és magára hagyta az Airbus Industrie-t. Végül a Boeinget hirdették ki a tender nyertesének, és ők kapták az 52 milliárd dolláros megrendelést. Ahogy a fenti példa is mutatja, a fiskális politika – a különböző adók, vámok és egyéb befizetések céltudatos felhasználása – fontos fegyver az országok kezében saját gazdaságuk versenyképességének javítására.

Monetáris eszközök és fegyverek

Napjaink pénzügyi helyzete Oroszországban megmutatja, hogy az egyes pénznek valójában milyen sérülékenyek. Megint csak a rendelkezésre álló hely korlátozottsága miatt nem lehetséges minden részletére kitérni azoknak a monetáris műveleteknek, amelyeket bizonyos agytrösztök az orosz rubel ellen kidolgoztak, és a jelenleg is zajló, kelet-ukrajnai konfliktussal egy időben, párhuzamosan elindítottak.

Az alapjaikat tekintve monetáris lépéseket is lehet támadólag és védekezőleg is tenni. A saját valuta értékét alacsonyan tartva visszafoghatók például a saját export költségei. Pénzmosás révén tisztára lehet mosni bizonyos bevételeket, amelyekkel azután további gazdasági hadviselési műveletek végezhetők. Ezenfelül a tőzsdepiaci manipulációk is fegyverként használhatók, amelynek segítségével leértékelhetők a megcélzott vállalatok részvényei, így azok piaci részesedést veszíthetnek.

Kereskedelmi eszközök és fegyverek

A gazdasági tevékenységek közül az egyik legfontosabb a kereskedelem. Ez által a tevékenység által minden ország jobban jár. A kereskedelmet azonban lehetséges a valutaátváltási árfolyamok irányításával ellenőrizni, amely viszont kulcs-eleme a határokon átvilágító áru- és szolgáltatáscserének. Az export – vagy éppen az import – stimulálására lehet a valuta leértékelését vagy felértékelését alkalmazni. Szintén sikeres kereskedelmi fegyver az embargó. Maga a szó a spanyol nyelvből származik, és lefoglalást vagy letartóztatást jelent. Az embargó mint eszköz egy adott országra vagy országok csoportjára vonatkozóan mindenféle kereskedelem teljes tiltását jelenti. A közelmúltban példaként lehet említeni az Amerikai Egyesült Államok Kuba elleni embargóját vagy a szintén általuk fenntartott különleges embargót a Kínai Népköztársaság fegyvervásárlásai ellen.

Azonban az embargó kétélű fegyver, amely akár nagyon pozitív is lehet az azt alkalmazó ország saját gazdaságára nézve, de gazdasági szakértők a saját gazdaságot érő negatív hatásokra is figyelmeztettek már. Tanulmányozásra érdemek ebből a szempontból az Európai Unió által bevezetett gazdasági szankciók Oroszországgal szemben.¹¹⁴

Kémkedési eszközök és fegyverek

A kémkedés mindig is fontos része volt a hadviselésnek, és nincs ez másként napjainkban sem. Politikai és katonai vezetők egyaránt igénylik az összes elérhető információt a helyzet pontos megítéléséhez. Éppen ezért minden elérhető emberi és nem emberi erőforrást bevetnek, hogy a szükséges információkat megszerezzék az ellenség helyzetéről, erejéről, gazdaságáról stb. Maga a kémkedés a hírszerző tevékenységek közül már a konkrét titkok megszerzését jelenti az ellenségtől vagy ellenféltől, abból a célból, hogy ezeket az információkat a saját katonai, politikai vagy gazdasági előnyünkre fordítsuk. Erre rendszerint mint szervezett tevékenységre tekintünk.

A hidegháború időszakában intenzív kémkedés zajlott a NATO-tagállamok és a Varsói Szerződés tagállamai között, de napjainkban például a különböző hírszerző szervezetek látókörében vannak a kábítószercsempészek és terrorisztagyánús személyek is. Mindezek mellett pedig napi szinten folyik ipari kémkedés is, amelynek a célja a pénzügyi előnyhöz jutás. Országok és nagyvállalatok egyaránt komoly összegeket költenek a gazdasági vetélytársakról szóló információszerzésre, valamint a saját információik védelmére az ilyen jellegű támadásokkal szemben.

Napjaink hadviselését nagyban meghatározza az elektronikai és kommunikációs technológiák magas szintű használata. Az ezeket a hálózatokat támadó hadviselés a legtöbbet használt modern kifejezés minden, napjaink hadviselésével foglalkozó vitában. A legújabb technikák alkalmazása még hatékonyabb felderítést, megfélemlítést és biztonsági lépéseket tesz lehetővé. A gazdasági hadviselésben az információ megszerzése vagy eltitkolása kiemelkedően fontos elem.

¹¹⁴ Lábon lőtte magát Európa: biztos, hogy az oroszoknak fájnak jobban a gazdasági szankciók? *Pénzcentrum*, 2022. március 10.

Fejvadászat

A modern közgazdászok által széles körben elfogadott gondolat, hogy a gazdasági növekedés elérése érdekében a legfontosabb tényező az oktatásba és a humántőkébe való befektetés. Hogy egy már amúgy is fejlett országot továbbfejlesszünk, elengedhetetlen, hogy kiváló kutató- és fejlesztőkapacitásokkal rendelkezünk. A fejlett országok éppen ezért keresik meg és csábítják el a magasan képzett tudósokat a saját kutatásaik és ezzel a saját gazdaságuk erősítéséhez. Már a múltban is tudunk számos hasonló esetről. Gondoljunk csak az Amerikai Egyesült Államokba irányuló hatalmas bevándorlási hullámokra! Ezekben a hullámokban sok nagyszerű európai kutató hagyta el a hazáját, hogy tudományos munkáját az Egyesült Államokban folytassa. Ezek eredményeként pedig az amerikai gazdaság hatalmas bevételre tett szert. Ha kritikusan gondolunk erre a folyamatra, akkor megállapíthatjuk, hogy Európa költötte a rengeteg pénzt ezeknek a kutatóknak a képzésére, de az Egyesült Államok aratta le a pénzügyi vagy biztonsági babérokat.¹¹⁵

Biológiai-gazdasági hadviselés

A biológiai-gazdasági hadviselés a biológiai hadviselés egyik különleges fajtája, és a modern biológiai háború nagyban eltér a régi idők hasonló háborúitól, köszönhetően a biológiai hadviselés sérültjeit ellátó gyorsan változó, egyre jobb minőségű orvosi kezelésnek. A biológiai-gazdasági hadviselés magában foglal némi bizonytalanságot is, hiszen nem lehetséges, hogy minden semleges vagy esetleg baráti személyt is kizárjunk a támadás elszennvedőinek köréből. Például ha influenzavírussal támadunk meg egy gyárat, hogy annak termelését leállítsuk, akkor nem zárható ki, hogy olyan embereket is megfertőz a vírus, akik nem annál a cégnél dolgoznak.

Néhány gondolat a 2020-as koronavírus-krízisről: Vannak olyan összeesküvéselemzésekkel foglalkozók, akik úgy gondolják, hogy a koronavírus-krízis egy tudatosan létrehozott helyzet, amelyet egy laboratóriumban kitenyésztett vírus

¹¹⁵ Az atombomba fejlesztésén munkálkodó magyar tudósokról annak idején elterjedt az Amerikai Egyesült Államokban, hogy valójában nem is a Földről származnak, hanem marslakók... Jellemző mindenestre, hogy a Manhattan-projektben dolgozó tudósoknak körülbelül a fele bevándorló volt. Lásd ehhez Dippold Ádám: A magyar marslakók, akik vagy megmentették, vagy végveszélybe sodorták a világot. *Qubit*, 2019. augusztus 9.

okozott. Ez mindenképpen érdekes nézőpont, és ahogy látható, ha a gazdaságok ideiglenes megbénítása volt a cél, akkor azt elérték.¹¹⁶

Az információ mint fegyverrendszer

Egy interjúban érdekes kijelentéseket tesz a párizsi Gazdasági Hadiiskola (*École de guerre économique*) jelenlegi igazgatója, Christian Harbulot.¹¹⁷ Nyíltan kimondja, hogy az Európai Unió úgy viselkedik, mint egy „fej nélküli csirke”, mert a gazdasági hadviselés tekintetében az európai országok kezdők, és a tagállamoknak fogalmuk sincs arról, hogy az információ koncentrációja micsoda fegyver lehetne. Ezt követően saját tapasztalataiból merítve elmagyarázza, hogy a sikeres gazdasági háború megvívásához az információmenedzsment kulcsfontosságúként járul hozzá. Az a gazdasági háború, amelyet az információ fegyverével vívnak, a valós időben játszódik; például abban az esetben, ha egy vetélytárs valótlanságokat állít egy termékünkről, akkor szükséges, hogy készen álljon információ a válaszcsempásra az adott cégnél.

A kiberhadviselés alkalmazása a gazdasági hadviselésen belül

A kiberhadviselés számos veszélyt jelenthet egy nemzet számára. Alkalmazásának legalacsonyabb szintjén a kibertámadás a konvencionális támadást támogatja. Az alapvető szolgáltatások rendszerei, mint például a víz, az elektromosság, az egészségügy, a pénzügy, az élelmiszer-ellátás vagy éppen a közlekedés, egyre inkább szoftveres vezérlés alatt állnak, és egymással rendszerbe kötöttek. Az internet az információ cseréjét sokkal egyszerűbbé és hatékonyabbá tette, de ugyanakkor arra is lehetőséget biztosított, hogy szinte felderíthetetlenül hajtsanak végre rajta keresztül különféle műveleteket. A modern háborúk már nem korlátozódnak a fizikai térre, hanem áttértek a kibertérre is.

A számítógépek vagy számítógéprendszerek elleni támadásokat olyan próbálkozásokként határozhatjuk meg, amelyek arra irányulnak, hogy nyilvánosságra hozzák az eszközök adatait, megváltoztassák, megbénítsák, elpusztítsák, ellopják vagy feltörjék ezeket az eszközöket, valamint hogy engedély nélküli hozzáférést

¹¹⁶ Alexander Smith: China Slams New WHO Report Suggesting Further Investigation into Covid “Lab Leak” Theory. *News*, 2022. június 10.

¹¹⁷ Kim Rahir – Anne Seith: „Die EU agiert wie ein kopfloses Huhn”. *Spiegel*, 2006. április 20.

nyerjenek a kapcsolódó hálózatokhoz. A támadásokban nagyrészt gazdasági veszteségeket is elszenved a célba vett eszköz vagy rendszer, és a kibertámadásoknak közvetett gazdasági vonzata a rendkívül drága védelmi mechanizmusok kiépítése ezek ellen.

A gazdasági hadviselés fajtái és szervezete

Napjaink modern hadtudománya különböző eszközöket ismer a katonai hadviselés területén, amely alapvetően lehet nukleáris, konvencionális, polgár- és aszimmetrikus háború. Ezek közül a legérdekesebb hadviselési forma az aszimmetrikus, amelynek jellemzője, hogy két vagy több olyan ellenfél között zajlik, akiknek a katonai képességei vagy ereje drasztikusan eltérő méretű és színvonalú. A gazdasági hadviselés hasonló szempontok szerint kategorizálható, így megkülönböztethetünk konvencionális gazdasági hadviselést és aszimmetrikus gazdasági hadviselést.

Konvencionális gazdasági háborúról két vagy több állami szereplő közötti gazdasági hadviselés esetében beszélünk. Az ilyen háborúkat a hadviselő felek hivatalos állami szervezetei tervezik és hajtják végre.

Az aszimmetrikus gazdasági hadviselés hasonló a fegyveres aszimmetrikus hadviseléshez. Ennek során két különböző képességű ellenfél – például egy hivatalos állami szerv és egy magánvállalat vagy több különböző magánvállalat – vívja egymással harcát.

Ha a világ független államainak sorát tekintjük, megállapíthatjuk, hogy a 194 független állam közül csak néhány háborúzott az elmúlt időszakban vagy háborúzik most, mégis mindegyiknek van védelmi minisztériuma. Azonban egyik államban sincs még minisztériuma a gazdasági hadviselésnek. Csak a legnagyobb államoknak van egyáltalán olyan különleges, állami intézményük, amely a gazdasági hadviselés szempontjából hasznos, és az adott állam gazdasági érdekeit rá tudja kényszeríteni más államokra.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy a gazdasági hadviselés tervezése nemcsak az állam feladata lehet, hanem magánvállalatok is elvégezhetik. A gazdasági háborúk sikeres vezetői pedig rendszerint ugyanúgy viselkednek, mint a katonai vezetők. Éppen ezért a vezetők képzése és a katonai vezetők kiképzése számos hasonlóságot mutat.

Döntéshozatali folyamatok és a vezetési-kiképzési rendszer

Miután a gazdasági hadviselésről általánosságban beszéltünk, meg kell vizsgálnunk olyan kérdéseket is, hogy melyek a művelti tervezők feladatai, kik a gazdasági hadviselés vezetői, és a hivatásos tiszteknek milyen szerepe kell hogy legyen az ilyen háborúk során.

Napjaink korszerű katonai kiképzése során a vezetőket felkészítik a helyzet helyes felmérésére, a megfelelő döntéshozatalra. Maga a döntéshozatali folyamat oktatása a 19. század elejére nyúlik vissza, amikor a porosz hadseregben elkezdtek kifejleszteni egy szisztematikus és logikus problémamegoldó rendszert. A gazdasági hadviselésben az adott helyzet helyes felismerése és felmérése fontos szerepet tölt be, éppen ezért alaposan meg kell ezt a folyamatot tanítani, hasonlóan a katonai döntéshozatali folyamathoz. Az egyértelmű, hogy a helyzet alapos felmérése garantálja csak a lehető legjobb eredményt a jövőbeni műveletben.

A tradicionális katonai eszközökkel vívott háború során a katonai vezetők sikeressége a tehetség és a katonai egyetemeken elsajátított szakmai tudás megfelelő arányából tevődik össze. A gazdasági hadviselés során az eredményesség szintén a szaktudáson (a meghozott döntések gazdasági hatásának ismeretén) és a tehetségen (az egyetemen oktatott gazdasági törvényszerűségek felismerésén) áll vagy bukik.

A gazdasági hadviselés irányítóival szemben felállított komplex követelmények megkívánják azt, hogy az ilyen személyek oktatása és kiképzése egy minden helyzetre kiterjedő, általános képzés legyen. A lehető legjobban felkészített gazdasági hadviselési vezetőt tehát olyan katonai egyetemen érdemes képezni, ahol nemcsak a központi, katonai tárgyakat (döntéshozatal, vezetéstudomány) oktatják, de mint önálló tudományterület a gazdaságtudomány oktatása is helyet kap.

A világ országaiban széttekintve egy kimagasló intézményt látunk a gazdasági hadviselésre való felkészítés területén, a Jean Pichot-Duclos tábornok által 1997-ben megalapított párizsi Gazdasági Hadiiskolát (*École de guerre économique*). Az intézmény korábbi igazgatója volt Christian Harbulot. Ez az intézmény a megalapítása óta arra tanította a hallgatóit, hogy minden szükséges képességet szerezzenek meg a sikeres gazdasági harc megvívásához.

Jövőbeni kilátások

Az államok ereje és befolyása már nagyon régóta nemcsak a katonai erejük függvénye, hanem a gazdasági képességeiké is. Mivel gazdaságpolitikájuk végrehajtása során a lehető legmagasabb életszínvonal kialakítására törekednek, ezt pedig csak úgy érhetik el, hogy meghatározó szerepet töltenek be a világ gazdaságban, és megvédik elért eredményeiket az ellenfelek támadásaitól, alapvető érdekük, hogy erősítsék a gazdaságukat.

A gazdaság erősítését elérhetik azáltal, hogy saját nemzeti gazdaságukat a lehető leghatékonyabban szervezik, vagy pedig azzal, hogy gazdasági háborúba kezdenek, amelyben céljuk az ellenfelek gazdaságának gyengítése, de nem teljes elpusztítása. Minden országnak hasznos és tanácsos lenne olyan felsőoktatási intézményeket létrehoznia, ahol képesek egyszerre vezetéstudományt és gazdaságtudományt is oktatni.

Vákát

Következtetések és végső megjegyzések

A vizsgált országokban a hadtudományok értelmezése szerteágazó képet mutat, és nagyban függ a vizsgált államtól, annak történelmi és kulturális hagyományaitól.

A hadtudomány mint ismeretkör nem számít újdonságnak, mivel régóta létezik, régre visszanyúló hagyománya és vizsgálati köre van. A hadtudomány összefoglalja mindazt, amit más tudományágak kutatói (történészek, filozófusok, pedagógusok, szociológusok stb.) gondolnak a háborúról, a harcról, a hadsereg-ről, vagy amivel a melléktudományok kutatói (hadtörténészek, katonai filozófusok, oktatók és katonaszociológusok) hozzájárulhatnak a hosszú távú állami biztonság kérdéséhez. A vizsgált országok közül csak néhol használják szűkebb értelemben a hadtudomány kifejezést. A hadtudomány kulcsszavai ebben a megközelítésben az „alkalmazott tudomány” a „katonai vezetés”, a „katonai stratégia” és a „katonai műveletek”.

Mindezeket figyelembe véve, további megfontolások miatt a hadtudomány alatt kell érteni egyrészt a tudományos kutatás és oktatás összességét, másrészt a fegyveres erők hozzájárulását a nemzetbiztonsági feladatok ellátáshoz a biztonsági stratégia kialakítása és a döntéshozatal keretében, valamint a fegyveres erők tervezését, szervezését, fenntartását, irányítását és alkalmazását is. A hadtudománynak ezért magába kell foglalnia olyan alapvető területeket, mint a háború és a béke kutatása, a katonai etika, a katonai vezetés, a stratégia, a hadműveletek, a harcászat, a katonai logisztika és az ezekhez tartozó kiegészítő tárgykörök. Az alaptárgyakat kiegészítő tantárgyak mellett a hadtudományhoz sorolandó a katonai nyelvészet, a katonai tudományos publikációk megjelentetése, a katonai műszaki ismeretek és a katonai sporttudomány. Alapvető feladata – tudományos szempontból – a katonai műveletek, a háború jelensége és okai, a biztonsági és stratégiai koncepciók, valamint a békefenntartási és konfliktuskezelési elméletek vagy a klasszikus háborúelméletek kutatása. Ismeretelméleti szempontból pedig a katonafilozófia az általános etika, a hadtudományi elmélet és a katonai specifikus ismeretelmélet tantárgyaiban nyilvánul meg. Az alkalmazott tudományos szempont szerint a hadtudomány az alkalmazásorientált ismeretek szisztematikus elsajátítását jelenti, ami egyrészt megvalósul szakpolitikai tanácsadásban és hadtudományi szakértői ismeretek biztosításában, másrészt pedig a megfelelő eszközök előkészítésében és/vagy rendelkezésre állásában a hadműveletre, katonák kiképzésére és oktatására,

valamint katonai bevetési és vezénylési eljárásokra békében és háborúban. Az alkalmazott hadtudomány magában foglalja a hadászati, a hadműveleti, a harcászati és a vezetőképzési, valamint a logisztikai vezetési gyakorlattal kapcsolatos ismereteket is.

Felhasznált irodalom

- Alger, John I.: *Definitions and Doctrine of the Military Art*. West Point – New York, Avery, 1985.
- Babu, Sharadhi: Industry 4.0 and Defence Manufacturing. *Efficient Manufacturing*, 2020. április 13. Online: www.industr.com/en/industry-and-defence-manufacturing-2477298
- Balla Tibor – Harald Pöcher – Padányi József: Műszaki kiválóságok: Oskar Regele. *Műszaki Katonai Közöny*, 31. (2021), 2. 21–29. Online: http://real.mtak.hu/127726/1/02_Balla-Pocher-Padanyi_21-29_MKK_2021_2.pdf
- Boda József et al.: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 144. (2016), 3. 3–19. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/263/255>
- Bradley, Dermot – Ulrich Marwedel (szerk.): *Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung. Eine Festschrift für Werner Hahlweg, Professor für Militärgeschichte und Wehrwissenschaft an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, zur Vollendung seines 65. Lebensjahres am 29. April 1977*. Osnabrück, Biblio-Verlag, 1977.
- Clausewitz, Carl Philipp Gottlieb von: *Vom Kriege*. I. Berlin, Ferdinand Dümmler, 1832.
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Fordította: Szabó Júlia. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013
- Corum, James S. (szerk.): *Rearming Germany*. Leiden–Boston, Brill, 2011.
- Dippold Ádám: A magyar marslakók, akik vagy megmentették, vagy végveszélybe sodorták a világot. *Qubit*, 2019. augusztus 9. Online: <https://qubit.hu/2019/08/09/a-magyar-marslakok-akik-vagy-megmentettek-vagy-vegveszelybe-sodortak-a-vilagot>
- Drew, Christopher: Boeing Wins Contract to Build Air Force Tankers. *The New York Times*, 2011. február 24. Online: www.nytimes.com/2011/02/25/business/25tanker.html
- Európai Tanács: *Európai Békekeret*. (É. n.) Online: www.consilium.europa.eu/hu/policies/european-peace-facility/
- Gesellschaft für Sicherheitspolitik: *Wir über uns. Geschichte der GSP* (é. n.). Online: www.gsp-sipo.de/wir-ueber-uns/willkommen-1
- Graff, David A.– Robin Higham (szerk.): *A Military History of China*. Lexington, University Press of Kentucky, 2012
- Грачев, П. С. (főszerk.): *Военная энциклопедия*. II. Москва, Воениздат, 1994.
- Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum, 2013.

- Holenweger, Michael – Michael Karl Jager – Franz Kernic (szerk.): *Leadership in Extreme Situations*. Cham, Springer, 2017.
- Hollerer, Franz – Wolfgang Peischel: „Militärwissenschaft“ als Antwort auf die neuen Anforderungen an das Rollenprofil des Offiziers. In *Armis et Litteris, Band 1*. Militärwissenschaftliche Schriftenreihe des FH-Studienganges „Militärische Führung“ an der Theresianischen Militärakademie Wiener Neustadt, Interdisziplinäre Beiträge zur militärischen Führung, 1998. 21–52. Online: https://miles.ac.at/medien/armis/Armis_et_Litteris_01.pdf
- Illinois Library: *Dewey Decimal System – A Guide to Call Numbers* (é. n.). Online: www.library.illinois.edu/infosci/research/guides/dewey/
- Inman, Phillip: Black Wednesday 20 Years On: How the Day Unfolded. *The Guardian*, 2012. szeptember 13. Online: www.theguardian.com/business/2012/sep/13/black-wednesday-20-years-pound-erm
- Jaun, Rudolf: Ulrich Wille. *Historisches Lexicon der Schweiz (HLS)*, 2013. november 4. Online: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/024433/2013-11-04/>
- Jones, Christopher: *Soviet Military Doctrine and Warsaw Pact Exercises. Final Report to National Council for Soviet and East European Research*. (H. n.), (é. n.). Online: www.ucis.pitt.edu/nceer/0000-621-1-Jones.pdf
- Kánya Andrea: „Mikor hivatást választunk, értékeket is választunk”. [Interjú Lőrincz Kálmán ny. vezérezredessel.] *Honvédelem*, 2010. január 7. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/mikor-hivatast-valasztunk-ertekeket-is-valasztunk.html>
- Kautilja: Arthasásztúra. Tóttóssy Csaba fordítása. Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár. <https://terebess.hu/keletkultinfo/kautilja.html>
- Keller, Jörg: Führung und Führer im Militär. In Nina Leonhard – Ines-Jacqueline Werkner (szerk.): *Militärsoziologie – Eine Einführung*. 2. kiadás. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2012. 475–493.
- Kilcullen, David: *Counterinsurgency*. New York, Oxford University Press, 2010.
- Kiras Sicherheitsforschung: *Das Programm*. (É. n.) Online: www.kiras.at/das-programm/grundlagen-von-kiras
- Kiss Márton: Carl von Clausewitz és a háború tudománya. Újkor, 2020. június 1. Online: <https://ujkor.hu/content/carl-von-clausewitz-es-haboru-tudomanya>
- Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi Miklós összes művei*. Budapest, Kortárs, 2003.
- Krulak, Charles C.: The Strategic Corporal: Leadership in the Three-Block War. *Marines Magazine*, 1999. január. 14–17. Online: <https://mca-marines.org/wp-content/uploads/1999-Jan-The-strategic-corporal-Leadership-in-the-three-block-war.pdf>
- Montecuccoli, Raimondo: *A magyarországi török háborúkról*. Ford.: Domokos György. Budapest, Dialóg Campus, 2019. Online: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/>

[handle/123456789/13043/web_PDF_PMA_Montecuccoli_Magyarorszag_i_torok_haboruk.pdf?sequence=1](https://www.academia.edu/123456789/13043/web_PDF_PMA_Montecuccoli_Magyarorszag_i_torok_haboruk.pdf?sequence=1)

- Padányi József: *A Magyar Honvédség műszaki csapatainak lehetőségei és feladatai béke-időben a természeti és civilizációs katasztrófák megelőzésében és a következmények felszámolásában*. Kandidátusi értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1994. Online: [www.academia.edu/44704667/A_magyar_honvédség_műszaki_csapatainak_lehetőségei_és_feladatai_békeidőben_a_természeti_és_civilizációs_katasztrófák_megelőzésében_és_a_következmények_felszámolásában](http://www.academia.edu/44704667/A_magyar_honvedseg_muaszaki_csapatainak_lehetosegei_es_feladatai_bekaidoben_a_termeszeti_es_civilizacios_katasztrofak_megelőzésében_és_a_következmények_felszámolásában)
- Padányi József: *A NATO-tagság hatása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára*. MTA doktori értekezés. Budapest, 2007. Online: [www.academia.edu/44704691/A_NATO_tagság_hatása_a_Magyar_Honvédség_szárazföldi_csapatai_műszaki_támogatásának_elméletére_és_gyakorlatára](http://www.academia.edu/44704691/A_NATO_tagsag_hatasa_a_Magyar_Honvedseg_szarazfoldi_csapatai_muaszaki_tamogatasa_nak_elméletére_és_gyakorlatára)
- Padányi József: Egy kínai hadtudós gondolatai (Szun-Ce: A hadviselés törvényei). In Göcze István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus, 2017a. 7–16. Online: [https://fejlesztesisprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztesisprogramok-uni-nke-hu/Allam_es_katona_web.pdf](https://fejlesztესiprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztესiprogramok-uni-nke-hu/Allam_es_katona_web.pdf)
- Padányi József: Szun Ce és Zrínyi Miklós hadtudományi elvei a vezetésről. In Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére / Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, Dialóg Campus, 2017b. 417–432.
- Padányi, József: The Works of Miklós Zrínyi on Military Science in the Collection of National Defence Values. In Gábor Hausner (szerk.): *Miklós Zrínyi and His Works on Military Science*. Budapest, Zrínyi, 2021.
- Peischel, Wolfgang: Editorial. Österreichische Militärische Zeitschrift, (é. n.). Online: www.oemz-online.at/pages/viewpage.action?pageId=43616307
- Peischel, Wolfgang: The Essence and Core of Military Science: An Attempt at a Definition by Means of Applying Two Dialectically Opposed Approaches. In Wolfgang Peischel – Christoph Bilban (szerk.): *Building Military Science for the Benefit of Society*. Berlin, Carola Hartmann Miles, 2020. 17–52. Online: www.academia.edu/44419656/Building_Military_Science_for_the_Benefit_of_Society_International_Society_of_Military_Sciences_edited_by_2020_Carola_Hartmann_Miles_Verlag
- Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, Gondolat, 1965.
- Rahir, Kim – Anne Seith: „Die EU agiert wie ein kopfloses Huhn”. *Spiegel*, 2006. április 20. Online: www.spiegel.de/wirtschaft/interview-mit-wirtschaftskrieger-harbut-lot-die-eu-agierte-wie-ein-kopfloses-huhn-a-411161.html

- Smirnow, M. W. et al.: *Über sowjetische Militärwissenschaft*. Berlin, Deutscher Militärverlag, 1961.
- Smith, Alexander: China Slams New WHO Report Suggesting Further Investigation into Covid “Lab Leak” Theory. *News*, 2022. június 10. Online: www.nbcnews.com/news/world/covid-19-urges-investigation-chinese-wuhan-lab-leak-theory-rcna32910
- Stupka, Andreas: *Militär Kritisches Denken. Wissenschaftsphilosophisch-theoretische Studien zu den Grundlagen der Militärwissenschaften*. Doktori (PhD-) disszertáció. Bécs, Universität Wien, 2010. Online: <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:1268204>
- Tokaji Zsolt – P. Szabó Sándor: *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12625/web_XS_PDF_PMA_A_kinai_hadtudomany_klasszikusai.pdf?sequence=1
- Tóth András: Az etikus katonai vezetésben rejlő lehetőségek. *Honvédségi Szemle*, 148. (2020), 6. 111–119. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/19/22>
- Urbanovics Anna – Sasvári Péter: Nemzetközi versenyképesség a hadtudománnyal foglalkozó intézmények tudományos teljesítménye tükrében. *Hadtudomány*, 31. (2021), 3. 91–110. Online: http://real.mtak.hu/134568/1/091-110_C_Urbanovics_Sasvari_2021-3.pdf
- Velásquez, Mario Arteaga (szerk.): *Investigación en Ciencias Militares. Claves metodológicas*. (h. n.), Centro de Estudios Estratégicos, 2017. Online: www.revistaensayos-militares.cl/index.php/tica/issue/view/19
- Wheelis, Mark: Biological Warfare at the 1346 Siege of Caffa. *Emerging Infectious Diseases*, 8. (2002), 9. 971–975. Online: https://wwwnc.cdc.gov/eid/article/8/9/01-0536_article
- Zabecki, David T.: Hallowed Ground: The Kahlenberg, Vienna. *HistoryNet*, 2017. november 1. Online: www.historynet.com/hallowed-ground-kahlenberg-vienna/
- Zachar József: Az Österreichische Militärische Zeitschrift és a magyar hadtörténelem. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990), 3. 188–193. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00131/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1990_03_188-193.pdf

Internetes források

- Academia de Guerra: *Nuestra Academia. Historia* (é. n.). Online: www.acague.cl/?page_id=219
- Academia de Guerra: *Nuestra Academia. Misión – Visión* (é. n.). Online: www.acague.cl/?page_id=222

Academia Militar: *História, Estudos de Segurança e Defesa* (é. n.). Online: www.academiamilitar.pt/doutoramento-em-historia-estudos-de-seguranca-e-defesa.html

Academia Militar: *Licenciatura em Ciências Militares, no Ramo de Administração* (é. n.). Online: www.academiamilitar.pt/licenciatura-em-ciencias-militares-no-ramo-de-administracao.html

Istoric. *Gândirea militară românească* (é. n.). Online: <https://gmr.mapn.ro/pages/—istoric>

Academia Militar das Agulhas Negras. *Wikipedia*, 2022. május 28. Online: https://en.wikipedia.org/wiki/Academia_Militar_das_Agulhas_Negras

Academy of Military Sciences (China). *Wikipedia*, 2022. április 10. Online: <https://tinyurl.hu/uKO4>

Accademia militare di Modena. *Wikipedia*, 2022. augusztus 22. Online: https://it.wikipedia.org/w/index.php?title=Accademia_militare_di_Modena&oldid=128943358

Akademia Sztuki Wojennej: *Nauka. Czasopisma naukowe* (é. n.). Online: www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/czasopisma-naukowe/

Akadémie ozbrojených síl: *Veda a výskum Akadémie ozbrojených síl* (é. n.). Online: <https://weblm.aos.sk/clanok/veda-a-vyskum-na-aos>

Alexander Andreyevich Svechin. *Wikipedia*, 2022. július 24. Online: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Alexander_Andreyevich_Svechin&oldid=1100112088

Archief. *Militaire Spectator*, (é. n.). Online: www.militairespectator.nl

Askeri bilim. *Vikipedi*, 2022. május 6. Online: https://tr.wikipedia.org/wiki/Asker%C3%AE_bilim

Военная академия экономики, финансов и права. Википедия, 2020. január 27. Online: <https://tinyurl.hu/nr3d>

Военная академия имени М. В. Фрунзе. Википедия, 2022. július 17. Online: <https://tinyurl.hu/9p5A>

Војна наука [Vojna nauka]. Википедија [Vikipedija], 2022. július 23. Online: https://sr.wikipedia.org/w/index.php?title=Војна_наука&oldid=23265095

Brazilian Air Force Academy. *Wikipedia*, 2021. december 26. Online: https://en.wikipedia.org/wiki/Brazilian_Air_Force_Academy

ВУМО [VUMO]: Летопись военного университета: год за годом [Letopisz wojennovo unyversityeta: god za godom] (é. n.). Online: https://vumo.mil.ru/O_VUZe/Istoriya/Letopis-Voennogo-universiteta-god-za-god/item/223458

Bundesheer: *Sicherheitspolitik. Wissenschaftliche Publikationen*. Harald Pöcher (é. n.). Online: www.bundesheer.at/wissen-forschung/publikationen/person.php?id=1135

École militaire (France). *Wikipédia*, 2022. augusztus 13. Online: [https://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C3%89cole_militaire_\(France\)&oldid=196084632](https://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C3%89cole_militaire_(France)&oldid=196084632)

- Emil Körner. *Wikipedia*, 2022. augusztus 28. Online: https://en.wikipedia.org/wiki/Emil_K%C3%B6rner
- Európai Bizottság: *Az „Európai Egyetemek” kezdeményezés* (é. n.). Online: <https://education.ec.europa.eu/hu/education-levels/higher-education/european-universities-initiative>
- Faculteit Militaire Wetenschappen: *Research Centres* (é. n.). Online: <https://faculteitmilitairewetenschappen.nl/cms/view/b60812b5-d55d-499d-8f5b-29fed8e2c7ae/research-centers>
- Försvarshögskolan, Sverige. *Wikipedia*, 2022. július 14. Online: https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Försvarshögskolan,_Sverige&oldid=50817770
- German Armed Forces (Bundeswehr). *NATO*, (é. n.). Online: www.nato.int/nrfc/database/germany.pdf
- Гуманитарная академия Вооружённых Сил РФ. Википедия, 2022. április 16. Online: <https://tinyurl.hu/mKFB>
- Hadtudományi Bizottság: *Hadtudományi folyóiratok gyűjteménye* (é. n.). Online: <http://hadtudomanyibizottsag.hu/hadtudomanyi-folyoiratok/hadtudomanyi-folyoiratok-gyujtemenye/>
- Heckscher-Ohlin Theory. *Britannica*, (é. n.). Online: www.britannica.com/topic/Heckscher-Ohlin-theory
- Hellenic Military Academy. *Wikipedia*, 2022. július 2. Online: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hellenic_Military_Academy&oldid=1096112841
- Impressum. Profil. *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift (ASMZ)*, (é. n.). Online: www.asmz.ch/impressum
- International College of Defence Studies, NDU, PLA, China: *IDCS Overview. History* (é. n.). Online: www.cdsndu.org/en/index.php/lsyg.html
- International Society of Military Sciences: *Organizations* (é. n.). Online: www.isofms.org/member-organizations
- Japan Self-Defense Forces. *Wikipedia* (2022. szeptember 11.). Online: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Japan_Self-Defense_Forces&oldid=1109750326
- KVBK: *Over de KVBK* (é. n.). Online: www.kvbk.nl/over-de-kvbk
- Lábon lőtte magát Európa: biztos, hogy az oroszoknak fájnak jobban a gazdasági szankciók? *Pénzcentrum*, 2022. március 10. Online: www.penzcentrum.hu/gazdasag/20220310/labon-lotte-magat-europa-biztos-hogy-az-oroszoknak-fajnak-jobban-a-gazdasagi-szankciok-1122881
- Maanpuolustuskorkeakoulu: *Tutkimushankkeet* (é. n.). Online: <https://maanpuolustuskorkeakoulu.fi/tutkimushankkeet>

- Military academies in India. *Wikipedia*, 2022. július 23. Online: https://en.wikipedia.org/wiki/Military_academies_in_India
- Militärwissenschaftliche Mitteilungen. *Wikipedia*, 2020. november 28. Online: https://de.wikipedia.org/wiki/Militärwissenschaftliche_Mitteilungen
- Ministère des Armées: *Les pôles de recherche* (2021. június 4.). Online: www.st-cyr.terre.defense.gouv.fr/index.php/La-Recherche/Les-grands-domaines-de-Recherche/Les-poles-de-recherche
- National Defence University: *History of Turkish National Defence University* (é. n.). Online: <https://msu.edu.tr/eng/sayfadetail?SayfaId=283&ParentMenuId=64>
- National Defence University: *Our Mission and Vision* (é. n.). Online: <https://msu.edu.tr/eng/sayfadetail?SayfaId=284&ParentMenuId=64>
- Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola: *A Hadtudományi Doktori Iskola kutatási témái a 2022/2023-as évre* (é. n.). Online: [https://hdi.uni-nke.hu/document/hdi-uni-nke-hu/2022%20témahirdetés%20\(003\)_0215.pdf](https://hdi.uni-nke.hu/document/hdi-uni-nke-hu/2022%20témahirdetés%20(003)_0215.pdf)
- Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Műszaki Doktori Iskola: *Doktori iskolánkról. Kutatási területek* (é. n.). Online: <https://kmdi.uni-nke.hu/doktori-iskolankrol/kutatasi-teruletek>
- Officer Candidate School. *Wikipedia*, 2022. július 14. Online: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Officer_candidate_school&oldid=1099004945
- Országos Doktori Tanács: *Hirdetmények* (é. n.). Online: www.doktori.hu
- People's Liberation Army National Defence University. *Wikipedia*, 2022. július 30. Online: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=People%27s_Liberation_Army_National_Defence_University&oldid=1101283679
- Scandinavian Military Studies. *Scandinavian Journal of Military Studies*, (é. n.). Online: <https://press.sjms.nu/>
- The Age of George III. *A Web of English History*, 2016. január 12. Online: www.historyhome.co.uk/c-eight/france/consys.htm
- The Citadel: *About. Welcome to The Citadel. Department Listings* (é. n.). Online: <https://go.citadel.edu/department-listings/>
- The Citadel: *About. Offices and Departments. Department of Leadership Studies* (é. n.). Online: <https://go.citadel.edu/leadership-studies/>
- The Science of Military Strategy. *Wikipedia*, 2022. július 9. Online: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=The_Science_of_Military_Strategy&oldid=1097190602
- Union of International Associations: *European Military Press Association (EMPA)* (é. n.). Online: <https://uia.org/s/or/en/1100031718>

United States Military Academy – West Point: *Admissions. Steps to Admissions* (é. n.).

Online: www.westpoint.edu/admissions/steps-to-admission

United States Military Academy – West Point: *Military Science and Training* (é. n.). Online:

www.westpoint.edu/military/department-of-military-instruction/defense-and-strategic-studies

A hadtudomány tudományágként egyedülálló helyet foglal el a tudományok rendszerében. Korábban nem volt jellemző a kapcsolódó tárgyak oktatása-kutatása a civil egyetemeken, ezért a katonai intézmények feladata e témák gondozása. Attól függően, hogy egy adott államban a katonai erő milyen helyet foglal el a társadalomban, a hadtudomány is kiemelkedő vagy épp kevésbé fontos szerepet játszik. A könyv fő részében a hadtudomány szerepéről lesz szó a vizsgált államokban.

A modern fegyveres erők összetett követelményekkel szembesülnek, ami tudományos megalapozottságot igényel mind a kutatásban, mind az oktatásban, ezért heves vita övezi, mi mindent kell valójában a hadtudomány tartalma alatt érteni. Megvizsgáljuk, vannak-e alapvető tantárgyak, és melyek a már más tudományágakhoz tartozó, kiegészítő témák.

A vizsgált országok számának észszerűsége miatt a jelentős katonai hagyománnyal rendelkezőket választottuk ki. A könyv így az Európai Unió egyes államait, Svájcot, az Egyesült Királyságot, Norvégiát, az Amerikai Egyesült Államokat, Kanadát, Brazíliát, Chilét, Ausztráliát, Japánt és Indiát mutatja be a hadtudományhoz való viszonyuk szerint, kiegészítve a sort Törökországgal, Oroszországgal és Kínával. A szerző az osztrák hadsereg nyugalmazott vezérőrnagyaként a német nyelvű szakirodalomhoz való szélesebb körű hozzáférés okán a német nyelvterületre helyezte a fő hangsúlyt.

